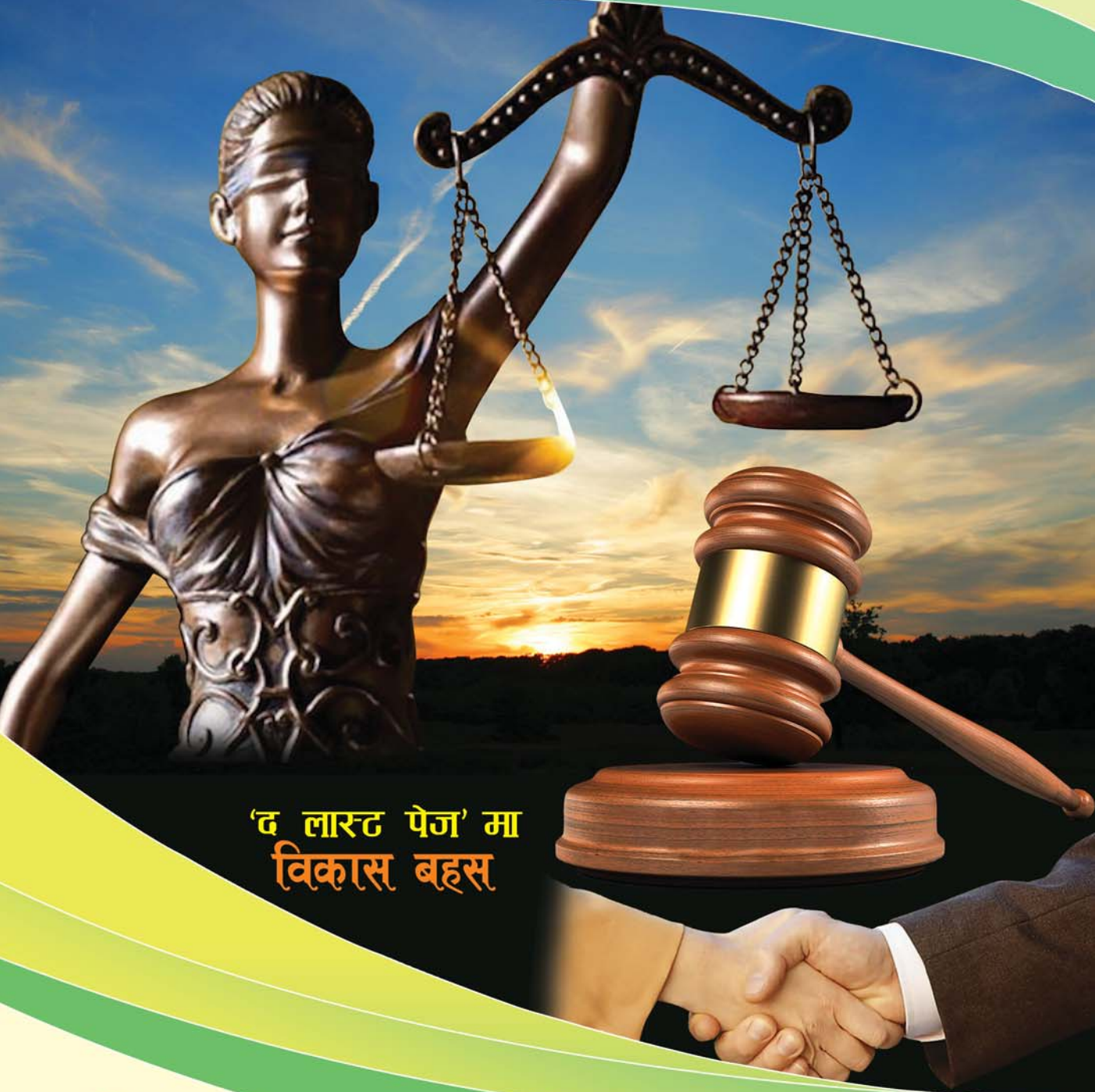

स्वायत्त शासन

(त्रैमासिक)

स्थानीय सरकार कानून विशेषाङ्क

‘द लास्ट पेज’ मा
विकास बहस

INLOGOS

स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठान

शेयर मा लगानी गर्दै हुनुहुन्छ ?

सन्राइज बैंकको कुनै पनि शाखाबाट खाता खोल्नुहोस्
र **ASBA** सेवा माफत सबै ऋणबाट मुक्त हुनुहोस् ।

सन्राइज बैंक लिमिटेड
SUNRISE BANK LIMITED

RISE TO SERVE

www.sunrisebank.com.np

Like us at [f](https://www.facebook.com/sunrisebanklimited) / sunrise bank limited

YOU & US
Together We Can Build

स्वायत्त शासन
Local-Self Governance
(Quarterly)

प्रधान-सम्पादक

खेमराज नेपाल

प्रबन्धक

विनोदप्रसाद ढकाल

सम्पादक

गोपीकृष्ण ढुंगाना

सह-सम्पादक/व्यवस्थापक

नरविर देवान

प्रकाशक

स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठान
Institute of Local Governance
Studies (INLOGOS)

नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं

जि.पि.ओ. बक्स २१०९८

टेलिफोन : ४४६५९४२

इमेल: info@inlogos.org

inlogos.org@gmail.com

वेबसाइट: www.inlogos.org

मुद्रण

आरम्भ एड. प्रा. लि.

बबरमहल, काठमाडौं

फोन : ४२६३९७६

इमेल: aarambhaad@gmail.com

पुष, २०७४, वर्ष ४, अंक १६, स्वायत्त शासन (December, 2017/January, 2018)

विषय-सूची

क्र. सं.	विषय	पृष्ठ
१.	स्थानीय सरकारमा सुशासन : अवसर तथा चुनौतीहरू - दिनेश थपलिया/परशुराम उपाध्याय	१
२.	स्थानीय सरकारको अधिकार : प्रयोग र सीमा - काशीराज दाहाल	२५
३.	संविधानमा प्राकृतिक स्रोत : अधिकार र कार्यान्वयन - सूर्यनाथ उपाध्याय	३१
४.	स्थानीय तहमा कानून निर्माण - मोहन बन्जाडे	३८
५.	स्थानीय शासन र संघीयताबारे संक्षिप्त जानकारी	४३
६.	“स्थानीय सरकारलाई अवसर र चुनौती बराबरी छन” - सम्पादकसँग वार्ता	४८
७.	७५३ मा निर्वाचित नगरपालिकाका प्रमुख तथा उप-प्रमुख र गाउँपालिकाका अध्यक्ष तथा उपाध्यक्ष	५१
८.	विकास बहसमा समय, संस्कार र सन्दर्भ - गोपीकृष्ण ढुंगाना	९०

मुलुकको शासन व्यवस्थामा आएको परिवर्तनसँगै स्थानीय शासन पद्धति, संरचना र प्रक्रियामा समेत परिवर्तन आएको छ । राज्यको तर्फबाट आमनागरिकले प्राप्त गर्नुपर्ने सेवा सुविधाहरूमा व्यापकता आएको छ । निर्वाचनका समयमा उम्मेदवारहरूले मतदाताहरूलाई दिएको आश्वासन पुरा गर्नुपर्ने अवस्था छ । नागरिकको चाहना र आवश्यकता बढ्दै गएको छ । स्रोत साधन र संरचनाहरू सीमित छन् । कतिपय कानुनी र प्रशासकीय आधारहरू निर्माण हुने क्रममा छन् । यस अर्थमा स्थानीय शासन पद्धतिमा सुधार ल्याउन स्थानीय सरकारहरूको क्षमता विकासमा सहयोग पुऱ्याउने विषयको प्रमुख आवश्यकतामा छन् ।

स्थानीय सरकार संचालन र व्यवस्थापन, स्थानीय कानून तर्जुमा, स्थानीय शासन, स्रोत परिचालन, योजना तर्जुमा र स्थानीय विकासका बहुआयामिक विषयका विज्ञ महानुभावहरूको विचार प्रस्तुत गरिएको यो अंक सम्बन्धित सबैका लागि उपयोगी हुने अपेक्षा गरिएको छ । यसले स्थानीय सरकारको रूपमा रहेका गाउँपालिका र नगरपालिकाहरूको कार्य सम्पादन र सेवाप्रवाहको अवस्थामा सुधार ल्याउन सहयोग पुग्ने अपेक्षा गरिएको छ ।

सदाभै यस अंकमा पनि विभिन्न विज्ञ महानुभावहरूको लेख रचना समावेश गरेका छौं । स्थानीय शासन पद्धतिमा सुधार ल्याउने हाम्रो अभियानमा यस प्रकार सहयोग पुऱ्याउनु हुने सबै विज्ञ लेखकहरू धन्यवादका पात्रहरू हुनुहुन्छ । यस प्रकारको सहयोग भविष्यमा समेत प्राप्त हुने कुरामा प्रतिष्ठान विश्वस्त रहेको छ । स्वायत्त शासनका पाठकहरूबाट प्राप्त सुझाव र प्रतिक्रियाले हामीलाई मार्गदर्शन गरिरहेको छ । यस अंकमा पनि हाम्रा पाठक वर्गको सुझाव र प्रतिक्रियाको अपेक्षा गरिएको छ ।

अन्त्यमा, यस अंकको प्रकाशनमा सहयोग पुऱ्याउनु हुने विज्ञ, तथा कार्यालय, संघ, संस्था, प्रतिष्ठानका पदाधिकारी, सदस्य, कर्मचारी र सम्बन्धित व्यक्ति तथा निकायहरूलाई स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठानको तर्फबाट हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

बंशीधर धिमिरे

कार्यकारी अध्यक्ष
स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठान
काठमाडौं

अबको पालो विधिको शासन

नेपालको संविधानमा व्यवस्था गरेअनुसार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको निर्वाचन भएर जनमतले राजनीतिक स्थिरता दिएको छ। संघीय सरकारको जग बसेको छ। निर्वाचित जनप्रतिनिधिहरूले नयाँ पद्धति बसालेर विधिको सर्वोच्चतालाई अंगीकार गर्दै मुलुकलाई समृद्धितर्फ अग्रसर गराउनु पर्ने बेला आएको छ। अब राजनीतिक दलको आचरण र जनग्राह्य नेतृत्वका साथै तीन तहका सरकार हाँक्ने व्यक्तिको स्वच्छ छवि र खुबीले अबको बाटो निर्धारण गर्दछ।

‘विहानीले बताउँछ, दिन कस्तो हुन्छ’ भन्ने उक्तिअनुसार हेर्ने हो भने राजनीतिक दलका नेतादेखि प्रदेश र स्थानीय तहमा निर्वाचित हुनेहरूले विधायकको हैसियतले राम्रो कानून बनाउँछु भनेर एउटाले पनि भनेनन्। बरू संविधानको अनुसूचीमा संघ, प्रदेश र स्थानीयको एकल अधिकारको हेक्कासम्म नराखी अर्काका अधिकार क्षेत्रभित्रको काम गरेर देखाउँछु भनेर अन्तर्वार्ता दिने र भाषण गर्नेहरूको ओइरो लागेको पाइयो।

संघले प्रदेशलाई र प्रदेशले स्थानीय तहलाई गर्नुपर्ने सहयोग कसरी विधिसम्मत र पद्धतिमा आधारित बनाउने हो भन्नेतर्फ सांसद र प्रदेश सदस्यको प्राथमिक कार्य हो। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको सम्बन्ध, सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित हुने संविधानमा उल्लेख छ। त्यसैले नवनिर्वाचित विधायकहरू र कार्यकारिणीमा पदासीनहरूले यी तीन कुरालाई व्यावहारिक पक्षमा उतार्न ध्यान दिनु जरूरी छ।

जति विज्ञ धेरै भए, उति कानून फितलो बनेको देखिन्छ। प्रत्येक कदममा कानुनी अड्चन आइरहनु र समय त्यसै व्यतित भइरहनुले नेपालको विकासलाई पछाडि मात्र धकेल्दै छैन, क्षति अपूरणीय बन्दैछ। कानून निर्माताहरूले हेक्का राख्नु कि समयसीमाभित्र ऐन नियम बनाएर हालको ‘व्यक्ति केन्द्रित’ प्रशासन प्रणालीलाई ‘पद्धति केन्द्रित’ प्रशासन प्रणालीमा बदल्न सकेमात्र निमुखालाई न्याय र सिमान्तकृतलाई सहज सेवा पुग्न सक्छ।

अबको एक वर्ष ऐन नियम निर्माण र पद्धति बसाल्ने वर्ष हो। ठीक ठाउँमा योग्य मानिस राख्ने हो र आगामी ३-५ वर्षमा गर्ने कार्यको खाका कोरेर योजनावद्ध विकासको सुरुआत गर्ने हो। यस क्षेत्रमा स्थानीय सरकार र प्रदेश सरकारले धेरै विज्ञहरूको सहयोग लिएर ‘हाम्रा हैन, राम्रा’ बाट विकासको राजपथ निर्माण गर्नुपर्छ। जनताले अपेक्षा गरेको सबैलाई बराबर देख्ने विधिको शासन हो, जनताले अनुभूत गर्ने गरी कार्यारम्भ हुन सकोस्। नवनिर्वाचित प्रदेश सभा र संसद सदस्यहरूलाई वधाई !

खेमराज नेपाल

स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठान
Institute of Local Governance Studies (INLOGOS)

कार्यसमिति

वंशीधर घिमिरे
अध्यक्ष

वीरेन्द्रबहादुर देउजा
निवर्तमान अध्यक्ष

पद्मा माथेमा
उपाध्यक्ष

सूर्यशरण रेग्मी
कोषाध्यक्ष

रविन्द्रनाथ अधिकारी
सदस्य

वसन्तराज गौतम
सदस्य

खोमदत्त बराल
सदस्य

ज्ञानीसिंह केसी
सदस्य

विनोदप्रसाद ढकाल
सचिव/निर्देशक

स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठानको तेह्रौं साधारण सभा मिति २०७४ पुस १८ गते सम्पन्न भयो। यस साधारण सभाले प्रतिष्ठानको आर्थिक वर्ष ०७३/०७४ को वार्षिक प्रगति प्रतिवेदन तथा लेखापरीक्षण प्रतिवेदन र आर्थिक वर्ष ०७४/०७५ को नीति, कार्यक्रम र बजेट स्वीकृत गरेको छ।

यस सभाले देहायबमोजिम पदाधिकारी रहेको नयाँ कार्यसमिति समेत चयन गरेको छ। प्रतिष्ठानले हालसम्म हासिल गरेका प्रगति र उपलब्धिलाई निरन्तरता दिँदै प्रतिष्ठानको लक्ष्य हासिल गर्ने कार्यमा नवनिर्वाचित कार्यसमिति सफल रहने विश्वास गरेको छ।

नवनिर्वाचित पदाधिकारीहरूको नामावली

अध्यक्ष, श्री वंशीधर घिमिरे
उपाध्यक्ष, श्री पद्मा माथेमा
कोषाध्यक्ष, श्री सूर्यशरण रेग्मी
सदस्य, श्री रविन्द्रनाथ अधिकारी
सदस्य, श्री वसन्तराज गौतम
सदस्य, श्री खोमदत्त बराल
सदस्य, श्री ज्ञानीसिंह केसी

प्रतिष्ठानको अनुरोध

- यस पत्रिकामा छापिएका सामग्रीहरूका विषयमा पाठक प्रतिक्रिया पठाउन।
- यस पत्रिकाको आगामी अंकमा सफल कार्यक्रमहरू छपाउनका लागि लेख र फोटो पठाउन।
- यस पत्रिकामार्फत सूचना-सन्देश र सन्देशमूलक विज्ञापन पठाउन।

१. विनोदप्रसाद ढकाल/निर्देशक

फोन : ४४६५९४२

मोबाइल : ९८४९२६४८४९

इमेल : binodpdhakal@inlogos.org

२. नरवीर देवान

फोन/फ्याक्स : ४४६५९४२

मोबाइल : ९८४९३४४७५०

इमेल : info@inlogos.org, inlogos.org@gmail.com

विश्लेषणात्मक आर्थिक विशेषाङ्क

श्रीमान् प्रधानसम्पादकज्यू,

स्थानीय तहको आर्थिक विशेषाङ्क ज्यादै गहकिलो लाग्यो । कुनै पनि देशको सर्वाङ्गीण विकासका लागि मेरुदण्ड सबल अर्थव्यवस्था नै हो । अर्थव्यवस्था बलियो छ भने त्यहाँ विकास हुन धेरै समय लाग्दैन । यस अंकमा प्रकाशित लेखहरू स्थानीय तहको आर्थिक पक्षमा आधारित छन् ।

लेखक विद्वानहरूले वर्तमान संविधानमा अंगीकार गरेको संघीय शासन व्यवस्थामा छुट्याइएको संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमध्ये स्थानीय सरकारको आर्थिक पक्ष, स्थानीय तहको पुनर्संरचना, सार्वजनिक संस्थान, राजश्व परिचालन, नगर विकास कोषको भूमिका, वित्तीय अधिकार, कार्यप्रणाली र यसको व्यवस्थापन, प्राकृतिक स्रोत र वित्त व्यवस्थापन विषयमा आ-आफ्नो प्रशासनिक खर्चको व्यवस्था कसरी मिलाउँछ ? विवेचना गर्नुभएको छ ।

स्थानीय तहको आर्थिक स्रोतका आधारहरू हुन् - आन्तरिक स्रोत, राजश्व बाँडफाँड, वित्तीय हस्तान्तरण, अनुदान, ऋण, नागरिक सहभागिता, निजी तथा गैरसरकारी क्षेत्र । हालसालै संसदबाट स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन पारित भएको थियो । जसमा स्थानीय तहले प्रदेशले जस्तै केही कर संकलन गर्नेछ ।

घर जग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, विज्ञापन र मनोरञ्जन, राजश्व बाँडफाँडबाट प्रदेशले प्राप्त गर्ने रकमसरह नै स्थानीय तहले पनि पाउँछ । प्रदेशलाई भौतिक पूर्वाधार निर्माणका लागि धेरै अनुदान आवश्यक पर्छ । अरू देशको संघीय ढाँचालाई हेर्दा प्रदेशको अनुदान स्थानीयभन्दा धेरै नै हुन आउँछ । हाम्रो संविधानले प्रदेशभन्दा स्थानीयलाई बढी जिम्मेवारी दिएको छ । अरू संघीय ढाँचा भएको देशमा यस्तो नहुन सक्छ ।

सार्वजनिक संस्थानबारे विमल वाग्लेको लेख अहिलेको परिस्थितिमा समयसापेक्ष छ । सार्वजनिक संस्थानले स्थानीय सरकारलाई सबल बनाउन ठूलो भूमिका खेल्छ । मुलुकको विकासमा वृद्धिका लागि सार्वजनिक संस्थानले अग्रणी भूमिका खेल्न सक्छ । यसलाई साँघुरो दायराभित्र राखेमा देशको अर्थतन्त्रमा नकारात्मक प्रभाव पर्न जान्छ ।

चीन, भारत, अफ्रिका, ल्याटिन अमेरिका आदि देशमा सार्वजनिक संस्थानले राष्ट्रिय उत्पादनमा उल्लेखनीय वृद्धि गरेको छ । भविष्यमा विश्वमा सार्वजनिक संस्थान महत्वपूर्ण भएर रहने देखिन्छ । नेपालमा सातौँ योजनाको अवधिसम्ममा जम्मा ६२ वटा सार्वजनिक संस्थानहरू सञ्चालनमा रहेको देखिन्छ । कानूनी रूपमा स्वशासित संस्थानको रूपमा सार्वजनिक संस्थानहरूलाई राखिएको छ ।

हालसम्म ३५ वटा सार्वजनिक संस्थान सञ्चालनमा छन् । वित्तीय क्षेत्रमा धेरै र जनउपयोगी क्षेत्रमा थोरै छन् । यी सबैलाई केलाएर हेर्दा २०/२२ वटा मात्र नाफामा छन् । जेजस्तो भए पनि सार्वजनिक संस्थानहरूलाई उत्पादनमूलक, अर्थतन्त्रलाई टेवा दिने जवाफदेही परिणाममुखी बनाउनु पर्छ ।

वर्तमान उदार अर्थतन्त्रमा स्थानीय सरकारलाई स्थिर र प्रगतिशील बनाउने अर्थतन्त्रको अरू क्षेत्रजस्तै सार्वजनिक संस्थानलाई पनि उद्यमशील बनाउनु पर्छ । राजनीतिक गुटबन्दीबाट अलग्गै राख्नुपर्छ । यससम्बन्धी विशेषज्ञहरूलाई यसमा आवद्ध गराई यसको सबलीकरणतर्फ लाग्नुपर्छ ।

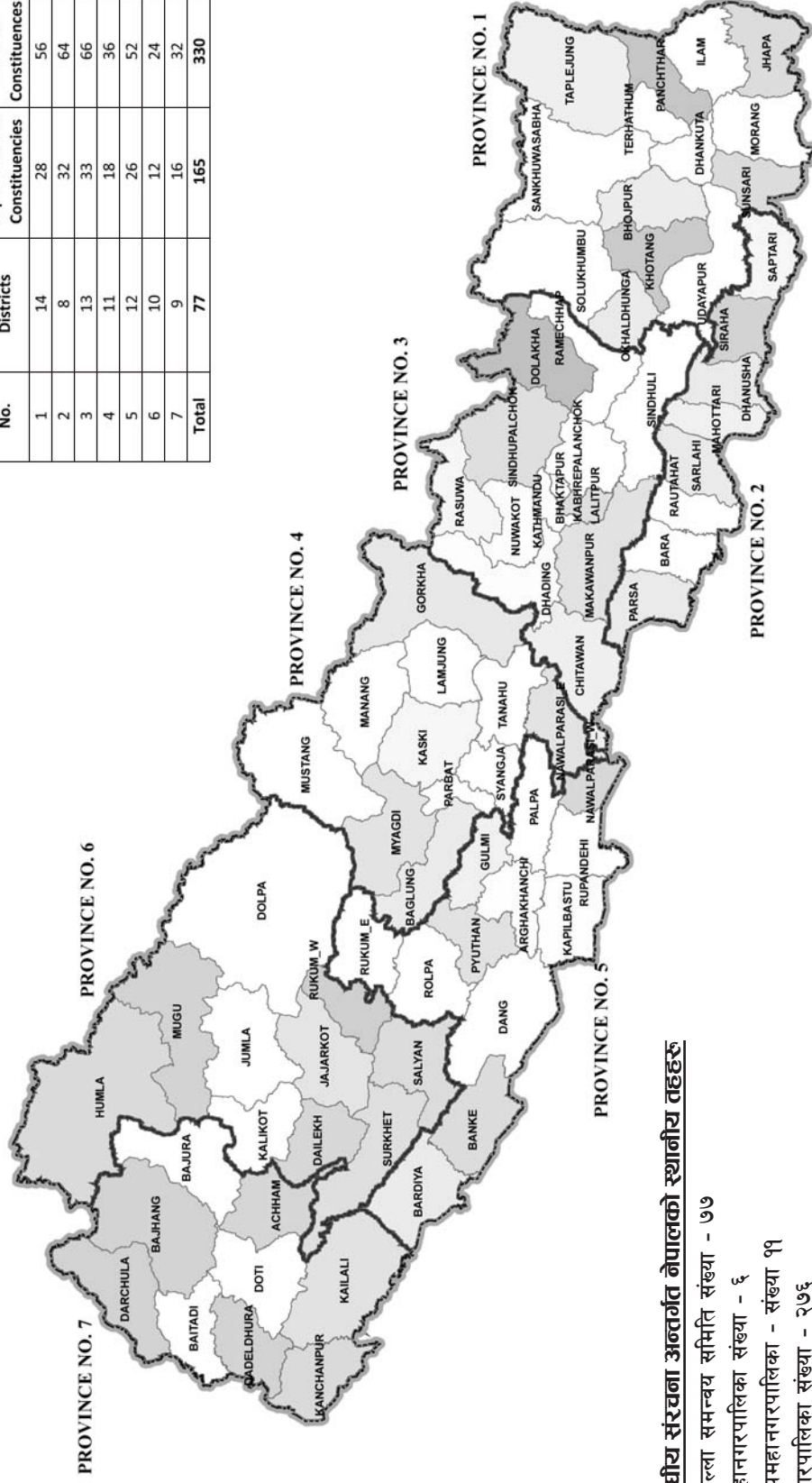
अन्त्यमा, यो अंक 'स्थानीय सरकार' सबै ठाउँमा पुगोस् भन्ने चाहन्छु ।

ज्ञानीसिंह के.सी.
डल्लु, छाउनी, काठमाडौँ

Provincial Map of Nepal

Province No.	Total No. of Districts	No. of House of Representative Constituencies	No. of Provincial Constituencies
1	14	28	56
2	8	32	64
3	13	33	66
4	11	18	36
5	12	26	52
6	10	12	24
7	9	16	32
Total	77	165	330

संघीय संरचना अन्तर्गत नेपालको स्थानीय तहहरू

जिल्ला समन्वय समिति संख्या - ७७

महानगरपालिका संख्या - ६

उपमहानगरपालिका - संख्या ११

नगरपालिका संख्या - २७६

गाउँपालिका संख्या - ४६०

जम्मा वडा संख्या - ६७४३ (महानगरपालिका, उपमहानगरपालिका, नगरपालिका र गाउँपालिका)

दिनेश थपलिया*

परशुराम उपाध्याय**

१. पृष्ठभूमि

नेपालमा किराँतकाल, लिच्छवीकाल, मल्लकाल तथा आधुनिक नेपाल निर्माण पछिको राणाकाल, निर्दलीय पञ्चायतकाल (२००७-२०४६ साल) र बहुदलीय प्रजातान्त्रिक काल (२०४७-२०५९ साल) एवं स्थानीय तहमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिविहीनकाल (२०५९-२०७४ साल) मा स्थानीय स्वायत्त शासन र विकेन्द्रीकरणको कुनै न कुनै प्रकारले अभ्यास भइरह्यो।

तथापि लोकतान्त्रिक ढाँचामा स्थानीय शासन अभ्यासका लागि पर्याप्त वातावरण बन्न सकेन। कहिले केन्द्र सरकारलाई सहयोग पुर्याउने निकायका रूपमा त कहिले अपर्याप्त र अधुरो राजनीतिक, आर्थिक, प्रशासनिक स्वायत्तताको सीमाभित्र स्थानीय तहका निकायहरू सञ्चालन हुनुपर्थ्यो। फलतः स्थानीय तहबाट जनताको जीवनस्तर उकास्ने, गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने र स्थानीय विकासलाई तीव्रतर रूपमा अगाडि बढाउने काम र जिम्मेवारीको अपेक्षित रूपमा निर्वाह हुन सकेन।

२०७२ असोज ३ गते जारी नेपालको संविधानले आधुनिक नेपालको निर्माण भएदेखि नै अभ्यास भएको केन्द्रीकृत र एकात्मक राज्य व्यवस्थाको अन्त्य गर्दै संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक ढाँचाको नेपाल राज्यको व्यवस्था गरेको छ। नेपालको संवैधानिक इतिहासमा पहिलोपटक स्थानीय जनप्रतिनिधिमूलक निकायलाई स्थानीय सरकारको मान्यता प्रदान गरेको छ।

संविधानले स्थानीय स्वायत्त शासनका अन्तरवस्तुलाई महत्वका साथ आत्मसात गरेको छ। नेपालको राज्य शक्तिको प्रयोग संविधान तथा कानूनबमोजिम स्थानीय तहले पनि गर्नेछन्। तहगत सरकारबीच सहकारिता, सहअस्तित्व र समन्वयको सिद्धान्तमा आधारित अन्तरसम्बन्ध कायम गर्नुपर्नेछ।

संविधान जारी भएपछिको छोटो समयमा नै संवैधानिक व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयनमार्फत् स्थानीय तहको शासन व्यवस्थाको सुदृढीकरणका ठोस पहलहरू भएका छन्। साविकमा रहेका ३१५७ गाउँ विकास समिति र २१७ नगरपालिकाहरूको पुनर्संरचना गरी २९३ नगरपालिका तथा ४६० गाउँपालिका गरी जम्मा ७५३ स्थानीय तह कायम भएका छन्। स्थानीय तहमा संक्रमणकालीन रूपमा आवश्यक बजेट तथा कर्मचारीहरूको प्रबन्ध गरी सेवा प्रवाह तथा प्रशासन व्यवस्थापन कार्य सुरु गरिएको छ।

स्थानीय तहमा खर्च गर्ने स्रोतको अंश समानीकरण एवं सशर्त अनुदान रहेको छ। अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन निर्माण भई दिगो कानुनी आधार तयार भएको छ। संविधानको भावनाबमोजिम विषयगत हस्तान्तरणको प्रक्रिया थालनी भएको छ। केन्द्रीय तहबाट कार्यान्वयनमा रहेका सानातिना योजना तथा कार्यक्रमहरू, जनशक्ति र बजेट परिचालन स्थानीय तहबाट गर्ने प्रणालीको सुरुआत भएको छ। चरणबद्ध

रूपमा स्थानीय निर्वाचन सम्पन्न भई लगभग ३६ हजार जनप्रतिनिधिहरूले स्थानीय शासनको नेतृत्व लिइसकेको अवस्था छ। कर्मचारी समायोजनसम्बन्धी कानून बनी स्थानीय तहमा कर्मचारी समायोजन प्रक्रिया अगाडि बढेको छ। स्थानीय कानून निर्माण, योजना तथा बजेट तर्जुमा, वित्तीय व्यवस्थापन, न्यायिक अधिकार क्षेत्रको प्रयोग तथा आधारभूत भौतिक पूर्वाधार निर्माणका क्षेत्रमा स्थानीय तहको क्षमता विकासका लागि नेपाल सरकारबाट आवश्यक सहजीकरण तथा समन्वयका कार्यहरू अगाडि बढिरहेका छन्।

नेपालमा एकात्मक र केन्द्रीकृत शासन व्यवस्थाबाट संघीय ढाँचामा राज्यको पुनर्संरचना कार्य आधुनिक लोकतन्त्र र विश्व राजनीतिमा नै एक युगान्तकारी परिवर्तन थियो। परिवर्तित सन्दर्भ अनुरूपको पद्धति, संरचना, कार्य प्रणाली र संस्कृतिको विकास गर्नुपर्ने निकै जटिल संक्रमणकालबाट देश गुजिरहेको अवस्थामा यस बीचमा जेजस्ता सुधारका पहल भएका छन्, त्यसलाई कम आँकलन गर्न मिल्दैन। यद्यपि, संक्रमणकालको प्रभावकारी व्यवस्थापन भयो भन्न मिल्ने तहमा हामी पुगेका छैनौं र यो पूर्ण भइसकेको पनि छैन।

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको निर्वाचन सम्पन्न हुनुलाई संक्रमणकाल अन्त्यको महत्वपूर्ण कोशेढुंगा मान्न सकिन्छ। तथापि, संविधानको मर्म, भावना र जनताको अपेक्षाबमोजिम

संविधान जारी भएपछिको छोटो समयमा नै संवैधानिक व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयनमार्फत् स्थानीय तहको शासन व्यवस्थाको सुदृढीकरणका ठोस पहलहरू भएका छन्। स्थानीय तहमा संक्रमणकालीन रूपमा आवश्यक बजेट तथा कर्मचारीहरूको प्रबन्ध गरी सेवा प्रवाह तथा प्रशासन व्यवस्थापन कार्य सुरु गरिएको छ।

* सचिव, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय

** स्थानीय शासन विज्ञ

स्थानीय शासन व्यवस्थाको कुशल र प्रभावकारी सञ्चालन तथा व्यवस्थापन गर्न चुनौती उत्तिकै छन् । विद्यमान चुनौतीको सामना गर्दै संविधानको मर्मबमोजिम स्थानीय शासन व्यवस्थालाई सार्थक बनाई जनताको जीवनस्तरमा महसुस हुने गरी परिवर्तन ल्याउने गहन अभिभारा निर्वाचित जनप्रतिनिधि एवं नेतृत्वमा छ ।

२. स्थानीय सरकारसम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्था र अवसरहरू

संविधानले स्थानीय लोकतान्त्रिक सरकारका सम्बन्धमा गरेको व्यवस्था संविधानवादमा एक कोशेढुंगाको रूपमा आएको छ । संविधानबाटै स्थानीय सरकारलाई दिएको यस्तो मान्यता आउँदा संविधानका लागि समेत दिशा निर्देश सिद्धान्तका रूपमा अवलम्बनकारी हुन सक्ने देखिएको छ ।

सन् १९८५ मा जारी भएको स्थानीय सरकारसम्बन्धी युरोपियन घोषणापत्र (European Charter of Local Self-Government, 1985) र स्थानीय सरकारको अन्तर्राष्ट्रिय संगठनद्वारा जारी स्थानीय सरकारसम्बन्धी विश्वव्यापी घोषणापत्र (IULA Worldwide Declaration of Local Self-Government, 1993) ले अगाडि सारेका स्थानीय लोकतान्त्रिक शासनका अधिकांश मान्य सिद्धान्त अनुकूलका व्यवस्था नेपालको संविधानले गरेकाले पनि संविधानको सर्वस्वीकार्यता र दिगोपना भन्नु बढेको मान्न सकिन्छ । नेपालको संविधानले स्थानीय तहको शासन सम्बन्धमा गरेका व्यवस्थाका महत्वपूर्ण विशेषता र यसबाट सिर्जित अवसरहरू निम्नबमोजिम छन् ।

२.१ स्थानीय सरकारलाई संविधानबाटै प्रत्याभूति

नेपालको संवैधानिक इतिहासमा पहिलोपटक स्थानीय लोकतान्त्रिक सरकारको प्रष्ट व्यवस्था भएको छ । संविधान निर्माणका क्रममा एउटा बहस जबरजस्त रह्यो । स्थानीय सरकार संविधानको मामिला हुने वा प्रदेशको मामिला बनाउने ? स्थानीय तहलाई

७५३ गाउँपालिका तथा नगरपालिका कायम हुनुअघि स्थानीय निकायको संख्यात्मक फेरबदलको अवस्था

संख्यात्मक घटबढ भएको मिति	नगरपञ्चायत वा नगरपालिका संख्या	गाउँ पञ्चायत वा गाउँ विकास समिति संख्या
१९७६	२	-
२००७	५	१७१
२०१३	७	७९१
२०१८	१४	३६४६
२०२२	१५	३६४६
२०३२	१६	३९२७
२०३३	२३	२९१२
२०३८	२३	३९१६
२०४३	३३	३९१६
२०४८	३६	३९९५
२०५३	५८	३९१३ (३९१५)
२५ वैशाख २०७१	१३०	३६२५
१६ मंसिर २०७१	१९१	३२७६
१ असोज २०७२	२१७	३१५७

स्रोत : नेपाल सरकार (२०६४), खेमराज नेपाल, पूर्वसचिव, नेपाल सरकार (२०७४), स्थापित (२०३५, पेज ७८), सापकोटा (२०७१)

प्रदेशको अधिकार क्षेत्रभित्र राख्न चाहना राख्ने एकथरी मतहरू स्थानीय तहलाई संविधानको विषय बनाउँदा प्रदेशको अधिकार क्षेत्र साँघुरो हुने तर्क राखिरहेका थिए । यस मतका अनुसार स्थानीय सरकार प्रदेश कानुनले व्यवस्था गरेबमोजिम हुनुपर्छ भन्ने थियो ।

अर्कोथरी विचारहरू स्थानीय तहलाई संविधानको विषय बनाउँदा स्थानीय स्वायत्त शासन बलियो हुन्छ भन्ने थिए । स्थानीय तहलाई प्रदेशको विवेकमा छोड्ने हो भने समग्र शासन व्यवस्थालाई त्यसले अस्थिर र अनिश्चित बनाइराख्ने, अन्तरसरकार राजनीतिक विवादका विषय सधैं प्रधान बन्ने र विकास तथा सेवा प्रवाहको विषय गौण बन्ने हुँदा संविधानबाटै प्रष्ट व्यवस्था गर्नुपर्छ भन्ने थियो ।

हाम्रो जस्तो अस्थिर राजनीति र एकात्मक तथा केन्द्रीकृत राज्यको लामो अभ्यास गरेको परिप्रेक्ष्यमा प्रदेशको मामिलामा स्थानीय सरकारलाई छोड्ने हो भने अधिकार आफूसम्म सीमित राख्ने, स्थानीय सरकारमा गएका अधिकारसमेत व्यवहारतः आफै प्रयोग

गर्ने अवस्था आउने डर रहन्छ भन्ने तर्क/बहसमा थिए ।

स्थानीय सरकारसम्बन्धी विश्वव्यापी सिद्धान्त

स्थानीय सरकारलाई संवैधानिक एवं कानुनी रूपमा नै प्रत्याभूत गर्नुपर्ने : देशको शासकीय स्वरूपको व्यवस्था गर्दा स्थानीय स्वायत्त सरकारका लागि संविधान र आधारभूत कानुनहरूमा बलियो मान्यता प्रदान गरिएको हुनुपर्दछ । स्थानीय सरकारका आधारभूत जिम्मेवारी तथा तिनमा परिवर्तन वा हेरफेर गर्ने प्रक्रिया तथा कार्यविधिहरू संविधान, कानुनबाटै व्यवस्था गरिनुपर्छ ।

अन्ततः नेपालको संविधानले स्थानीय सरकारको स्थापना, गठन, कार्यअधिकार क्षेत्र र जिम्मेवारीको प्रष्ट व्यवस्था गरी स्थानीय तहलाई महत्वपूर्ण स्थान दिएको छ । संविधानको भाग १७, १८ र १९ मा स्थानीय कार्यपालिका,

व्यवस्थापिका तथा स्थानीय आर्थिक कार्यप्रणालीको व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय तहसम्बन्धी मामिला संघीय सरकारको अधिकार क्षेत्रभित्र सूचीकृत गरिएको छ ।

संविधान निर्माणका बखत स्थानीय सरकारलाई संघीय इकाईका रूपमा वा राज्यको अभिन्न अंगका रूपमा मान्यता दिने वा नदिने भन्ने दार्शनिक पक्ष र विपक्षमा खुब बहस भयो । पक्षधर मतका अनुसार राज्यको अभिन्न अंगका रूपमा स्थानीय सरकारलाई मान्यता नहुनुले स्थानीय सरकारलाई जवाफदेही बनाउन र राज्यप्रतिको अपनत्व बढाउन मद्दत गर्दैन भन्ने थियो ।

अर्कोथरी, मत भने दुई तहको सरकारको संवैधानिक व्यवस्था एवं संघीय इकाईका रूपमा संघ र प्रदेशसम्मलाई मान्यता दिनुपर्ने भन्ने थियो । संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्र नेपाललाई स्थानीय तह, प्रदेश र संघको समुच्च इकाईका रूपमा परिभाषित गरेको छ ।

संविधानले राज्यको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह हुने व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय तहमा गाउँपालिका, नगरपालिका एवं समन्वयकारी इकाईका रूपमा जिल्लासभा रहनेछ । गाउँपालिका तथा नगरपालिकाभित्र संघीय कानून बमोजिमको संख्यामा वडाहरू रहनेछन् । गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको संख्या र सीमाना निर्धारण आयोगको सिफारिस समेतका आधारमा सरकारले ७५३ गाउँपालिका तथा नगरपालिका कायम गरेको छ ।

संविधानले गाउँपालिका तथा नगरपालिकालाई प्रदान गरेको

स्थानीय सरकारसम्बन्धी विश्वव्यापी सिद्धान्त

स्थानीय तहको स्वायत्तता सुनिश्चित गर्ने र निर्वाचित जनप्रतिनिधिबाट मात्र सञ्चालनको प्रबन्ध गर्नुपर्छ : नागरिकको सबैभन्दा नजिकका स्थानीय सरकारलाई आफ्नो क्षेत्रभित्रका जनताको हकहितका लागि आफैं जिम्मेवारी लिने र सार्वजनिक सेवाको व्यवस्थापन तथा नियमन गर्ने अधिकार र दायित्व हुनुपर्दछ । यस्तो अधिकार आवधिक, समान र बालिग मताधिकारबाट स्वतन्त्ररूपमा निर्वाचित प्रतिनिधिमूलक स्थानीय निकायबाट प्रयोग गरिएको हुनुपर्दछ ।

कार्यजिम्मेवारी एवं अधिकार क्षेत्रको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न सक्षम र सवल स्थानीय सरकार बन्न सक्नु भन्ने उद्देश्यका साथ स्थानीय तहको संख्या उल्लेख्य रूपमा कम गरिएको छ ।

साविकमा जिल्ला तहबाट प्रदान भइरहेका विषयगत कार्यजिम्मेवारीहरू गाउँपालिका तथा नगरपालिकाबाट प्रदान हुने र यस प्रक्रियाबाट स्थानीय तहको प्रशासनिक खर्च कम भई विकास खर्चमा बढेको हुने विश्वास गरिएको छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले हाल स्थापित गाउँपालिका तथा नगरपालिकाहरूलाई एकआपसमा गाभिन प्रोत्साहन गर्ने व्यवस्था समेतको अंगीकार गरेको छ । जसअनुसार सभाको बहुमतले गाभिने निर्णय गर्न सक्ने र गाभिई कायम भएका इकाईहरूलाई

थप अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्ने व्यवस्था छ ।

२.२ जनप्रतिनिधिको अविच्छिन्नता, स्वायत्त कार्य प्रणाली र समावेशी स्थानीय शासनको सुनिश्चितता

संविधानतः सबै तहका सरकारहरू आ-आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका राजनीतिक, आर्थिक एवं प्रशासनिक मामिलामा स्वतन्त्र र स्वायत्त रूपमा कार्य गर्न सक्ने व्यवस्था गरिएको छ ।

राज्यका सबै तहहरू आफ्नो अधिकारभित्रको विषयमा निर्णय गर्न तथा कानून, नीति, योजना र बजेट बनाई लागू गर्न स्वायत्त हुनेछन् । २०५९ असारमा निर्वाचित स्थानीय सरकारको कार्यकाल समाप्त भएपछिको १५ वर्ष नेपालका स्थानीय निकायहरू निर्वाचित जनप्रतिनिधिविहीन रूपमा सञ्चालन भए । यसबाट स्थानीय लोकतन्त्रको संस्थागत विकास, नेतृत्व विकास र समग्र स्थानीय विकास र सेवा प्रवाहमा अपुरणीय क्षति व्यहोर्नु परेको जगजाहेर छ । स्थानीय तहमा जनप्रतिनिधिविहीनता फेरि कहिल्यै व्यहोर्नु नपरोस् भन्ने राष्ट्रिय बहसबाट संविधानसभा अछुतो थिएन ।

फलतः आमजनचाहनास्वरूप स्थानीय तहमा आवधिक निर्वाचन तथा समावेशी सहभागिताको सुनिश्चितता संविधानबाटै भएको छ । स्थानीय तहको निर्वाचित कार्यकाल समाप्त हुनु दुई महिनाअगावै स्थानीय निर्वाचन गरिसक्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था छ ।

संविधानको व्यवस्थाबमोजिम २०७४ वैशाख ३१ गते प्रदेश नं. ३, ४ र ६, २०७४ असार १४ गते प्रदेश

तालिका नं. १ : विद्यमान गाउँपालिका एवं नगरपालिका र सोको वडाको संख्यात्मक विवरण

स्थानीय तह	स्थानीय तह कायम हुनु अघिका साविक गाविस र नगरपालिका संख्या	पुनर्संरचना भई हाल कायम भएका स्थानीय तह	
		संख्या	वडा संख्या
महानगरपालिका	१	६	१७४
उपमहानगरपालिका	१२	११	२३४
नगरपालिका	२०४	२७६	३११९
गाउँपालिका	३१५७	४६०	३२१६
कूल	३३७४	७५३	६७४३

तालिका २ : स्थानीय तहमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिको संख्या र समावेशी स्थानीय शासनको व्यवस्था

पदहरू	कानुनबमोजिम कूल निर्वाचित हुने संख्या	निर्वाचित भएको संख्या		
		पुरुष	महिला	कूल
अध्यक्ष	४६०	४४७	११	४५८
उपाध्यक्ष	४६०	३३	४२४	४५७
नगरप्रमुख	२९३	२८६	७	२९३
उपप्रमुख	२९३	१७	२७६	२९३
वडाध्यक्ष	६७४३	६६२३	६१	६६८४
वडा सदस्य	१३४८६	१३०९४	२६२	१३३५६
महिला सदस्य	६७४३	०	६६६४	६६६४
दलित महिला सदस्य	६७४३	०	६४२४	६४२४
प्रत्यक्ष निर्वाचित जम्मा	३५,२२१	२०,५००	१४,१२९	३४,६२९
गाउँ कार्यपालिकामा निर्वाचित दलित वा अल्पसंख्यक सदस्य संख्या	९२०			
नगर कार्यपालिकामा निर्वाचित दलित वा अल्पसंख्यक सदस्य संख्या	८७९			
जिल्ला समन्वय समिति सदस्य संख्या	६९३		२३१	
निर्वाचित हुने कूल जम्मा जनप्रतिनिधि संख्या	३७,७१३			
स्थानीय निर्वाचन २०७४ (वैशाख ३१, जेठ १४ र असोज २) मा लैगिक आधारमा स्थानीय तहमा भएको उम्मेदवारीको संख्यात्मक विवरण				
महिला/पुरुष	जम्मा उम्मेदवार	उम्मेदवारी प्रतिशतमा		
महिला	५७,८४४	३८.९९		
पुरुष	९०,५१८	६१.०१		
कूल	१,४८,३६२	१००		

Source: <http://result.election.gov.np/ElectionResultDetails.aspx> accessed on 5 December 2017

नं. १, ५ र ७ तथा असोज २ गते प्रदेश नं. २ मा चरणबद्ध रूपमा निर्वाचन उत्साहप्रद सहभागितामा सम्पन्न भएको छ । निर्वाचनहरूमा स्थानीय तहका विभिन्न पदहरूमा १,४८,३६२ जना उम्मेदवार बने, जसमा लगभग ३९ प्रतिशत महिला उम्मेदवारी थियो । यस निर्वाचनबाट लगभग ४१ प्रतिशत महिलासहित कूल ३४ हजार ६ सय २९ जना जनप्रतिनिधि निर्वाचित भई स्थानीय नेतृत्व तथा शासन प्रक्रियाको जिम्मेवारी सञ्चालन गर्ने अभिभारा लिइरहेका छन् ।

डेढ दशकदेखि अवरुद्ध स्थानीय तहको निर्वाचन सफल रूपमा सम्पन्न भएपछि

देश राजनीतिक स्थिरतातर्फ उन्मुख छ । आगामी दिनमा विकास र जनजीविकाका विषयहरूले राष्ट्रिय राजनीतिमा प्राथमिकता पाउने विश्वास गरिएको छ ।

स्थानीय स्वायत्त शासनका विश्वव्यापी सिद्धान्तहरू

स्थानीय सरकारको कानून, नियम, निर्णयको अधिकार : स्थानीय सरकारले आफ्नो अधिकार र जिम्मेवारीका क्षेत्रमा स्थानीय आवश्यकताअनुसार कानून, नीति र निर्णय गर्न साथै सोको कार्यान्वयन गर्न स्वविवेकको प्रयोग गर्न पाउने हुनुपर्दछ ।

स्थानीय तहको सञ्चालनका लागि स्थानीय कार्यपालिकाहरूले कार्यविभाजन तथा कार्यसम्पादन नियमावली बनाई आम्नो संगठन, संरचना (विभाग, शाखा, महाशाखा) स्थापना गरी लागू गर्न सक्छन् । यसबाट स्थानीय तहका विषयगत विभाग वा शाखामार्फत् एकीकृत सेवाप्रवाहको प्रबन्ध गर्न सहज हुनेछ । संघ वा प्रदेशबाट स्थानीय तहका काममा आवश्यक सहयोग (क्षमता विकास, प्रविधि हस्तान्तरण, मापदण्ड निर्धारण, अनुगमन) लिन सकिने व्यवस्था सविधानले गरेको छ । सविधानको अनुसूची ८ अन्तर्गतका २२ वटा अधिकारहरू स्थानीय तहको एकल अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ भने अनुसूची ९ अन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साभ्ना अधिकार क्षेत्रको व्यवस्था गरिएको छ । आफ्नो एकल अधिकार क्षेत्रको कार्यान्वयनको मुख्य नेतृत्व तथा जिम्मेवारी स्थानीय तहले लिनुपर्ने हुन्छ । साभ्ना अधिकार क्षेत्रका विषयमा संघीय तथा प्रदेश कानूनले तोकेबमोजिम तथा सोसँग नबाभिने हदसम्म स्थानीय तहले उल्लिखित अधिकार क्षेत्रको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ ।

१ द्रष्टव्य : मुख्य निर्वाचन अधिकृत र निर्वाचन अधिकृतको कार्यालयहरूबाट निर्वाचन प्रणालीमा प्रविष्ट भएका तथ्याङ्कको आधारमा लिइएको छ । केही सदस्य जिल्ला समन्वय समितिमा निर्वाचित भएको, कतिपय स्थानीय तहमा जनप्रतिनिधि निर्वाचित हुन नसकेको देखिनुको एक मुख्य कारण दलित महिला सदस्यको उम्मेदवारी सबै स्थानीय तहमा नभई ३१९ दलित महिला सदस्य पद रिक्त देखिन्छ । अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, वडाध्यक्ष जस्ता अन्य पदहरूमा निर्वाचनसम्बन्धी विवाद अदालतमा विचाराधीन रहेको तथा निर्वाचन आयोगमा विचाराधीन भएकाले समावेश हुन सकेको देखिदैन ।

२.३ विधायिकी अधिकारको स्पष्टता

नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा सारभूत कानून बनाउने निकै प्रगतिशील व्यवस्था गरेको छ। विश्वका अधिकांश संविधानको तुलनामा यो

व्यवस्था निकै प्रगतिशील रूपमा आएको छ।

स्थानीय तहले आफ्नो एकल अधिकार क्षेत्रका विषयमा र साभ्भा अधिकार क्षेत्रका विषयमा समेत आवश्यक कानून बनाई त्यस्तो

अधिकारको प्रयोग कानूनबमोजिम गर्नुपर्छ। संविधान तथा प्रचलित नेपाल कानूनबमोजिम स्थानीय तह सञ्चालन एवं व्यवस्थापनसम्बन्धी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले बनाउनुपर्ने केही कानूनहरू निम्नबमोजिम छन् :-

तालिका ३ : स्थानीय तह सञ्चालन एवं व्यवस्थापनसम्बन्धी संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले बनाउनुपर्ने केही कानूनहरूको विषय क्षेत्र

संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
अनुसूची ५ को संघको एकल अधिकार क्षेत्रका विषयमा संघीय कानून निर्माण गर्न सकिने	अनुसूची ६ को प्रदेशको एकल अधिकार क्षेत्रका विषयमा प्रदेश कानून निर्माण गर्न सकिने	अनुसूची ८ को गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको २२ वटा एकल अधिकार क्षेत्रका विषयमा स्थानीय कानून निर्माण गर्न सकिने, धारा ५७ (४), (५), २२१ (२), २२६
अनुसूची ९ सँग सम्बन्धित साभ्भा अधिकार क्षेत्रका विषयमा संघीय कानून निर्माण गर्न सकिने : साभ्भा अधिकारको प्रयोग संघीय, प्रदेश र स्थानीय कानूनअनुसार हुने -५७ (५)	अनुसूची ९ सँग सम्बन्धित साभ्भा अधिकार क्षेत्रका विषयमा प्रदेश कानून निर्माण गर्न सकिने : साभ्भा अधिकारको प्रयोग संघीय, प्रदेश र स्थानीय कानूनअनुसार हुने -५७ (५)	अनुसूची ९ सँग सम्बन्धित साभ्भा अधिकार क्षेत्रका विषयमा स्थानीय कानून निर्माण गर्न सकिने : साभ्भा अधिकारको प्रयोग संघीय, प्रदेश र स्थानीय कानूनअनुसार हुने -५७ (५)
नोट : साभ्भा अधिकार क्षेत्रका विषयमा प्रदेश र स्थानीय तहले बनाउने कानून संघीय कानूनसँग बाभ्भिन नहुने तथा स्थानीय कानून प्रदेश कानूनसँग बाभ्भिन नहुने, बाभ्भिएमा बाभ्भिएको हदसम्म अमान्य हुने।		
स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, (समेटिने विषयहरू) - गाउँपालिका र नगरपालिकामा रहने वडाहरूको संख्यासम्बन्धी- धारा ५६ (४) - विशेष संरचना कायम गर्न सकिनेसम्बन्धी- धारा ५६ (५)	स्थानीय तहसम्बन्धी प्रदेश कानून (समेटिने विषयहरू) - स्थानीय तहको कानून बनाउने प्रक्रियासम्बन्धी, धारा २२६ - गाउँसभा र नगरसभाको सञ्चालनसम्बन्धी, धारा २२७	- कार्यविभाजन नियमावली, धारा २१८ - कार्यसम्पादन नियमावली, धारा २१८ - सभाको व्यवस्थापन कार्यविधि सम्बन्धी अन्य विषय (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, दफा २३)
- स्थानीय तहको कार्यकारिणीसम्बन्धी अन्य व्यवस्था -धारा २१९	- बैठक कार्यविधिसम्बन्धी, धारा २२७	- कार्यपालिकाको बैठक तथा निर्णयसम्बन्धी व्यवस्था (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, दफा १७)
- न्यायिक समितिले कानूनबमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद निरूपण गर्ने सम्बन्धी- धारा २१७	- सदस्यको पद रिक्त हुने अवस्थासम्बन्धी, धारा २२७	- म्याद तामेली, मिलापत्र गराउने प्रक्रिया, लगत कट्टा गर्ने लगायतका कार्यविधि, (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, दफा ४९)
- संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले बजेट पेश गर्ने समयसम्बन्धी -५९ (३)	- समिति गठनसम्बन्धी, धारा २२७	- निर्णय तथा आदेश प्रमाणीकरण सम्बन्धी कानून- धारा २१४ (५)

संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
<p>कर्मचारी समायोजनसम्बन्धी ऐन :</p> <ul style="list-style-type: none"> - सरकारी सेवामा कार्यरत राष्ट्रसेवक कर्मचारीलाई नेपाल सरकारले कानूनबमोजिम प्रदेश र स्थानीय तहमा समायोजन गरी सेवाप्रवाहको व्यवस्था मिलाउन सक्ने (धारा ३०२) - स्थानीय सेवाको गठन, सञ्चालन, व्यवस्थापन, सेवाको शर्त तथा सुविधासम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्त र मापदण्ड संघीय कानूनबमोजिम हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - जिल्लासभा सम्बन्धी कानून : जिल्लासभाको अन्य कार्यहरू र जिल्लासभा सम्बन्धी अन्य व्यवस्था-धारा २२० (७) (८) - गाउँपालिका र नगरपालिकाका कर्मचारी र कार्यालयसम्बन्धी अन्य व्यवस्था, धारा २२७ 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय सेवाको सञ्चालन तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कानून, धारा २८५ - स्थानीय सेवाको गठन, सञ्चालन, व्यवस्थापन, सेवाको शर्त तथा सुविधासम्बन्धी अन्य व्यवस्था स्थानीय तहले बनाएको कानून बमोजिम हुने
<p>अन्तरसरकार वित्त व्यवस्थापनसम्बन्धी ऐन र राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोगसम्बन्धी ऐन :</p> <ul style="list-style-type: none"> - संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको बजेट घाटा व्यवस्थापन तथा अन्य वित्तीय अनुशासनसम्बन्धी, धारा ५९ (७) - संघीय सञ्चित कोषबाट प्रदान गर्ने समानीकरण, सशर्त, समपूरक वा विशेष अनुदान वितरणसम्बन्धी धारा- ६०(६) - नेपाल सरकारले संकलन गरेको राजश्व संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा न्यायोचित वितरण गर्नेसम्बन्धी, धारा ६० (४) र (५) - साभ्ना सूचीका विषय र आर्थिक अधिकारका अन्य क्षेत्रसम्बन्धी-५९ (२) 	<p>प्रदेश र स्थानीय तहबीच वित्त व्यवस्थापनसम्बन्धी कानून :</p> <ul style="list-style-type: none"> - खर्चको आवश्यकता र राजश्वको क्षमताका आधारमा प्रदेशले कानूनबमोजिम स्थानीय तहलाई वित्तीय समानीकरण अनुदान प्रदान गर्ने, धारा ६० (२) - स्थानीय सेवाका कर्मचारीको सुरु तलब स्केल प्रदेश सरकारले तोकेबमोजिम हुने 	<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय तहमा कर लगाउने सम्बन्धी कानून, धारा २२८ - स्थानीय तहको आर्थिक कार्यविधि, राजश्व तथा व्ययको अनुमान सम्बन्धी कानून, धारा २२८, २२९, २३० - एकीकृत सम्पत्ति करमा छुट दिन सक्ने (मापदण्ड), (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, दफा ५५) - गैरसरकारी, सहकारी, सामुदायिक संस्था, उपभोक्ता समितिसँगको समन्वय सम्बन्धी (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, दफा २५)
<p>अन्तरसरकार सम्बन्ध र समन्वयसम्बन्धी ऐन :</p> <ul style="list-style-type: none"> - संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच समन्वय कायम गर्ने सम्बन्धमा धारा २३५ - नेपाल सरकारले आफै वा प्रदेश सरकारमार्फत् गाउँपालिका वा नगरपालिकालाई आवश्यक सहयोग गर्न र निर्देशन दिन सक्ने (धारा २३२ (८)) 	<p>अन्तरसरकार विवाद समाधान (कार्यविधि) कानून :</p> <ul style="list-style-type: none"> - प्रदेश, गाउँपालिका वा नगरपालिका बीच कुनै राजनीतिक विवाद उत्पन्न भएमा सोको समाधानका प्रक्रिया र कार्यविधिसम्बन्धी, धारा २३५ 	<ul style="list-style-type: none"> - सभाको बैठकसम्बन्धी अन्य कार्यविधि सभा आफैले निर्धारण गरेबमोजिम हुने, (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, दफा १९) - गाउँपालिका तथा नगरपालिकामा आकस्मिक कोष स्थापना र सञ्चालन सम्बन्धमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, दफा ७०)
<ul style="list-style-type: none"> - स्थानीय तहको निर्वाचन तथा निर्वाचनसम्बन्धी कानून, (ऐन, नियम) : गाउँसभा र नगरसभाको निर्वाचनसम्बन्धी-धारा २२२ र २२३ (७) 		<ul style="list-style-type: none"> - पदाधिकारीको आचारसंहिता बनाई लागू गर्न सक्ने (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, दफा ११२)

संघ	प्रदेश	स्थानीय तह
<p>स्थानीय सरकार सञ्चालन नियमावली :</p> <ul style="list-style-type: none"> - गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको केन्द्रका लागि आवश्यक पर्ने जग्गाको क्षेत्रफल, भौतिक पूर्वाधार र अन्य विषयको न्यूनतम मापदण्ड - राष्ट्रिय भवनसंहिता तथा सडक, भौतिक पूर्वाधार, एकीकृत बस्ती विकास तथा सहरी योजना, भूउपयोग योजना, उपभोग्य सेवा, सामाजिक सेवासम्बन्धी राष्ट्रिय मापदण्ड 	<ul style="list-style-type: none"> - सडक, भौतिक पूर्वाधार, एकीकृत बस्ती विकास तथा सहरी योजना, भूउपयोग योजना, उपभोग्य सेवा, सामाजिक सेवासम्बन्धी प्रादेशिक मापदण्ड 	<ul style="list-style-type: none"> - सडक, भौतिक पूर्वाधार, एकीकृत बस्ती विकास तथा सहरी योजना, भूउपयोग योजना, उपभोग्य सेवा, सामाजिक सेवासम्बन्धी स्थानीय मापदण्ड - स्थानीय सडकको दायँबायाँको अधिकार क्षेत्र (राइट अफ वे) को सीमा तोक्ने
<ul style="list-style-type: none"> - सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४, दफा ७४) 		<ul style="list-style-type: none"> - सार्वजनिक खरिद नियमावली (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, दफा ७४)

२.४ कार्यकारी अधिकारको व्यापकता

नेपालको संविधानले स्थानीय शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन, नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने अभिभारा गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकामा हुने महत्वपूर्ण व्यवस्था गरेको छ । स्थानीय तहको सञ्चालनका लागि स्थानीय कार्यपालिकाहरूले कार्यविभाजन तथा कार्यसम्पादन नियमावली बनाई आफ्नो संगठन, संरचना (विभाग, शाखा, महाशाखा) स्थापना गरी लागू गर्न सक्छन् । यसबाट स्थानीय तहका विषयगत विभाग वा शाखामार्फत एकीकृत सेवाप्रवाहको प्रबन्ध गर्न सहज हुनेछ ।

संघ वा प्रदेशबाट स्थानीय तहका काममा आवश्यक सहयोग (क्षमता विकास, प्रविधि हस्तान्तरण, मापदण्ड निर्धारण, अनुगमन) लिन सकिने व्यवस्था संविधानले गरेको छ । संविधानको अनुसूची ८ अन्तर्गतका २२ वटा अधिकारहरू स्थानीय तहको एकल अधिकारको व्यवस्था गरिएको छ भने अनुसूची ९ अन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार क्षेत्रको व्यवस्था गरिएको छ । आफ्नो एकल अधिकार क्षेत्रको कार्यान्वयनको मुख्य नेतृत्व तथा जिम्मेवारी स्थानीय तहले लिनुपर्ने हुन्छ । साझा अधिकार क्षेत्रका विषयमा संघीय तथा प्रदेश कानूनले

तोकेबमोजिम तथा सोसँग नबाझिने हदसम्म स्थानीय तहले उल्लिखित अधिकार क्षेत्रको प्रयोग गर्नुपर्ने हुन्छ ।

नेपालको संविधानले एक अर्को स्थानीय तहबीच अधिकार क्षेत्रको समान बाँडफाँटको व्यवस्था (Symmetric Federal Model) गरेको छ । यस्तो व्यवस्थाअनुसार कार्यअधिकार क्षेत्रको अभ्यास तथा विधायिकी, कार्यकारिणी, प्रशासकीय, वित्तीय स्वायत्तता र स्वतन्त्र कार्यप्रणालीको प्रयोग घटीबढी नभई सबै तहगत सरकारहरूले समान रूपमा उपयोग गर्न पाउँछन् । साथै अवशिष्ट अधिकार संघमा रहने र यस्तो अधिकार

क्षेत्रको प्रयोग कानून बनाई वा उल्लेख गरेर संघले अन्य तहका सरकारलाई सम्पादन गर्न लगाउन सक्छ ।

संविधानबमोजिम स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ११ ले स्थानीय सरकारका विभिन्न कार्यअधिकार क्षेत्रको व्यवस्था गरेको छ । जसअनुसार आफ्नो क्षेत्रभित्रको शासन व्यवस्थाको सामान्य नियन्त्रण, सञ्चालन तथा व्यवस्थापन, नियमनकारी कार्य, विकास कार्य तथा सेवाप्रवाहसम्बन्धी महत्वपूर्ण कार्यहरू सम्पन्न गर्नुपर्ने हुन्छ । यस्तो कार्यहरूलाई एकल अधिकार क्षेत्रभित्र सम्पादन गर्नुपर्ने कार्य, साझा अधिकार क्षेत्रभित्र गर्नुपर्ने कार्य तथा मौलिक अधिकारको संरक्षण एवं परिपालना, अन्य तहबाट निक्षेपित कार्य सम्पादनजस्ता अन्य कार्यअधिकार क्षेत्रहरूको व्यवस्था गरिएको छ ।

२.५ वित्तीय अधिकारको सुनिश्चितता

नेपालको संविधानले तहगत सरकारका वित्तीय अधिकार क्षेत्रको अनुसूचीकृत व्यवस्था गरेको छ । आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा कानूनबमोजिम कर लगाउन तथा राजश्व उठाउन सक्ने अधिकार संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको छ । जसअनुसार स्थानीय तहले देहायका कर तथा गैरकर लगाउन तथा उठाउन पाउनेछन् ।

स्थानीय स्वायत्त शासनका विश्वव्यापी सिद्धान्तहरू

स्थानीय सरकारको अधिकार र जिम्मेवारीहरू प्रष्ट रूपमा बाँडफाँट गरिनुपर्छ : स्थानीय सरकारलाई सामान्यतया कुनै अन्य सरकारको तह वा निकायलाई मात्र तोकिएको वा स्थानीय सरकारको क्षेत्राधिकार बाहिर राखिएको विषयमा बाहेक जुनसुकै मामिलामा आफ्नै पहलमा कार्य गर्ने अधिकार क्षेत्र हुनुपर्छ ।

स्थानीय सरकारलाई प्रदत्त अधिकारहरू सामान्यतया पूर्ण र तिनले मात्र प्रयोग गर्ने हुनुपर्छ ।

कर	गैरकर
<ul style="list-style-type: none"> - सम्पत्ति कर - घरबहाल कर - घर जग्गा रजिष्ट्रेसन शुल्क - सवारी साधन कर 	<ul style="list-style-type: none"> - भूमि कर मालपोत - मनोरञ्जन कर - विज्ञापन कर - व्यवसाय कर
	<ul style="list-style-type: none"> - सेवा शुल्क दस्तुर - पर्यटन शुल्क - दण्ड-जरिवाना

स्थानीय सरकारले संघ र प्रदेशबाट वित्तीय समानीकरण अनुदान बाँडफाँट वापतको न्यायोचित अंश प्राप्त गर्ने व्यवस्था संविधानले गरेको छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी तथा मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्तःशुल्कको बाँडफाँटवापत देहायको प्रतिशतमा रकम प्राप्त गर्ने व्यवस्था अन्तरसरकार वित्त व्यवस्थापन ऐनले गरेको छ।

तालिका ४ : संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा प्राकृतिक स्रोतको रोयल्टी, मूल्य अभिवृद्धि कर र आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्तःशुल्कको बाँडफाँटको अंश

क्र.सं.	रोयल्टीको शीर्षक	नेपाल सरकार	सम्बन्धित प्रदेश	सम्बन्धित स्थानीय तह	नेपाल सरकारले संकलन गरेको वार्षिक राजस्व (आ.व. २०७३/७४)
१	पर्वतारोहण	५०	२५	२५	३९,३४,९८,५२२
	क्यासिनो रोयल्टी				२२,०६,१०,०००
	एजेन्सी रजिष्ट्रेसन दस्तुर				५,२७,११,४२७
२	विद्युत	५०	२५	२५	१,४२,७४,१४,३००
३	वन	५०	२५	२५	७१,१३,२३,१५१.०१ (आ.व. २०७२/७३)
४	खानी तथा खनिज	५०	२५	२५	४०,७३,६२,१८०.८६
५	पानी तथा अन्य प्राकृतिक स्रोत	५०	२५	२५	अप्राप्त
६	मूल्य अभिवृद्धि कर	७०	१५	१५	६१,१५,४२,१७,०००
७	आन्तरिक उत्पादनबाट उठेको अन्तःशुल्क	७०	१५	१५	अप्राप्त
स्रोत : अन्तरसरकार वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४					स्रोत : नेपाल सरकारका सम्बन्धित विभाग तथा निकायहरूबाट प्राप्त सूचना

उल्लेखित तालिकाबमोजिम स्थानीय तहमा राजस्व बाँडफाँटको उल्लेख्य अंश स्थानीय तहमा आउने देखिन्छ। उक्त राजस्वको पारदर्शी, जवाफदेही र प्रभावकारी परिचालन गरेको सावित गर्ने जिम्मेवारी पनि सँगसँगै स्थानीय तहमा गएको छ।

स्थानीय सरकारलाई प्रदत्त अधिकार क्षेत्रभित्र स्वतन्त्ररूपमा पर्याप्त स्रोत साधन तथा राजस्वको परिचालन, उपयोग तथा व्यवस्थापन गर्ने अधिकार प्रदत्त भएको हुनुपर्दछ भन्ने स्थानीय स्वायत्त शासनको मान्यता छ। स्थानीय स्वायत्त सरकारहरूलाई स्रोतसाधनको वितरण गर्दा उनीहरूले सम्पादन

गरिरहेको तथा स्थानीय तहमा हस्तान्तरण हुने कार्यजिम्मेवारीको उचित समानुपातिक रूपमा गरिनुपर्दछ। कमजोर स्थानीय सरकारहरूका लागि वित्तीय समानीकरणको पद्धति स्थापित भएको हुनुपर्छ। त्यस्तो स्रोत साधन नियमित रूपमा प्राप्त भइरहने र उठिरहने प्रकृतिको हुनुपर्दछ जसले गर्दा स्थानीय सरकारहरू पर्याप्त आर्थिक योजनाको कार्यान्वयन तथा सार्वजनिक सेवाप्रवाह अवच्छिन्न रूपमा गरिरहन सक्नु।

स्थानीय स्वायत्त सरकारलाई निक्षेपित हुने वा हस्तान्तरण हुने कुनै पनि नयाँ काम र जिम्मेवारी पुरा गर्नका

लागि आवश्यक वित्तीय स्रोत साधन पनि सँगसँगै निक्षेपित वा हस्तान्तरण गरिएको हुनुपर्छ।

स्थानीय सरकारहरूलाई उचित वित्तीय स्रोत साधन सुनिश्चितताका लागि स्थानीय कर, सेवाशुल्क, दस्तुरको क्षेत्र तथा दर निर्धारणको अधिकार स्थानीय सरकारमै मिश्रित हुनु आवश्यक हुन्छ। स्थानीय सरकारले प्राप्त गर्ने अनुदान वा राजस्व बाँडफाँट वापतको रकम निशर्त र लचिलो खर्च अधिकार सहितको हुनुपर्दछ। जसले गर्दा उनीहरू आफ्नो प्राथमिकताका क्षेत्रका जिम्मेवारी पुरा गर्न लागि रहन सक्नु।

२.६ स्थानीय तहमा न्याय निरूपणको जिम्मेवारी

न्याय गरेर मात्र हुँदैन, न्याय गरेको पनि देखिनुपर्छ। ढिलो न्याय दिनु भनेको न्याय नदिनुसरह हो। नेपालमा स्थानीय निकायबाट स्थानीय तहमा भएका साना-तिना भै-भगडा एवं विवाद समाधान गर्ने, शान्ति, अमनचयन र कानुनी रीतिस्थिति कायम गर्ने अधिकार क्षेत्रको अभ्यास परम्पराकालदेखि नै हुँदै आएका हुन्।

स्थानीय सरकार जनताको दिनदिनै भेटिने सरकार भएको हुँदा स्थानीय स्तरमै त्यस्ता विवादको समाधान हुन सकेमा न्यायमा पहुँच, सुगमता, सरलता र विश्वसनीयता बढ्न जान्छ। विश्वमा प्रचलित औपचारिक अदालती प्रकृयाबाट न्याय निरूपण गर्ने कार्य निकै जटिल र प्राविधिक हुन्छ जसमा आमनागरिकको सहज पहुँच नहुन सक्छ। फलतः वैकल्पिक उपायका रूपमा स्थानीय

न्याय निरूपण गर्ने प्रक्रिया (स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४)

- पक्षको निवेदन दर्ता गरी विवादको कारवाही किनारा गर्ने,
- विवादका पक्षहरूको कुरा सुन्ने
- मेलमिलापकर्ताबाट मिलापत्र गराउने
- न्यायिक समितिले रोक्का राख्न आदेश दिन सक्ने
- प्रतिवादी उपस्थित भएको मितिले तीन महिनाभित्र विवाद टुंग्याउने
- अदालतमा पठाउने र पुनरावेदन लाग्ने
- निर्णयको कार्यान्वयन गर्ने
- अभिलेख राख्नु पर्ने
- स्थानीय तहले यससम्बन्धी कार्यविधि बनाई लागू गर्नुपर्ने

तहमा नै मेलमिलाप र मध्यस्थताजस्ता न्यायिक संरचना र विधिहरू स्थापित

गरी सहज र सरल रूपमा नागरिकलाई न्याय प्रदान गर्नु राज्यको अहं दायित्व हुन्छ।

नेपालको संविधानको धारा १२७ को उपधारा (२) अनुसार तीन तहका अदालतबाहेक कानूनबमोजिम मुद्दा हेर्न स्थानीय स्तरमा अन्य न्यायिक निकाय गठन गर्न सकिने वा विवाद समाधानका वैकल्पिक उपाय अवलम्बन गर्न सकिने प्रावधान छ। संविधानको धारा २१७ मा आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद निरूपण गर्न प्रत्येक गाउँपालिका तथा नगरपालिकामा उपाध्यक्ष वा उपप्रमुखको संयोजकत्वमा तीन सदस्य रहेको एक न्यायिक समिति रहने व्यवस्था गरेको छ।

न्यायिक समितिले हेर्ने विवाद कानूनबमोजिम हुने संवैधानिक व्यवस्थाबमोजिम स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले देहायका विवादमा स्थानीय तहबाट न्याय निरूपण गर्ने व्यवस्था गरेको छ।

तालिका ५ : न्यायिक समितिले निरूपण गर्न पाउने विवादका विषयहरू

निरूपण गर्ने विवादहरू	मेलमिलापमात्र गर्न सकिने विवादहरू
<ul style="list-style-type: none"> - आलीधुर, बाँध पैनी, कुलो वा पानीघाटको बाँडफाँट तथा उपयोगसम्बन्धी विवाद - अर्काको बाली नोक्सानी बारेको विवाद - चरन, घाँस, दाउराको उपयोगसम्बन्धी विवाद - ज्याला मजदुरी नदिएको सम्बन्धमा हुने विवाद - घरपालुवा पशुपंक्षी हराएको वा पाएको बारेको विवाद - जेष्ठ नागरिकको पालनपोषण तथा हेरचाह नगरेको सम्बन्धमा विवाद - नाबालक छोरा, छोरी वा पतिपत्नीलाई इज्जत आमदअनुसार खान लाउन वा शिक्षादीक्षा नदिएको सम्बन्धी विवाद - वार्षिक पच्चीस लाख रूपैयाँसम्मको विगो भएको घर बहाल र घर बहाल सुविधासम्बन्धी विवाद - अन्य व्यक्तिको घर, जग्गा वा सम्पत्तिलाई असर पर्ने गरी रुख विरुवा लगाएकोसम्बन्धी विवाद - आफ्नो घर वा बलेसीबाट अर्काको घर, जग्गा वा सार्वजनिक बाटोमा पानी झारेकोसम्बन्धी विवाद - सँधियारको जग्गा तर्फ भ्याल राखी घर बनाउनु पर्दा कानून बमोजिम छोडनुपर्ने परिमाणको जग्गा नछोडी बनाएकोसम्बन्धी विवाद - कसैको हक वा स्वामित्वमा भए पनि परापूर्वदेखि सार्वजनिक रूपमा प्रयोग हुँदै आएको बाटो, वस्तुभाउ निकाल्ने निकास, वस्तुभाउ चराउने चौर, कुलो, नहर, पोखरी, पाटी पौवा, अन्त्यष्टि स्थल, धार्मिक स्थल वा अन्य कुनै सार्वजनिक स्थलको उपयोग गर्न नदिएको वा बाधा पुऱ्याएकोसम्बन्धी विवाद 	<ul style="list-style-type: none"> - सरकारी, सार्वजनिक वा सामुदायिक बाहेक एकाको हकको जग्गा अर्कोले चापी, मिची वा घुसाई खाएकोसम्बन्धी विवाद - सरकारी, सार्वजनिक वा सामुदायिक बाहेक आफ्नो हक नपुग्ने अरूको जग्गामा घर वा कुनै संरचना बनाएको सम्बन्धी विवाद - पति-पत्नीबीचको सम्बन्ध-विच्छेद सम्बन्धी विवाद - अङ्गभङ्ग बाहेकको बढीमा एक वर्षसम्म कैद हुन सक्ने कुटपिटसम्बन्धी विवाद - गाली बेइज्जतीसम्बन्धी विवाद - लुटपिटसम्बन्धी विवाद - पशुपंक्षी छाडा छाडेको वा पशुपंक्षी राख्दा वा पाल्दा लापरवाही गरी अरूलाई असर पारेकोसम्बन्धी विवाद - अरूको आवासमा अनाधिकृत प्रवेश गरेकोसम्बन्धी विवाद - अर्काको हक भोगमा रहेको जग्गा आवाद वा भोग चलन गरेकोसम्बन्धी विवाद - ध्वनी प्रदूषण गरी वा फोहरमैला फ्याँकी छिमेकीलाई असर पुऱ्याएकोसम्बन्धी विवाद

निरूपण गर्ने विवादहरू	मेलमिलापमात्र गर्न सकिने विवादहरू
<ul style="list-style-type: none"> - संघीय वा प्रदेश कानूनले स्थानीय तहबाट निरूपण हुने भनी तोकेका अन्य विवाद <p>नोट : यस्ता विवादमा न्यायिक समितिले आफूसमक्ष पेश भएको विवादको निवेदनको कारवाही र किनारा गर्दा सम्भव भएसम्म मेलमिलाप गर्न प्रोत्साहित गरी दुवै पक्षको सहमतिमा मिलापत्र गराउनु पर्छ । पक्षहरूबीच मिलापत्र हुन नसकेमा न्यायिक समितिले कानूनबमोजिम विवादको कारवाही र किनारा गर्नुपर्छ ।</p>	<ul style="list-style-type: none"> - प्रचलित कानूनबमोजिम मेलमिलाप हुन सक्ने व्यक्ति वादी भई दायर हुने अन्य देवानी र एक वर्षसम्म कैद हुन सक्ने फौजदारी विवाद - यस्ता विवादमा न्यायिक समितिले मेलमिलाप मात्रको पहल गर्नुपर्ने हुन्छ । - यस्ता विवादको सम्बन्धमा पक्षले चाहेमा सिधै अदालतमा मुद्दा दायर गर्न सक्छन् ।

२.७ स्थानीय सरकारप्रति जवाफदेही कर्मचारी व्यवस्था

नेपालको संविधानले गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले कानूनबमोजिम आफ्नो प्रशासन सञ्चालन गर्न विभिन्न सरकारी सेवा (स्थानीय सेवा) को गठन र सञ्चालन गर्नसक्ने व्यवस्था गरेको छ । यसबाट स्थानीय तहप्रति उत्तरदायी कर्मचारी व्यवस्था कायम हुनेछ, भने संक्रमणकालीन सेवा प्रवाहको व्यवस्थास्वरूप नेपाल सरकारले कानूनबमोजिम सरकारी सेवामा कार्यरत राष्ट्रसेवकलाई प्रदेश वा स्थानीय तहमा समायोजन गरी सेवाप्रवाहको व्यवस्था मिलाउन सक्नेछ ।

संविधानबमोजिम कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७४ असोज २९ गते प्रमाणीकरण भई लागू भइसकेको छ । उक्त ऐनले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कर्मचारी समायोजनसम्बन्धी गरेका मूलभूत व्यवस्थाहरू निम्नबमोजिम छन् :-

- ऐन लागू भएको ३० दिनभित्र समायोजन प्रयोजनका लागि कर्मचारीको विवरण तयार गरिसक्ने । कर्मचारीको विवरण तयार गर्दा स्थानीय तह समेतको विवरण तयार गर्नुपर्ने तथा ५० वर्ष पुगेको, निवृत्तिभरण पाउने अवस्था भएको कर्मचारीलाई स्वेच्छिक अवकाश रोज्न सक्ने प्रयोजनका लागि ऐन जारी भएको एक महिनाभित्र सूचना जारी गर्ने ।
- ऐन लागू भएको ६ महिनाभित्र तहगत सरकारको संगठन संरचना र कर्मचारी दरबन्दी निर्धारण

गरिसक्ने । यसका लागि एक संगठन सर्वेक्षण तथा व्यवस्थापन समिति रहने ।

- तहगत सरकारको संगठन संरचना निर्माण भएको ६ महिनाभित्र कर्मचारी समायोजन गरिसक्नु पर्ने । यस अगावै तहगत सरकारमा समायोजन गर्न सकिने ।
- समायोजन भएका कर्मचारीहरू बाटोको म्याद बाहेक ३५ दिनभित्र समायोजन भएको सम्बन्धित तहमा हाजिर हुन जानुपर्ने र सोही तहप्रति नै उत्तरदायी हुने । हाजिर हुन नजाने कर्मचारीलाई सफाईको मौका दिई अवकाश दिन सकिने ।
- समायोजन भएका सरकारी कर्मचारीलाई संघीय निजामति कर्मचारीसह बढुवा वा वृत्ति विकासमा अवसर दिइने, तर समायोजन भएकै सेवामा बढुवा भएपछि यस्तो अवसर नहुने ।

- समायोजन भएका कर्मचारीहरू सम्बन्धित सेवामा तथा प्रदेशभित्रका स्थानीय तहमा सरुवा हुनसक्ने ।
- प्रदेश लोकसेवा आयोग गठन नभएसम्म लोकसेवा आयोगले तहगत सरकारका लागि आवश्यक उम्मेदवार छनोट गर्ने ।

२.८ सहकार्य, सहअस्तित्व र समन्वयमा आधारित अन्तरसरकारी सम्बन्ध तथा सहशासनको व्यवस्था

स्वशासन तथा सहशासनयुक्त शासन प्रणालीको समुच्च रूप नै संघीयता हो । स्वशासनले तहगत सरकारको आन्तरिक कार्यप्रणालीलाई महत्व दिन्छ, भने सहशासनले तहगत सरकारबीचको अन्तरसम्बन्ध व्यवस्थापनका विषयमा जोड दिन्छ ।

संघीयतामा स्वशासन तथा सहशासनका सिद्धान्त, मान्यता तथा संरचनाहरूको निर्माण तथा यी दुई तत्वहरूबीच उपयुक्त सन्तुलन आवश्यक हुन्छ । संघीयताको यो एक जटिल पक्ष पनि हो । सामान्यतया अन्तरसरकारी सम्बन्धका देहायका आयामहरू हुने गर्छन् जसलाई उपयुक्त तवरले व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ :-

- राजनीतिक तथा कार्यकारी अन्तरसम्बन्ध
- विधायिकी तथा कानुनी अन्तरसम्बन्ध
- न्यायिक अन्तरसम्बन्ध
- वित्तीय अन्तरसम्बन्ध
- प्रशासनिक अन्तरसम्बन्ध
- विकास कार्य तथा सेवाप्रवाहमा अन्तरसम्बन्ध

स्थानीय सरकारका लागि पर्याप्त र उपयुक्त प्रशासनिक तथा संगठनात्मक संरचना

सार्वजनिक सेवाको प्रभावकारी व्यवस्थापन र स्थानीय आवश्यकताको उपयुक्त सम्बोधनका लागि स्थानीय सरकारलाई आफ्नो आन्तरिक प्रशासनिक संरचना र कर्मचारी व्यवस्थापनको निर्धारण गर्ने अधिकार सुनिश्चित गरिनुपर्दछ । यस क्रियामा अन्य तहका सरकारले स्थानीय सेवामा कार्यरत कर्मचारीको वृत्ति विकास र गुणस्तर पद्धतिको विकासका लागि अभिप्रेरित र सहजीकरण गर्नुपर्दछ ।

अन्तरसरकारबीच समन्वय, सहकार्य र सहअस्तित्वका मूलभूत सिद्धान्तका आधारमा तहगत सबै सरकारले राष्ट्रिय एकता र अक्षुण्णताको संरक्षणमा प्रतिवद्ध हुनु अनिवार्य हुन्छ। साभ्ना चासो र हकहितका विषयमा एक अर्कोलाई जानकारी गराउने र आपसमा परामर्श गर्ने लोकतान्त्रिक संस्कारको आवश्यकता यसमा रहन्छ।

साथै एकअर्को तहको सरकारको संवैधानिक हैसियत, अधिकारक्षेत्र र कार्यहरूप्रति कदर, एकअर्को सरकारको कार्यक्षेत्र, भूगोल अर्थात् संस्थागत अक्षुण्णतामा कुनै दखल नगर्ने कुरा निश्चित गर्दै आफ्नो अधिकारको प्रयोग र कार्यसम्पादन गर्ने एवं एकअर्को तहबीच कानुनी मामला र मुद्दामामिलाजस्ता विषयलाई दुरुत्साहन गरी अदालती प्रक्रियाभन्दा संवादको प्रक्रियाबाट समस्याको समाधान गर्ने पद्धति र संरचना निर्माण गर्नु जरुरी हुन आउँछ।

नेपालको संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच सहकार्य, सहअस्तित्व र समन्वयमा आधारित अन्तरसम्बन्ध कायम गर्ने सिद्धान्तलाई अंगीकार गरेको छ। संविधानले तहगत सरकारबीचको समन्वयात्मक कार्यप्रणाली संघीय कानुनबमोजिम हुने व्यवस्थाबमोजिम देहाय अनुसारको अन्तरसरकार सम्बन्ध, समन्वय र सहकार्य कायम गर्नुपर्ने हुन्छ।

राजनीतिक तथा कार्यकारिणी अन्तरसम्बन्ध

संघीय शासन व्यवस्थामा तहगत सरकारबीच राजनीतिक संवाद, सहकार्य, संयुक्त कार्यप्रणाली र प्रक्रियाको विकास गर्नु एक अनिवार्य शर्त मानिन्छ। संघीयतामा स्थानीय सरकारको अन्य तहगत सरकारको प्रक्रियामा सहभागिता के कसरी बढाउने वा सुनिश्चित गर्ने भन्ने विषय निकै महत्वपूर्ण मानिन्छ। स्थानीय तहका हकहित र चाहनाका विषय राज्यका सबै तहमा पुग्छन् र स्थानीय तहको राज्यप्रतिको अपनत्व उच्च हुन जान्छ।

नेपालको संविधानले राष्ट्रिय सभाको निर्वाचनमा गाउँपालिकाका

स्थानीय स्वायत्त शासनका विश्वव्यापी सिद्धान्तहरू

तहगत सरकारका निर्णय प्रक्रियामा सहभागिता स्थानीय तहमा प्रभाव पार्ने विषयमा संविधान, कानुनको निर्माण तथा संशोधन गर्दा स्थानीय सरकारको वैध, उचित र प्रभावकारी साभ्नेदारी र सहभागिता गराई गर्नुपर्छ। स्थानीय सरकारमा स्रोतको पुनर्वितरण तथा हिस्सेदारीजस्ता विषयमा नीति तथा कानुन बनाउँदा स्थानीय सरकारलाई सहभागी गराउने पद्धति र कार्यगत संरचना निर्माण गरिनुपर्छ। स्थानीय सरकारको सीमाना हेरफेर र परिवर्तन स्थानीय सरकारका विधायिकी अंग (सभा), स्थानीय समुदायसँग परामर्श गरी कानुनअनुसार मात्र गरिनुपर्छ।

अध्यक्ष र उपाध्यक्ष तथा नगरपालिकाका प्रमुख र उपप्रमुख समेत रहेको निर्वाचक मण्डल हुने व्यवस्था गरी अप्रत्यक्ष रूपमा संघीय संसदमा स्थानीय तहको सहभागितालाई ठाउँ दिएको छ।

संघ र प्रदेशबीच तथा प्रदेश र प्रदेशबीच उत्पन्न राजनीतिक विवाद समाधानका लागि प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षता विवादमा संलग्न प्रदेश तथा स्थानीय तहका प्रमुख रहेको अन्तरप्रदेश परिषद् रहने व्यवस्था छ। स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले योजना व्यवस्थापनमा रणनीतिक साभ्नेदारी, साभ्ना अधिकार क्षेत्रको प्रयोग, प्राकृतिक स्रोत साधनको उपभोग र बाँडफाँटका विषयमा आपसी समन्वय गर्न प्रदेश समन्वय परिषद्को व्यवस्था गरिएको छ। उक्त परिषद्मा प्रदेशभित्रका गाउँपालिकाका अध्यक्ष तथा उपाध्यक्ष र नगरपालिकाका प्रमुख तथा उपप्रमुख सहभागी हुनेछन्।

एकअर्को तहगत सरकारको कार्य स्वायत्तता, अधिकार क्षेत्रको पालनामा बाधा नगर्ने, एकअर्कोको कानुनी व्यवस्था वा न्यायिक एवं प्रशासकीय निर्णय वा आदेशको कार्यान्वयनमा सहयोग गर्नुपर्छ। नेपाल राज्यभरी एक प्रदेश वा स्थानीय तहबाट अर्को प्रदेश वा स्थानीय तहको क्षेत्रमा कुनै व्यक्तिको स्वतन्त्र आवागमन तथा पेशा व्यवसाय

गर्न, वस्तु वा सेवाको विस्तार वा ढुवानीमा बाधा गर्ने वा रोक लगाउने गरी वा कुनै कर, शुल्क, दस्तुर लगाउने वा भेदभाव गर्न पाउँदैनन्। स्थानीय तहले संविधान तथा कानुनको पालना गरे नगरेको विषयमा संघले प्रदेशमार्फत् वा आफैं निर्देशन दिनसक्ने र त्यस्तो निर्देशनको पालन गर्नु स्थानीय तहको कर्तव्य हुन्छ।

विधायिकी तथा कानुनी अन्तरसम्बन्ध

संघीयतामा विधायिकी अधिकार क्षेत्रको तहगत सरकारबाट कानुन बनाउने प्रक्रिया कानुनको कार्यान्वयनमा तादाम्यता कायम गर्नु अनिवार्य हुन्छ। संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारहरूले आफ्नो एकल अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा संविधानबमोजिम कानुन बनाउन सक्छन्। साभ्ना अधिकार क्षेत्रका विषयमा तहगत सबै सरकारले कानुन बनाई लागू गर्न सक्छन् तर प्रदेशले त्यस्तो विषयमा बनाउने कानुन संघीय कानुनसँग बाभ्किने हुनु हुँदैन। स्थानीय तहले बनाउने त्यस्तो कानुन संघीय तथा प्रदेश कानुनसँग बाभ्किने गरी बनाउन सकिँदैन। बाभ्किएको खण्डमा बाभ्किएको हदसम्म स्वतः बदरभागी हुन्छ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनबमोजिम नेपाल सरकारले स्थानीय तहले बनाउने कानुनको नमूना उपलब्ध गराई स्थानीय तहका विधायिकी कार्यमा सहयोग र सहजीकरण गर्न सक्छ। संघीय कानुन नेपालभर वा आवश्यकताअनुसार नेपालको कुनै क्षेत्रमा मात्र लागू हुने गरी बनाउन सकिन्छ भने प्रदेश कानुन प्रदेशभर वा आवश्यकताअनुसार प्रदेशको कुनै क्षेत्रमा मात्र लागू हुने गरी बनाउन सकिन्छ। दुई वा दुईभन्दा बढी प्रदेशले आफ्नो एकल अधिकार क्षेत्रभित्रको कुनै विषयमा कानुन बनाउन नेपाल सरकारसमक्ष अनुरोध गरेमा संघीय संसदले सम्बन्धित प्रदेशको हकमा मात्र लागू हुने गरी त्यस्तो कानुन बनाउन सक्छ।

संविधानबमोजिम कुनै प्रदेशमा संघीय शासन कायम रहेको अवस्थामा संघीय संसदले प्रदेशको एकल अधिकार क्षेत्रभित्र सूचीकृत विषयमा कानुन

संघ र प्रदेशबीच तथा प्रदेश र प्रदेशबीच उत्पन्न राजनीतिक विवाद समाधानका लागि प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षता विवादमा संलग्न प्रदेश तथा स्थानीय तहका प्रमुख रहेको अन्तरप्रदेश परिषद् रहने व्यवस्था छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले योजना व्यवस्थापनमा रणनीतिक साभेदारी, साभ्ता अधिकार क्षेत्रको प्रयोग, प्राकृतिक स्रोत साधनको उपभोग र बाँडफाँटका विषयमा आपसी समन्वय गर्न प्रदेश समन्वय परिषद्को व्यवस्था गरिएको छ ।

बनाउन सक्छ । त्यस्तो कानुन सम्बन्धित प्रदेश सभाले अर्को कानुन बनाई खारेज नगरेसम्म लागू रहन्छ । संक्रमणकालीन प्रबन्धको रूपमा संविधान प्रारम्भ भएपछि प्रदेश सभा गठन नभएसम्म प्रदेशको एकल अधिकार क्षेत्रमा सूचीकृत विषयमा कानुन बनाउने प्रदेश सभाको अधिकार रूपान्तरित व्यवस्थापिका-संसदमा रहने व्यवस्था संविधानले गरेको छ । यसरी बनेको कानुन प्रदेश सभा गठन भएको मितिले एक वर्षपछि निष्कृत हुन्छ ।

न्यायिक अन्तरसम्बन्ध

नेपालको न्यायसम्बन्धी अधिकार संविधान, अन्य कानुन र न्यायका मान्य सिद्धान्तबमोजिम अदालत तथा न्यायिक निकायबाट प्रयोग गरिने व्यवस्था संविधानले गरेको छ । न्याय निरूपणका लागि नेपाल राज्यमा संघीय तहमा सर्वोच्च अदालत, प्रदेश तहमा उच्च अदालत र जिल्ला तहमा जिल्ला अदालत रहने व्यवस्था संविधानले गरेको छ ।

यसबाहेक कानुनबमोजिम मुद्दा हेर्ने प्रत्येक गाउँपालिका र नगरपालिका स्तरमा न्यायिक निकाय वा विवाद समाधानका वैकल्पिक उपाय अवलम्बन गर्न आवश्यकताअनुसार अन्य निकाय गठन गर्न सकिने व्यवस्था छ । जसअनुसार कानुनबमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद निरूपण गर्न गाउँपालिका वा नगरपालिकामा एक न्यायिक समिति रहन्छ । न्यायिक समितिले गरेका निर्णयउपर चित्त नबुझे सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन लाग्छ ।

प्रदेश, नगरपालिका, गाउँपालिका बीच समन्वय कायम गर्न र कुनै राजनीतिक विवाद उत्पन्न भएमा प्रदेश सभाले सम्बन्धित गाउँपालिका, नगरपालिका र जिल्ला समन्वय समितिसँग समन्वय गरी त्यस्तो

विवादको समाधान गर्ने व्यवस्था छ । संघ र प्रदेश, प्रदेश र प्रदेश, प्रदेश र स्थानीय तह तथा स्थानीय तहहरूबीचको अधिकार क्षेत्रको बारेमा भएको विवाद निरूपणका लागि सर्वोच्च अदालतमा संवैधानिक इजलास रहने व्यवस्था पनि संविधानले गरेको छ ।

वित्तीय अन्तरसम्बन्ध

संविधानबमोजिम तहगत सरकारले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा कर लगाउन तथा उठाउन पाउँछन् । तथापि, देशको समग्र विकास, स्थानीय आवश्यकताको परिपूर्तिका लागि त्यो पर्याप्त नहुन सक्छ । सबै स्थानीय तहमा राजश्वका सम्भाव्यता र खर्चको आवश्यकता फरक हुन सक्ने हुँदा एक अर्को तहबीच वित्तीय हस्तान्तरणको व्यवस्था आवश्यक हुन्छ । नेपालको संविधानले राजश्वको क्षमता र कार्यबोभका आधारमा प्रदेश तथा स्थानीय तहलाई नेपाल सरकारले वित्तीय समानीकरण अनुदान उपलब्ध गराउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ ।

प्रदेश सरकारले पनि स्थानीय सरकारलाई अनुदान उपलब्ध गराउनुपर्ने हुन्छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच राजश्वको बाँडफाँटको व्यवस्था संविधानले गरेको छ । तहगत सरकारले बजेट (राजस्व र व्ययको अनुमानसहित) विधायिकामा पेश गर्ने समय संघीय कानुन बमोजिम हुने व्यवस्था अनुरूप संघीय बजेट प्रत्येक वर्षको जेठ १५ गते, प्रदेश सरकारको असार १ गतेभित्र र स्थानीय तहको असार १० गतेभित्र पेश गरिसक्नु पर्ने व्यवस्था अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनले गरेको छ ।

संघले आर्थिक अधिकारका क्षेत्रमा प्रदेशलाई समेत लागू हुने गरी आवश्यक नीति, मापदण्ड र कानुन बनाउन सक्छ । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले प्राकृतिक स्रोतको प्रयोग वा विकासबाट

प्राप्त लाभको समन्यायिक वितरणको व्यवस्था गर्नुपर्ने र त्यस्तो लाभको निश्चित अंश रोयल्टी, सेवा वा वस्तुको रूपमा परियोजना प्रभावित क्षेत्र र स्थानीय समुदायलाई कानुनबमोजिम वितरण गर्नुपर्छ ।

संघीय कानुनबमोजिम संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको बजेट घाटा व्यवस्थापन तथा अन्य वित्तीय अनुशासनसम्बन्धी विषयहरू व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ । प्रचलित कानुनबमोजिम साभ्ता अधिकार क्षेत्रभित्रका राजश्वहरू एक तहले संकलन गर्ने तथा अर्को तहमा तोकिएको अंश बाँडफाँट गर्ने, तहगत सरकारले एकआपसमा समन्वय गरी आफ्नो जिम्मेवारी भित्रको राजस्व एक अर्कामार्फत् एकद्वारा पद्धतिबाट उठाउनेजस्ता अन्तरसरकारी वित्तीय सम्बन्धहरूलाई कानुन तथा संरचनामार्फत् सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

प्रशासनिक अन्तरसम्बन्ध

नेपालको संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको आ-आफ्नै सरकारी सेवाहरू रहने व्यवस्था भएता पनि अन्तरसरकारी तहमा समायोजन, सरुवा तथा बढुवाको अवधारणा अगाडि सारेको छ । संविधानबमोजिम संघीय इकाईबीच जिम्मेवारी, स्रोत साधन र प्रशासनको साभेदारी गर्दै सुमधुर र सहयोगात्मक सम्बन्धको विकास र विस्तार गर्ने राज्यको नीति रहेको छ । संक्रमणकालीन प्रबन्धका रूपमा नेपाल सरकारले सरकारी सेवामा कार्यरत राष्ट्रसेवक कर्मचारीहरूलाई संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा कानुनबमोजिम समायोजन गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको छ ।

संविधानको धारा २४३ को उपधारा (६) को खण्ड (घ) मा अन्य सरकारी सेवाबाट संघीय निजामती सेवामा सरुवा वा बढुवा गर्दा वा संघीय निजामती सेवाबाट प्रदेशको निजामती

सेवामा वा प्रदेशको निजामती सेबाबाट संघीय निजामती सेवामा सेवा परिवर्तन वा स्थानान्तरण गर्दा उम्मेदवारको उपयुक्तताको विषयमा लोकसेवा आयोगको परामर्शमा गर्नुपर्ने भन्ने व्यवस्था गरेकाले अन्तरसरकारी सेवामा सरुवा वा बढुवा हुन पाउने विधायिकी मनसाय रहेको पाइन्छ ।

संविधानको धारा २४४ को उपधारा (२) बमोजिम प्रदेश लोकसेवा आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार प्रदेश कानूनबमोजिम हुने तथा उपधारा (३) मा उपधारा (२) सम्बन्धी आधार र मापदण्ड संघीय कानूनले निर्धारण गर्ने भनेकाले स्थानीय सेवाका कर्मचारीको योग्यता परीक्षण तथा छनोट गर्ने र प्रदेशभित्र आन्तरिक वा अन्तरसरकारी सेवामा सरुवा वा बढुवाको उपयुक्तताको विषयमा परामर्श दिने प्रदेश लोकसेवा आयोगको अधिकार क्षेत्र हुने गरी संघीय कानूनबाट आधार र मापदण्ड तोक्न सकिने अवस्था रहेको छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय तहका स्थायी दरबन्दीका पदमा प्रदेश लोकसेवा आयोगले योग्यता परीक्षण गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७४ ले पनि स्थानीय वा प्रदेश तहमा समायोजन भइजाने कर्मचारीहरू तोकिएबमोजिम अर्को तहको सरकारी सेवामा सरुवा वा बढुवा भई जान पाउने व्यवस्था खुला राखेको छ ।

विकास कार्य तथा सेवा प्रवाहमा अन्तरसम्बन्ध

स्थानीय सरकारबाट सम्पादन हुने कार्यक्रम तथा प्रवाह गरिने सेवा सम्बन्धमा केन्द्र तथा प्रदेश सरकारले मापदण्ड, गुणस्तर निर्धारण गरी पठाउने, नवीनतम प्रविधि तथा अनुसन्धानका क्षेत्रमा प्रविधि हस्तान्तरण गर्ने र सो विषयमा प्रशिक्षित गर्ने काम संघ र

प्रदेशबाट गर्नु आवश्यक हुन्छ । नेपाल सरकारले स्थानीय विकास कार्यक्रमका सम्बन्धमा दातृ निकायसँग समन्वय गर्ने, स्थानीय सरकारहरूलाई दातृ निकायसँग सम्झौता गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सहयोग गर्ने र आवश्यक सहयोग गर्नुपर्ने व्यवस्था स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनले गरेको छ ।

स्थानीय सरकारहरूले प्रदेश र नेपाल सरकारसँग काममा साभेदारी गर्ने, माथिल्ला सरकारको नीति कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग गर्ने, सेवा प्रवाह तथा आफ्ना कार्यसम्पादन, निर्णय एवं योजना प्रक्रियामा स्थानीय समुदाय, गैरसरकारी संघसंस्था, नागरिक समाज, निजी क्षेत्र, सहकारी संस्थाहरूसँगको सहकार्य तथा समन्वयलाई प्रवर्द्धन गर्नुपर्ने हुन्छ । स्थानीय तहहरूले आपसमा साभेदारी गरी संयुक्त योजना सञ्चालन गर्न सक्ने र नेपाल सरकार वा प्रदेश सरकारसँगको समन्वयमा आयोजनाहरू सञ्चालन गर्न सक्ने जस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयहरूलाई पनि सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

स्थानीय स्वायत्त शासनका उल्लेखित सिद्धान्तको सापेक्षतामा नेपालको संविधानले अवलम्बन गरेका व्यवस्थाहरू उल्लेखनीय रहेको देखिन्छ । तथापि, सार्थक अभ्यासबाट मात्र संवैधानिक व्यवस्थालाई मूर्तरूप दिन सकिन्छ । भइरहेका समस्याहरू समाधान गर्न सकिन्छ । यो प्रक्रिया निरन्तर चलिरहने हुन्छ ।

३. स्थानीय शासन सुदृढीकरणका अवसर तथा चुनौतीहरू

संघीयता व्यवस्थापनका हिसाबले निकै जटिल शासन प्रणाली हो । तहगत सरकारबीचको समन्वय, सम्बन्ध र सहकार्य जति सुदृढ हुन्छ, राष्ट्रिय विकासको गति पनि त्यति नै तीव्रतर र सफल हुनसक्छ । यसबाट संघीय

प्रणाली व्यवस्थापनको पक्ष सहज र प्रभावकारी हुन्छ । स्थानीय स्वायत्त शासनका माध्यमबाट शासन शक्तिको जनताका सबैभन्दा नजिकका इकाईमा बाँडफाँटलाई सार्थक तुल्याउँछ ।

लोकतन्त्रको पहिलो पाठशालाका रूपमा लोकतन्त्रको सुदृढीकरण र नेतृत्व विकासमा योगदान पुर्‍याउन स्थानीय स्वायत्त शासन अनिवार्य र महत्वपूर्ण हुन्छ । शासन र राज्यप्रतिको अपनत्व अभिवृद्धि तथा राज्यका सेवाहरू माथि जनताको सन्तुष्टि उच्च तुल्याउँछ । राजनीतिक स्थायित्व, दिगो विकास, लोकतन्त्रको संस्थागत विकास, सुशासनको प्रत्याभूतिका लागि स्थानीय स्वायत्त शासन एक तहको सर्वोत्कृष्ट र प्रभावकारी शासन प्रणाली हो । जनतालाई आफ्नो नीति, योजना, बजेट तथा निर्णय प्रक्रियामा प्रत्यक्ष सहभागी हुन अवसर जुटाई शासनप्रतिको अपनत्व, जिम्मेवारीबोध तथा उत्तरदायी शासनको सुदृढीकरण गर्न स्थानीय स्वायत्त शासन इकाईबाट मात्र सम्भव छ ।

स्थानीय स्वायत्त सरकारको स्थापना र सवलीकरण कुनै एक समुदाय वा वर्गको हकहितको मात्र विषय होइन । यो समग्रमा आमनागरिकको हकहित र चासोको विषय हो । स्थानीय स्वायत्त शासनको प्रत्याभूतिमा आमनागरिकहरू अरू तहका सरकारमा भन्दा बढी रूपमा शासन प्रणालीका विभिन्न प्रक्रियामा सहभागी हुन सक्छन् । फलतः स्थानीय सरकार इकाईहरूबाट मात्र राज्यको शासन प्रणाली तथा सार्वभौमसत्ताको प्रयोगमा नागरिकको अधिकाधिक सहभागिता गराउन सम्भव हुन्छ । स्थानीय स्वायत्त सरकार समुदाय सरकारको रूपमा रहने हुँदा त्यसमा सहज पहुँच, प्रतिनिधित्व र पहिचान संरक्षणको सम्भावनाहरू खुला रहन्छ । सबै जातजाति, लिङ्ग, वर्ग, क्षेत्र समुदायगत विविधताको सम्बोधन, शासनमा पहिचान, पहुँच र समावेशी

प्रचलित कानूनबमोजिम साभ्ना अधिकार क्षेत्रभित्रका राजश्वहरू

एक तहले संकलन गर्ने तथा अर्को तहमा तोकिएको अंश बाँडफाँट गर्ने, तहगत

सरकारले एकआपसमा समन्वय गरी आफ्नो जिम्मेवारी भित्रको राजस्व एक अर्कामार्फत् एकद्वारा

पद्धतिबाट उठाउनेजस्ता अन्तरसरकार वित्तीय सम्बन्धहरूलाई कानून तथा संरचनामार्फत् सम्बोधन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

प्रतिनिधित्वको अभिवृद्धि तथा प्रभावकारी व्यवस्थापनको सबैभन्दा उत्तम माध्यम स्थानीय स्वायत्त शासन हो ।

स्थानीय जनताका अधिकार, दायित्व, लाभ र जिम्मेवारीको सबै समुदाय र क्षेत्रका जनतामाभू न्यायोचित रूपमा बाँडफाँट र आदानप्रदान गर्न स्थानीय लोकतान्त्रिक सरकारको पद्धति र प्रक्रियाबाट बढी सम्भव हुन्छ । यद्यपि, लोकतान्त्रिक शासन व्यवस्थामा स्थानीय सरकारको स्थापनामात्र पर्याप्त हुँदैन, लोकतान्त्रिक, समावेशी, पारदर्शी र जवाफदेही कार्यप्रणालीको स्थापना गरी नागरिकका साँच्चिकै भरपर्दा र अपनत्वका निकायका रूपमा स्थापित गर्नुपर्ने विषय महत्वपूर्ण हुन आउँछ । स्थानीय शासनको अभ्यासमा देहायका चुनौती तथा अवसरहरू छन् । जसको सफल व्यवस्थापन गर्दै अगाडि बढ्नुपर्ने आवश्यक देखिन्छ ।

क) सवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयन

शासन व्यवस्थाको मूल ध्येय भनेको शान्ति, विकास र समृद्धि हासिल गरी जनताको जीवनस्तरमा परिवर्तन ल्याउनु हो । सवैधानिक तथा कानुनी प्रबन्ध आफैमा साध्य होइनन् । संविधान र कानुनमा भएका व्यवस्थालाई सही मर्म र भावनाबमोजिम कार्यान्वयनमा उतार्ने चुनौती सबै शासन व्यवस्थाले व्यहोर्नुपर्ने हुन्छ । संविधान तथा कानुनका पवित्र व्यवस्थाहरू व्यवहारमा उतार्ने अहं दायित्व शासन व्यवस्थाको नेतृत्वकर्ता (निर्वाचित प्रतिनिधि, राजनीतिक दलका नेतृत्व, कर्मचारीतन्त्र र सेवा प्रदायक सार्वजनिक निकाय) मा रहेको हुन्छ । प्रभावकारी, सफल, सक्षम र प्रतिबद्ध नेतृत्व र नवीन कार्यकौशलबाट मात्र यो सम्भव हुन्छ ।

नवीनतम सिद्धान्त तथा मान्यतामा आधारित भई क्षेत्रगत कानुन बनाउन नेपालले हासिल गरेको अनुभव हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख लोकतन्त्रमा उल्लेखनीय छ । तथापि, कानुनको कार्यान्वयन पक्ष कमजोर रहँदै आएको विगतदेखिको प्रवृत्तिमा जनतालाई महसुस हुने गरी सुधार ल्याउने र उल्लेख्य परिवर्तन हासिल गर्ने चुनौती र अवसर नेतृत्वसामू छ ।

स्थानीय लोकतान्त्रिक शासनका सिद्धान्तहरू

अर्थशास्त्री अनवर शाह, Shah, (2006) का अनुसार प्रभावकारी संघीय शासन प्रणालीका लागि स्थानीय लोकतान्त्रिक शासनका देहायका सिद्धान्तहरू अवलम्बन गर्नु आवश्यक मानिन्छ :

- स्थानीय सरकारलाई सवैधानिक तथा कानुनी रूपमा मान्यता प्रदान गर्ने अनुकूलित कानुनी खाका हुनुपर्छ ।
- तहगत सरकारहरूको कार्यजिम्मेवारीको स्पष्ट गरिएको हुनुपर्छ ।
- स्थानीय सेवाहरूको लागत र फाइदाको आधारमा स्थानीय सरकारको नियन्त्रणमा रहने गरी पर्याप्त र उपयुक्त वित्तीय स्रोतहरूको व्यवस्था भएको हुनुपर्छ ।
- स्थानीय तहमा राजनीतिक प्रणाली (लोकतान्त्रिक संस्था र संरचनाको निर्माण र सो अनुसारको संस्कृतिको विकास) को पर्याप्त विकास भई स्थानीय जनताले आवश्यक माग राख्न पहुँचयोग्य स्थानीय सरकार हुनुपर्छ । जनताप्रति स्थानीय सरकारका पदाधिकारीहरूको जवाफदेहिता सुनिश्चित गरिनुपर्छ ।
- आफ्ना जनताको वैध मागहरू पुरा गर्न तथा साभ्ना राष्ट्रिय उद्देश्य प्राप्तिका लागि लाग्न स्थानीय सरकारको पर्याप्त प्राविधिक तथा व्यवस्थापकीय क्षमता विकास गरिनुपर्छ ।
- स्थानीय सरकारलाई दिइएको जिम्मेवारी तथा माग पुरा गर्न उनीहरूको क्षमता तथा प्रोत्साहनका लागि प्राविधिक तथा वित्तीय सहयोग संरचनासहित प्रभावकारी अन्तरसरकार सम्बन्धको व्यवस्था गरिनुपर्छ । क्षमता विकासमा माथिल्ला तहका सरकारहरूबाट दायित्व बहन गरेको हुनुपर्छ ।

ख) संक्रमणकालको कुशल व्यवस्थापन

नेपालले निकै लामो समयसम्म एकपछि अर्को गरी जटिल र पेचिलो संक्रमणकालबाट गुज्रनु परेको छ । मुलुकमा जारी सशस्त्र द्वन्द्व तार्किक निष्कर्षमा नपुग्दा (२०५२/२०६४ पहिलो संविधान सभाको निर्वाचनसम्म), स्थानीय तहमा निर्वाचित जनप्रतिनिधि बहाली नहुँदा (२०५९/२०७४ साल), २०४७ सालको संविधान खारेजी भई संविधान सभाबाट नयाँ संविधान नबन्दा (२०६३/२०७२ साल), स्थानीय तहको नयाँ संख्या र सीमाना निर्धारण भई तदनुकूलको जनशक्ति, साधन, स्रोत, नीतिगत तथा संरचनागत व्यवस्था गर्दा (फागुन २७, २०७३ देखि २०७४ मा स्थानीय तहको निर्वाचनमार्फत् जनप्रतिनिधि बहाल नभएसम्म) एकपछि अर्को गरी अनेक खालका राजनीतिक अस्थिरता देशले भोग्नु पर्‍यो ।

संक्रमणकाल व्यवस्थापनमा नेपालले गरिआएको कार्यको विश्वले नै प्रशंसा गर्ने गरेको छ । तथापि, अस्थिर राजनीतिक परिस्थिति र कुनै कुरा अनुमानयोग्य नभएको यस अवधिमा संक्रमणकाल व्यवस्थापनका अधिकांश कार्य तदर्थ रूपमा भएका छन् । सशस्त्र द्वन्द्व र स्थानीय निकायबाट जनप्रतिनिधिविहीन कालमा पनि नागरिकलाई आधारभूत सेवा प्रवाह रोकिएन । बडा नागरिक मञ्च, नागरिक सचेतना केन्द्र जस्ता संरचना निर्माण गरी सामाजिक परिचालनका क्षेत्रमा उल्लेख्य उपलब्धी हासिल भयो ।

स्थानीय तह कायम (२०७३ फागुन २७) भएसँगै स्थानीय तहबाट सेवा प्रवाहसम्बन्धी कार्यकारी आदेश जारी भयो र जनप्रतिनिधिको निर्वाचन भएपछि कार्यकारी आदेशमा परिमार्जन गरियो । बडाको संख्या सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न संसदबाट द्रुत विधिबाट ऐन पारित भयो । स्थानीय तहमा बैकको स्थापना गरिए तथा साविकका ३१५७ गाविसमा कार्यरत सचिव तथा अन्य कर्मचारीहरूको नयाँ स्थानीय तहमा मिलान कार्य र नयाँ स्थापित स्थानीय तहको कार्य सञ्चालन खर्चका लागि तत्काल एक करोडका दरले तत्काल बजेट उपलब्ध गराउने व्यवस्था भयो । नीतिगत रूपमा विषयगत सेवा

इकाईहरूलाई स्थानीय तहसँग समन्वयमा काम गर्ने प्रक्रिया सुरु भयो र सीमित नै भए पनि आ.व. २०७४/७५ को बजेटमार्फत् केही विषय क्षेत्रका स्थानीय तहमा सञ्चालन हुने कार्यक्रम, बजेट स्थानीय तहमा हस्तान्तरण भयो ।

स्थानीय तह कायम भएको एक हप्ताभित्रै कार्यकारी अधिकृत र लेखाका कर्मचारी खटाउने कार्य उल्लेख्य थियो । कार्यजिम्मेवारी सम्हाल्नु अगावै देशभरिकै गाउँपालिका र नगरपालिकाका कार्यकारी प्रमुख र जिल्ला सभाका स्थानीय विकास अधिकारीलाई अनुशिक्षण तालिम दिने कार्य भयो । पहिलो चरणको निर्वाचन सम्पन्न भएलगत्तै गाउँपालिका, नगरपालिका र जिल्लासभाका निर्वाचित प्रमुख तथा उपप्रमुखहरूलाई प्रदेशगत रूपमा अनुशिक्षण दिने कार्य भयो ।

स्थानीय तहको कार्य सञ्चालनका लागि नीतिगत तथा कानुनी अड्चन खेप्नु परेन । स्थानीय तहको तीनवटै चरणको निर्वाचन सम्पन्न भएलगत्तै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ पारित भइ लागू भयो । संक्रमणकाल व्यवस्थापन गर्नमा यी कार्यहरू कम जटिल थिएनन् । तथापि उक्त व्यवस्था छोटो समयमा सम्पन्न भएका छन् । स्थानीय तहबाट प्रवाह हुने सेवा सुविधा संक्रमणकाल व्यवस्थापनको तयारी नपुगेकै कारणले अवरुद्ध भएको देखिँदैन ।

स्थानीय तहको निर्वाचन सम्पन्न भई जनप्रतिनिधि बहाल भएसँगै नेपालको स्थानीय शासन प्रक्रिया नयाँ संक्रमणकालमा प्रवेश गरेको छ । संघीय शासन प्रणालीको नौलो अभ्यास र नयाँ संविधानबमोजिम स्थानीय सरकार सञ्चालनको अनुभव हामीसँग छैन ।

परिवर्तित शासन प्रणालीको सापेक्षतामा संघीयता अनुरूपको संस्थागत एवं कार्य संयन्त्र र संस्कारको विकास तथा संघीय शासन प्रणाली

अनुरूपको आवश्यक नीतिगत, कानुनी, संरचनागत विकास र रूपान्तरण, कार्य सञ्चालनका लागि आधारभूत पूर्वाधार निर्माण र संघीय संरचनाहरूको रूपान्तरण प्रक्रियालाई सम्बोधन गर्नुपर्ने चरण सुरु भएको छ । यस प्रक्रियामा संघ, प्रदेश र स्थानीय तह भन्ने रेखा नकोरी संविधानको कार्यान्वयन गर्नु सबै तहका सरकार र नेतृत्वको जिम्मेवारी हुन आएको छ । मूलतः निम्न कार्य जिम्मेवारी प्रभावकारी रूपमा सम्पादन एवं व्यवस्थापन गर्नुपर्ने आवश्यक देखिन्छ :-

संक्रमणकालीन व्यवस्थापनको व्यवस्थित र योजनाबद्ध कार्यान्वयन मार्गचित्र निर्माण : स्थानीय तहको संक्रमणकालीन व्यवस्थापन तदर्थ रूपमा गर्दै जाने प्रक्रिया अब स्वीकार्य हुनुहुँदैन । सामान्यतः तहगत सरकार र सरोकारवाला निकायहरूबीच साझा बुझाइ र कार्यप्रणालीसमेत विकास गरी मूलतः निम्न विषयहरू सम्बोधन गर्न प्राथमिकता र क्रमबद्धता अनुसारको विस्तृत कार्यहरू, समय र जिम्मेवारीको खाका सहितको राष्ट्रिय कार्ययोजना बनाई लागू गर्न उपयुक्त हुन्छ,

● **नीतिगत तथा कानुनी व्यवस्था** स्थानीय तहका लागि संघ तथा प्रदेशले बनाउनु पर्ने आवश्यक कानुन निर्माणको समयसीमा र यस प्रक्रियामा स्थानीय तहको सहभागिताको प्रक्रिया निर्धारण र कार्यान्वयन गर्ने । स्थानीय तहले बनाउनु पर्ने कानुन तथा सोको क्षेत्र निर्धारण गरी यस प्रक्रियामा स्थानीय तहलाई सहयोग गर्ने । नमूना कानुन तर्जुमा गरी स्थानीय तहको कानुन निर्माण प्रक्रियामा सहजीकरण गर्ने तथा कानुन बनाउने प्रक्रिया बारेमा स्थानीय तहको क्षमता विकास तथा सहजीकरण कार्य गर्ने ।

● संरचनागत सुधार

गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको संख्या र सीमाना निर्धारण आयोगबाट गाउँपालिका तथा नगरपालिका र तिनको वडाको संख्या, सीमाना, केन्द्र, नामाकरण निर्धारण गर्दा स्थानीय तहमा जनप्रतिनिधि विहीनताले स्थानीय तहको वास्तविक चासो र चाहना सम्बोधन नभएको हुनसक्छ । यसका लागि पहिलो निर्वाचन भएको छ, महिनाभित्र स्थानीय तहले सभाबाट स्वीकृत गरी सोमा आवश्यक हेरफेर गरिसक्नु पर्ने हुन्छ । यस्तो अभ्यास निरन्तर गर्ने प्रक्रियाले स्थानीय शासनमा अस्थिरता आउनसक्ने कुरा विचारणीय हुन्छ ।

- आधारभूत भौतिक पूर्वाधार निर्माण र विकास

स्थानीय तहको प्रभावकारी कार्य सञ्चालनका लागि आधारभूत भौतिक पूर्वाधार, भवन, फर्निचर, कम्प्युटर, इन्टरनेटको व्यवस्था गर्ने । यस कार्यमा स्थानीय तहको अवस्था विश्लेषण तथा अद्यावधिक गरी स्थानीय राजस्व तथा खर्चको अवस्था कमजोर भएका स्थानीय तहलाई प्राथमिकता दिने नीति लिन सकिने ।

स्थानीय तहको भवन निर्माण कार्यलाई सहजीकरण गर्न यसअघि नै मन्त्रालयबाट बनेको भवनको नक्साका आधारमा स्थानीय तहमा रहने विषयगत शाखा, महाशाखालाई व्यवस्थित गर्ने गरी गर्नु पर्ने । स्थानीय तहको कार्यालय भवन निर्माणका लागि नेपाल सरकारले विभिन्न सरकारी निकाय, विकास साभेदार निकायसँग समन्वय गरी कार्ययोजना बनाई लागू गर्ने ।

संक्रमणकाल व्यवस्थापनमा नेपालले गरिआएको कार्यको विश्वले नै प्रशंसा गर्ने गरेको छ । तथापि, अस्थिर राजनीतिक परिस्थिति र कुनै कुरा अनुमानयोग्य नभएको यस अवधिमा संक्रमणकाल व्यवस्थापनका अधिकांश कार्य तदर्थ रूपमा भएका छन् । सशस्त्र द्वन्द्व र स्थानीय निकायबाट जनप्रतिनिधिविहीन कालमा पनि नागरिकलाई आधारभूत सेवा प्रवाह रोकिएन ।

राज्यको संघीयकरण, स्थानीय तहको सबलीकरण एवं निक्षेपण प्रक्रिया संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको मात्र जिम्मेवारी र चासोको विषय हो भनी ठान्ने विषयगत मन्त्रालयको परम्परागत सोचाई कायम नै देखिन्छ । यसको उदाहरणको रूपमा चालू आ.व.मा स्थानीय तहमा भएको विषयगत हस्तान्तरण प्रक्रिया र निक्षेपित स्रोत साधनलाई लिन सकिन्छ ।

● **कर्मचारी समायोजन र स्थानीय सेवाको व्यवस्था**

कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७४ को व्यवस्था तथा समयसीमाभित्र सम्पन्न हुने गरी स्थानीय तहको संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणका आधारमा स्थानीय तहको कार्यबोझको विश्लेषण अनुरूपको शाखा, महाशाखा, इकाई, वडा तहको प्रशासनिक संरचना र आवश्यक कर्मचारी दरबन्दीको निर्धारण गर्ने ।

स्थानीय तहमा कायम भएको दरबन्दीबमोजिम कर्मचारीको उपलब्धता, विभिन्न कार्यशर्त बमोजिम स्थानीय तहमा कार्यरत निजामति कर्मचारी, स्थानीय सेवाका कर्मचारी, आयोजना तथा परियोजनाबाट कार्यरत अन्य कर्मचारीको विवरण तयार गरी आवश्यकताअनुसार स्थानीय तहमा कर्मचारी समायोजन गर्ने । स्थानीय सेवासम्बन्धी कानुन निर्माण गरी लागू गर्ने ।

● **विषयगत हस्तान्तरण तथा सेवा प्रवाहको व्यवस्था**

विषयगत मन्त्रालयबाट स्थानीय तहमा निक्षेपण हुने कार्य, अधिकार, जनशक्ति, स्रोत साधन र सम्पत्तिको विवरण तयार गरी स्थानीय तहमा हस्तान्तरण, आन्तरिकीकरण गर्ने, विषयगत सेवा प्रवाहलाई निरन्तर गर्ने ।

संघीय तहमा विषयगत हस्तान्तरण कार्ययोजना तयार गरी स्थानीय तहको क्षमता विकासमा विषयगत मन्त्रालयहरू बीचको समन्वय प्रवर्द्धन गर्ने, स्थानीय तहको विषयगत क्षमता विकास योजना बनाई सम्बन्धित मन्त्रालयबाट लागू गर्ने ।

ग) केन्द्रीय निकायको भूमिकामा रूपान्तरण

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहमा संविधानबमोजिम अधिकारको बाँडफाँटलाई हेर्दा साविक बमोजिमका स्थानीय स्तरका योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन गरिरहेका अधिकांश कार्यअधिकार क्षेत्र स्थानीय तथा प्रदेश तहमा निक्षेपण गर्नुपर्ने हुन्छ । कतिपय विषयमा योजना तथा कार्यक्रम सञ्चालन भन्दा बढी समन्वय र अनुगमनजस्ता विषयमा संघीय निकायहरूको भूमिका रूपान्तरण गर्नुपर्ने हुन्छ । मुलुकको संघीयकरण यी प्रक्रिया मिलाउने ढिलो र एक अर्थमा अप्रभावकारी देखिएको छ ।

कार्य जिम्मेवारी निक्षेपण गरे पनि सो अनुसारको वित्तीय अधिकारको निक्षेपण गर्न नचाहने, स्थानीय निकायको कार्यक्षमता माथि अनावश्यक रूपमा शंका मात्र गरिरहने स्थानीय स्वायत्त शासनका प्रावधानहरूलाई कार्यान्वयन गर्न आनाकानी गर्ने, स्थानीय सेवाको व्यवस्थापनका लागि भ्रन्भट, अनावश्यक ढिलाई, समायोजनको सापेक्षतामा प्रदत्त अधिकारको प्रचलनका लागि गर्नुपर्ने स्थानीय निकायको क्षमता अभिवृद्धि लगायतका आधारभूत शर्तसमेत पुरा नगर्नेजस्ता नेपालले यसअघि नै भोगेका अनुभवहरू हुन् जसको प्रभाव विषयगत हस्तान्तरणको हालको प्रक्रियामा पनि झल्किन्छ ।

राज्यको संघीयकरण, स्थानीय तहको सबलीकरण एवं निक्षेपण प्रक्रिया संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयको मात्र जिम्मेवारी र चासोको विषय हो भनी ठान्ने विषयगत मन्त्रालयको परम्परागत सोचाई कायम नै देखिन्छ । यसको उदाहरणको रूपमा चालू आ.व.मा स्थानीय तहमा भएको विषयगत हस्तान्तरण प्रक्रिया र निक्षेपित स्रोत साधनलाई लिन सकिन्छ ।

संविधानको भावनाबमोजिम प्रायः अधिकांश विषयगत क्षेत्रहरूका कार्य, योजना, परियोजना, संलग्न स्रोत तथा साधन स्थानीय तहमा निक्षेपण भई वा समन्वयमा गर्ने कार्य प्रणाली अपनाई सक्नुपर्ने थियो ।

आ.व. २०७४/७५ को बजेट हस्तान्तरणलाई हेर्दा शिक्षा मन्त्रालय, कृषि तथा पशु विकास मन्त्रालय र स्वास्थ्य मन्त्रालयअन्तर्गत सञ्चालित सीमित कार्यक्रम र सो अन्तर्गतको सीमित बजेटमात्र सशर्त अनुदानका रूपमा हस्तान्तरण गरियो । त्यसमा पनि प्रशासनिक खर्चजन्य बजेट निकासविन्दुको रूपमा स्थानीय तहलाई काम लगाउने प्रवृत्ति झल्कियो । शिक्षातर्फ आधारभूत र माध्यमिक तहका शिक्षकको तलब, विद्यालय कर्मचारी व्यवस्थापन, छात्रवृत्ति, कृषि र पशु विकासतर्फ प्राविधिकको तलब र पोशाक, स्वास्थ्यतर्फ स्वास्थ्य केन्द्रको सञ्चालन खर्च र कार्यालयहरूको सञ्चालन खर्च तथा तलब भत्ता हस्तान्तरण हुनु यसको एक उदाहरणमात्र हो ।

विषयगत हस्तान्तरणका क्षेत्रमा योजनाबद्ध कार्यसंरचना बनाई लागू गर्न नसकिनु समस्याको रूपमा देखिएको छ । विषयगत क्षेत्रका स्थानीय स्तरका सेवा केन्द्र र सेवा निकायहरू गाउँपालिका वा नगरपालिकाको विषयगत शाखा तथा निकायका रूपमा आन्तरिकीकरण गर्नुपर्ने विषयलाई कुशल रूपमा व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक हुन्छ । गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्रको विषयसँग सम्बन्धित समानान्तर कार्यालय तत्त्व स्थानीय तहमा आन्तरिकीकरण गरी योजनासँग सम्बन्धित बजेट र अन्य स्रोतसमेत उपलब्ध गराउनु र गाउँपालिका र नगरपालिकाको विषयगत इकाई वा शाखाको क्षमता विकास गर्नुपर्ने प्राथमिकतायुक्त आवश्यकता रहेको छ ।

बुभाई र दृष्टिकोणमा एकरूपता

नेपालको स्थानीय स्वायत्त शासनको अभ्यासमा देखिएको एउटा प्रमुख समस्याका रूपमा अधिकारको आफू वा आफू केन्द्रित निकायसम्म मात्र सीमित हुनुपर्दछ वा आउनुपर्छ र सोही तहबाट अभ्यास हुनुपर्दछ भन्ने राजनीतिक चाहना रहेको देखिन्छ ।

विगतको स्थानीय शासनको अभ्यास हेर्दा जनताका नजिक अधिकार हस्तान्तरणका लागि राजी नहुनु वा पहल नलिनु जस्ता समस्याहरू रहे । एकात्मक शासन व्यवस्थाको अभ्यासमा केन्द्रले क्षेत्र, अञ्चल वा जिल्ला र जिल्लाले गाउँ/नगरपालिका तहमा अधिकार निक्षेपण र तल्ला तहका निकायको संरचनागत प्रबन्ध, क्षमता र प्रभावकारिता बढाउनमा केन्द्रित भएनन् । उल्टो तल्ला तहका निकायको क्षमता सधैं प्रश्नको घेरामा राखिने काम भयो ।

संघीय प्रणालीमा स्थानीय स्वायत्त शासनको सुदृढीकरणका लागि राजनीतिक प्रतिबद्धता स्वतः जागृत हुँदैन । स्थानीय तहको कमजोर क्षमता, स्रोत साधन र सीपको कमी भएको भन्ने नाममा संघ वा प्रदेशले स्थानीय तहमा आफैं कार्यक्रम गर्न खोज्ने, बजेट खर्च गर्ने र स्थानीय तहमा आफ्नो उपस्थिति देखाउन खोज्ने प्रवृत्ति निरन्तर हुनसक्छ । संघ, प्रदेश वा स्थानीय तहमा फरक फरक राजनीतिक दलहरूको उपस्थिति भएमा यस्तो प्रवृत्ति भन् बढ्न सक्छ ।

विद्यमान संघीय संरचनामा जनताको आधार तहको इकाई वडाले समुदाय वा टोलबस्ती तहलाई शासनमा सहभागी नगराउने, गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले वडालाई अधिकार दिन नचाहेने, प्रदेशले जिल्ला, गाउँ वा नगर

सरकारलाई विश्वास नगर्ने वा संघ वा केन्द्र सरकारले प्रादेशिक सरकारलाई विश्वास नगर्ने वातावरण कायमै रह्यो भने संघीयताको सार्थक अभ्यास सम्भव हुँदैन र अपेक्षित प्रतिफल हासिल हुँदैन ।

घ) स्थानीय शासनमा सहभागिताको प्रवर्द्धन र साभेदारीको अभ्यासमा अभिवृद्धि

स्थानीय तहमा महिला, दलित वा अल्पसंख्यक समुदायको प्रतिनिधित्वको व्यवस्था हाम्रो जस्तो विकासोन्मुख लोकतन्त्रका लागि ठूलो उपलब्धीका रूपमा आएको छ । तथापि, प्रतिनिधिमूलक लोकतन्त्रले मात्र जनताका चासोको सम्बोधन र सन्तुष्टि बढाउन पर्याप्त हुँदैन ।

प्रतिनिधिहरूको प्रतिबद्धता, जवाफदेहिता अभिवृद्धि, नेतृत्व कौशल अभिवृद्धि, निर्णय तथा योजना प्रक्रियामा पर्याप्त, सूचित र सक्रिय सहभागिता बढाउनु आवश्यक छ । पाँच वर्षसम्म जे गरे पनि भयो भन्ने सौँचबाट स्थानीय नेतृत्व सञ्चालन हुनुहुँदैन । प्रतिनिधिमूलक लोकतन्त्रको अतिरिक्त सहभागितामूलक लोकतन्त्रको अभ्यास गर्नुपर्नेछ ।

स्थानीय तहमा गठित सामाजिक संघसंस्था, बस्ती र टोलस्तरका संघसंस्था, नागरिक समाजका संघसंस्था, गैरसरकारी संस्था, सञ्चार जगत र विकासको महत्वपूर्ण साभेदारका रूपमा निजी क्षेत्रसँग साभेदारी गर्दै सबै क्षेत्रलाई स्थानीय शासन प्रक्रियामा संगसंगै हिँडाउने जिम्मेवारीको सफल नेतृत्व गर्नसक्नु पर्नेछ ।

ड) सहशासनको प्रवर्द्धन तथा सहकार्यको अभिवृद्धि

संघीयता भनेको स्वायत्त शासन प्रणालीका अतिरिक्त सहशासनयुक्त

प्रणाली पनि हो । स्थानीय तह तथा जनजीवनलाई प्रभाव पार्ने विषयमा तहगत सरकारहरू एक अर्काको निर्णय प्रक्रियामा संलग्न हुन पाउने अधिकार क्षेत्र महत्वपूर्ण लोकतान्त्रिक अधिकारका रूपमा रहने गर्दछ ।

स्थानीय स्रोत साधनको बाँडफाँट, प्राकृतिक स्रोतको दिगो उपयोग, स्थानीय सरकारसँग सम्बन्धित कानून, नीति निर्माणजस्ता विषयहरूमा ती निकायहरू र तिनका प्रतिनिधिमूलक संघमहासंघहरूसँग राय, परामर्श र सल्लाह गर्ने प्रणाली एक बृहत्तर लोकतान्त्रिक संस्कार पनि हो ।

यस्तो अभ्यासले एकातर्फ सहभागितामूलक रूपमा उपयुक्त निर्णय गर्न सघाउँछ भने अर्कोतर्फ राज्यका निर्णयप्रति जनताको व्यापक समर्थनलाई बढावा दिई त्यस्ता नीति, निर्णय र कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्न उपयुक्त वातावरण तयार हुन्छ ।

नेपालको संविधान तथा कानूनमा सहशासनको प्रवर्द्धनका लागि विभिन्न नीतिगत तथा संरचनागत व्यवस्था भएको पाइन्छ । संविधानमा व्यवस्था भएको अन्तरप्रदेश परिषद्, स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले व्यवस्था गरेको प्रदेश समन्वय परिषद्, अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४ बमोजिमको अन्तरसरकारी वित्त परिषद्मा स्थानीय तहको प्रतिनिधित्व गराउने व्यवस्था निकै महत्वपूर्ण छ ।

औपचारिक संरचनाका अतिरिक्त अन्य समिति, उपसमिति र अनौपचारिक कार्य प्रक्रियामा स्थानीय तहको सहभागिता सुनिश्चित गर्दै स्थानीय तहको साभेदारी चासो र सरोकारलाई यस प्रक्रियामा कसरी प्रत्याभूत गराउन सकिन्छ भन्ने विषयमा ध्यान दिनु आवश्यक छ ।

संघीय प्रणालीमा स्थानीय स्वायत्त शासनको सुदृढीकरणका लागि राजनीतिक प्रतिबद्धता स्वतः जागृत हुँदैन । स्थानीय तहको कमजोर क्षमता, स्रोत साधन र सीपको कमी भएको भन्ने नाममा संघ वा प्रदेशले स्थानीय तहमा आफैं कार्यक्रम गर्न खोज्ने, बजेट खर्च गर्ने र स्थानीय तहमा आफ्नो उपस्थिति देखाउन खोज्ने प्रवृत्ति निरन्तर हुनसक्छ । संघ, प्रदेश वा स्थानीय तहमा फरक फरक राजनीतिक दलहरूको उपस्थिति भएमा यस्तो प्रवृत्ति भन् बढ्न सक्छ ।

संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच सहकार्यको संस्कृति प्रवर्द्धन

लोकतान्त्रिक संघीय संरचनामा तहगत सरकारमा भिन्नाभिन्नै राजनीतिक शक्तिको उपस्थिति रहनसक्छ। एउटै राजनीतिक स्वार्थ समूहबाट प्रतिनिधित्व भएता पनि तहगत सरकारलाई बलियो बनाउने, जनतासँगको सामिप्यता बढाउने र लोकरिभाईमा आफैं अगाडि पर्न पाए हुन्थ्यो भन्ने नेतृत्वको स्वार्थ रहन्छ नै।

कहिलेकाहीँ संघीय इकाईको स्वायत्त शासनप्रतिको उच्च मोहले गर्दा पनि माथिल्ला तहगत सरकारसँगको पारस्परिक सम्बन्ध, समन्वय, संविधान कानून पालन गरे/नगरेको प्रति जवाफदेहिता पूरा नगर्ने खतरा रहनसक्छ। आमजनताको चाहना सम्बोधन र दीर्घकालीन राष्ट्रिय हित वा विकासभन्दा स्वायत्तताको अमूर्त रहर्मा अल्झिन सक्छन्। त्यस्तो अवस्थामा तहगत सरकारहरू जवाफदेही शासनको अभ्यास र पालना गर्नेभन्दा राजनीतिक लाभहानीको हिसाबकिताब गर्नमा नै समय व्यतित गर्न सक्छन्।

स्थानीय सरकारहरूको वित्तीय व्यवस्थापनको प्रमुख उद्देश्य स्थानीय सरकारहरूलाई संविधानप्रदत्त काम, कर्तव्य, अधिकार, जवाफदेही र जिम्मेवारीलाई प्रभावकारी, पारदर्शी र उत्तरदायी ढंगले निर्वाह गर्न आवश्यक वित्तीय स्रोत तथा साधनमा आत्मनिर्भरता अभिवृद्धि गर्नु हो। यसका लागि एकातिर वित्तीय संघीयताको अवधारणा र मान्यताअनुसार स्थानीय करको आधारलाई फराकिलो तुल्याउँदै वित्तीय व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धिमा ध्यान दिनु आवश्यक छ भने अर्कातिर केन्द्रीय अनुदानलाई वैज्ञानिक, व्यावहारिक एवं न्यायोचित सूचकका आधारमा व्यवस्थित गर्नुपर्ने अनिवार्यता छ।

संघीयतामा राम्रो कामको जस आफू तहको सरकारले लिने र अपजस अर्को तहको सरकारलाई दिई उम्कने मनोविज्ञानले काम गर्छ। अर्को तहको सरकारको असफलतालाई देखाएर आफूलाई तुलनात्मक रूपमा सफल देखाउन खोज्ने र आफ्नो अकर्मण्यतालाई ढाकछोप गर्न खोज्ने प्रवृत्ति हावी भएमा संघीय शासन प्रणालीले नतिजा दिन सक्दैन।

एक अर्को तहका समस्याबारेमा छलफल गर्ने, के गर्दा राम्रो हुन्छ र के नराम्रो हुन्छ भनी बहस गर्ने र समाधानको साझा बिन्दु पहिचान गरी अधि बढ्ने कार्यप्रणाली र पद्धति संघीय शासन प्रणालीमा सुनिश्चित गरिनु आवश्यक हुन्छ। तसर्थ, तहगत सरकारको पारस्परिक सम्बन्ध, समन्वय, सहशासन, दायित्व र जिम्मेवारीको प्रष्ट किटानी र सोको समाधानको लोकतान्त्रिक कार्य प्रणाली र संयन्त्रको विकास गर्दै लैजानुपर्ने हुन्छ।

घ) आन्तरिक स्रोतको महत्तम परिचालन र वित्तीय सुशासनको प्रत्याभूति

स्थानीय सरकारहरूको वित्तीय व्यवस्थापनको प्रमुख उद्देश्य स्थानीय सरकारहरूलाई संविधानप्रदत्त काम, कर्तव्य, अधिकार, जवाफदेही र जिम्मेवारीलाई प्रभावकारी, पारदर्शी र उत्तरदायी ढंगले निर्वाह गर्न आवश्यक वित्तीय स्रोत तथा साधनमा आत्मनिर्भरता अभिवृद्धि गर्नु हो।

यसका लागि एकातिर वित्तीय संघीयताको अवधारणा र मान्यताअनुसार स्थानीय करको आधारलाई फराकिलो तुल्याउँदै वित्तीय व्यवस्थापन क्षमता अभिवृद्धिमा ध्यान दिनु आवश्यक छ भने अर्कातिर केन्द्रीय अनुदानलाई वैज्ञानिक, व्यावहारिक एवं न्यायोचित सूचकका आधारमा व्यवस्थित गर्नुपर्ने अनिवार्यता छ।

स्थानीय सरकारहरूले आगामी वर्षहरूमा आफ्नो आन्तरिक आयस्रोतको अंश उल्लेख्य रूपमा बढाई अनुदानमा आश्रित परनिर्भरता कम गर्दै लैजानुपर्छ। यसका लागि आन्तरिक राजस्वको सम्भाव्यता अध्ययन, सम्भाव्य क्षेत्रहरूको महत्तम परिचालन गरी राजस्व प्राप्त

गर्ने, स्थानीय तहमा निजी क्षेत्रको लगानी आकर्षण गर्ने, वित्तीय परिचालनका स्थानीय स्रोत साधनको सम्भाव्यता अनुकूलका क्षेत्रको महत्तम परिचालन गर्ने, सार्वजनिक निजी साझेदारीका क्षेत्रहरूको प्रवर्द्धन गर्ने, सहभागितामूलक निर्णय तथा पारदर्शी आर्थिक कार्यप्रणालीको विकास गर्ने मार्गमा राजनीतिक प्रतिबद्धता र योजनावद्ध विकास प्रक्रिया अगाडि बढाउन ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्छ।

नेपालमा स्थानीय सरकारमाथि लाग्दै आएको आरोप उनीहरूको कमजोर वित्तीय परिचालन क्षमता भन्ने छ। यस अर्थमा स्थानीय तहले विगतमा लाग्दै आएका आरोप र आशंकालाई गलत सावित गर्नुपर्नेछ। स्थानीय तहबाट राजश्वको आँकलन, सम्भाव्यताको पहिचान र पूर्ण क्षमतामा राजश्व परिचालन भएको छ भन्ने कुरा व्यवहारबाटै प्रमाणित गर्नुपर्ने आवश्यक छ।

स्रोतको दुरुपयोग हुने, सम्भाव्यता बमोजिम राजश्व नउठ्ने, राजस्वको चुहावट हुने, करको दर नबढ्ने, कर लगाउँदा नियम विपरित लगाउने वा नियम कानूनको पालना नहुने, उपयोगी काममा भन्दा फजुल खर्च बढी हुने, स्थानीय बजेट परिचालनमा मितव्ययिता, नियमितता, प्रभावकारिता नहुने, वित्तीय जोखिम बढी हुने, जहाँ स्रोत साधन र अधिकार त्यहाँ भ्रष्टाचार भन्नेजस्ता आशंका र आरोपहरूलाई खण्डन गर्ने गरी आर्थिक संरचना र कार्यप्रणालीको विकास गर्दै पारदर्शी र जवाफदेही स्थानीय शासनको प्रत्याभूति दिनु आवश्यक छ।

राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग, अन्तरसरकारी वित्त परिषद्, प्रदेश समन्वय परिषद् तथा नेपाल सरकारका सम्बन्धित मन्त्रालय तथा निकायहरू, अर्थ मन्त्रालय, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, महालेखा परीक्षकको कार्यालयले वित्तीय संघीयताका समग्र पक्षमा सुधार र प्रभावकारी व्यवस्थापनका लागि स्थानीय सरकारलाई सहयोग र सहजीकरण गर्नुपर्छ।

छ) नीतिगत तथा कानुनी सुधार

एकात्मक राज्य प्रणालीलाई संघीय ढाँचामा रूपान्तरणका क्रममा तदनुकूलको नीतिगत तथा कानुनी सुधार आवश्यक हुन्छ। तहगत सरकारहरूले संवैधानिक आवश्यकता अनुसारका विभिन्न क्षेत्रगत, प्रक्रियागत र शासन प्रणालीसँग सम्बन्धित नीति, ऐन, नियम, कार्यविधिहरू तर्जुमा गरी लागू गर्नुपर्नेछ।

यस क्रममा संविधानका कतिपय व्यवस्थाहरूलाई स्थानीय लोकतन्त्रको सापेक्षतामा थप परिष्कृत गर्दै लैजानुपर्ने हुन्छ। तहगत सरकारमा निर्वाचित जनप्रतिनिधिको बहालीसँगै संवैधानिक तथा कानुनी व्यवस्थाले कार्य व्यवहारमा कहाँनिर अप्ठ्यारो पार्ने भनी किटानीसाथ भन्न सकिने अवस्थाको सिर्जना भएको छ। जस्तै संविधानमा स्थानीय सभा र कार्यपालिकाको प्रमुख एकै व्यक्ति हुने, स्थानीय न्यायिक समितिको संयोजक र कार्यपालिकाको उपप्रमुख वा उपाध्यक्ष एकै व्यक्ति हुनेजस्ता शक्तिको पृथकीकरण, नियन्त्रण र सन्तुलनको सर्वमान्य सिद्धान्त अनुकूल नभएका व्यवस्थाहरू पनि छन्।

तहगत सरकारमा कार्यजिम्मेवारी र स्रोत साधनको दोहोरोपना छ। यस्ता विषयमा अभ्यासका क्रममा आवश्यक संशोधन सुधार गर्दै लैजानुपर्ने आवश्यक देखिन्छ। तथापि संविधान संशोधनको मुद्दा जनप्रतिनिधिहरूको कार्यकालको अन्तिम वर्षतिर उठाउने मुद्दा बन्नुपर्छ। अन्यथा स्थानीय विकासका मुद्दा ओभरलैप गर्न सक्छन्।

संविधानतः नै स्थानीय तहलाई आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा सारभूत कानुनी अधिकार हुनु समकालीन विश्व लोकतन्त्रमा नमूनाको रूपमा आएको छ। जवाफदेही, पारदर्शी, समावेशी सहभागितामूलक रूपमा कानूनको तर्जुमा तथा सोको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरेरमात्र स्थानीय तहले आफूमा प्राप्त त्यस्तो अधिकारलाई पुष्ट्याई गर्नुपर्ने चुनौती छ।

कानुनी व्यवस्थाको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि स्थानीय नेतृत्वले सुनिश्चित गरिदिनुपर्ने हुन्छ कि त्यस्तो

लक्षित समुदाय र दिगो विकासमा जोड

- बालमैत्री स्थानीय शासन
- वातावरणमैत्री स्थानीय शासन
- लैंगिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरणयुक्त स्थानीय शासन
- विपद् व्यवस्थापन तथा अनुकूलन संवेदनशील स्थानीय विकास
- लक्षित समुदाय केन्द्रित विकास (अपांगता, जेष्ठ नागरिक, दलित, आर्थिक तथा सामाजिक रूपले पिछ्छिडिएका वर्ग तथा समुदाय)
- सामाजिक परिचालनमार्फत् समाजमा व्याप्त कुप्रथा र कुरीतिको अन्त्य
- नवीनतम पविधि तथा सृजनशिलता विकास, आदि।

कानून आमनागरिक र सरोकारवाला पक्षहरूसँग व्यापक छलफल र परामर्श गरी तर्जुमा गरिएको छ।

कानून निर्माण भएरमात्र हुँदैन त्यसको कार्यान्वयनको लागि सिर्जना हुने वित्तीय दायित्व पुरा गर्न पर्याप्त गृहकार्य गरिएको हुनुपर्छ। बनेका कानूनको सरल माध्यमबाट आमजनतालाई जानकारी गराइनुपर्छ। कानूनको पालनामा कठोर नीति लिइनुपर्छ ताकि दण्डहीनताको अन्त्य होस् र कानूनको शासनको पालना गर्न गराउन संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच प्रतिस्पर्धा नै सिर्जना होस्।

ज) स्वच्छन्दताको सीमा र स्वायत्तताको अभ्यास

नेपाली जनताले धेरै लामो समयदेखि स्थानीय स्वायत्त शासनको चाहना व्यक्त गर्दै आएका छन्। नेपालको संविधान (२०७२) लाई लोकतान्त्रिक स्थानीय स्वायत्त शासन प्रणालीको वैधानिक सुनिश्चितताको कोसेढुंगाको रूपमा लिन सकिन्छ। यसबाट स्थानीय शासनको पहिलो चरणको लडाईंमा नेपालले जित हासिल गरेको छ।

स्वायत्त शासनको संवैधानिक व्यवस्थालाई कार्यान्वयनमा मूर्तरूप

दिने जिम्मेवारी अभ्यासबाटै सावित गर्नुपर्ने जिम्मेवारी नेतृत्वको काँधमा आएको छ। स्थानीय शासनको अभ्यासको इतिहासमा नेपाल अब अर्को कालखण्डमा प्रवेश गरेको छ भन्न अनुपयुक्त हुँदैन। आउँदा दिनमा स्थानीय तहको अधिकार र स्वायत्तताको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने मुद्दाको साथसाथै स्थानीय सरकारको लोकतान्त्रिक कार्यसञ्चालन, जवाफदेहिता, कार्यकुशलता, सक्षमता र जनतालाई दिने सेवा प्रवाह चुस्त दुरुस्त हुनुपर्ने भन्ने मत बलियो हुने चरणमा प्रवेश गरेका छौं।

स्वायत्तताको अभ्यासका केही सीमा रहन्छन्। स्वायत्त हुनु भनेको स्वच्छन्द हुनु होइन। लोकतन्त्रका आधारभूत मूल्य र मान्यता, कानुनी विधि, प्रक्रिया र सुशासन पद्धतिको पालना, शक्तिको पृथकीकरण र सन्तुलनका मान्यताविरुद्ध कार्य गर्ने छुट तहगत सरकारहरूलाई हुँदैन। स्वायत्त शासन इकाईहरू संविधान र कानूनको सीमाभित्र आफ्ना मामिलामा स्वतन्त्र रूपमा कार्य गर्न पाउँछन्।

अन्तरसरकार सम्बन्धित कार्यअधिकार क्षेत्रमा सबै तहका सरकार साझा मान्यता र कार्यप्रणालीप्रति प्रतिबद्ध हुनुपर्ने हुन्छ। संघीयतामा सबै तहका सरकारको क्षेत्राधिकार र अक्षुण्णताको मर्यादा एक अर्को तहबाट गर्नुपर्ने हुन्छ। प्रदेश वा स्थानीय तहका कमजोर क्षमता र अकर्मण्यताको रमिते संघ हुन सक्दैन। स्थानीय तहको संस्थागत सुदृढीकरण र क्षमता विकासमा आवश्यक सहयोग गर्नबाट प्रदेश पनि भाग्न सक्दैन।

स्थानीय तहहरूले पनि संविधान तथा कानूनप्रति प्रतिबद्ध रहँदै राष्ट्रिय एवं प्रादेशिक विकासका प्राथमिकता र लक्ष्य प्राप्तमा साभेदार र हकदार बन्न सक्नुपर्छ। कानूनको शासनको प्रत्याभूति र पालना गर्नु सबै तहका सरकारको दायित्व हुन्छ। राष्ट्रिय एकता, अक्षुण्णता, सामाजिक सद्भाव, लोकतन्त्र र जनतामा निहित सार्वभौमसत्ता विपरित कार्य गर्ने छुट कुनै पनि तहको सरकारलाई हुँदैन।

भ) आर्थिक समृद्धिको ध्येय

स्थानीय शासनका लागि शासन अवश्य होइन । विकास र जनताको समग्र समृद्धिका लागि स्थानीय सरकार र त्यसको नेतृत्वकर्ताले आफूलाई सफलसिद्ध गर्न सक्नुपर्छ । अबको प्राथमिकता भनेको आर्थिक विकास र जनताको उन्नतिमा सम्पूर्ण ध्यान केन्द्रित गर्नु हो । यसका लागि स्थानीय तहले निम्न विषयमा ध्यान दिनु उपयुक्त हुन्छ :-

- आर्थिक विकास र समृद्धिको ध्येय
- लक्षित समुदाय केन्द्रित विकास र दिगो विकासमा जोड
- विकास व्यवस्थापनको जिम्मेवारी तथा सेवा प्रवाहमा कुशलता, चुस्तता एवं नियमनकारी भूमिकाको प्रभावकारी सम्पादन
- नतिजामुखी विकासमा जोड
- शासनमा साभेदारीको अभ्यास
- सुशासनमा जोड
- वित्तीय सुशासनमा जोड
- सहभागितामूलक योजना तर्जुमा प्रक्रिया तथा समयसीमाको कठोर पालना

स्थानीय विकास र परिवर्तनका केही आवश्यकता र जनचाहना

पूर्वाधार विकास : जनतालाई प्रभावकारी सेवा प्रदान गर्न सक्षम स्थानीय तहको पूर्वाधार भएको, SMART City/Village को विकास भएको, प्रत्येक गाउँपालिका नगरपालिका क्षेत्रमा कम्तिमा एउटा नमुना एकीकृत बस्ती विकास भएको, सबै वडा, गाउँपालिका, नगरपालिकाको सुविधासम्पन्न कार्यालय भवन भएको, भवनसहिताबमोजिम सबै घरहरूको नक्सा पास भएको, सुविधा सम्पन्न होटलहरू भएको, बाह्र महिना चल्ने सडक सञ्जाल भएको, यातायातका वैकल्पिक उपाय पहिचान र विकास भएको (केवलकार, जलविहार) पार्किङ स्थलको सुविधा, सडक हरियाली हरितपट्टि, सबै घरघुरीमा विद्युत सेवा, इन्टरनेट सेवा, स्वच्छ खानेपानी

सुविधा पुगेको, सडक बत्ती बलेको, सबै नदी र खोला प्रणाली स्वच्छ भएको, प्रत्येक वडामा सभाहल, सामुदायिक सूचना केन्द्र, विपद् व्यवस्थापन केन्द्र, स्थानीय संग्रहालय, व्यापारिक प्रदर्शनी स्थल, आधुनिक र व्यवस्थित पशु बधशाला, बालमैत्री, अपांगतामैत्री र वातावरणमैत्री सार्वजनिक पूर्वाधारको विकास भएको, सार्वजनिक शौचालय भएको, व्यवस्थित बजार केन्द्र, प्रत्येक वडामा नर्सरी, खुला क्षेत्र, उद्यान, पोखरी, प्रत्येक वडामा कम्तिमा एक सामुदायिक पुस्तकालय, एक विद्यालय एक खेल मैदान, खेलकुद ग्राभ, स्थानीय रंगशाला, व्यायामशाला भएको आदि ।

स्थानीय विकास प्रक्रियालाई अभियानका रूपमा सञ्चालन

सामान्य गतिमा विकास र स्थानीय तह सञ्चालनको सोचभन्दा पनि अभियानकै रूपमा स्थानीय विकास गतिविधि सञ्चालन गर्नुपर्ने आवश्यकता छ । अभियानमूलक विकास प्रक्रियाबाट नेपालले हाँसिल गरेका उपलब्धी कम महत्वपूर्ण छैनन् ।

बालमैत्री शासन, खुला दिशामुक्त अभियान, पूर्ण साक्षरता अभियान, पूर्ण खोप अभियान, बालबालिका विद्यालय भर्ना अभियान, छाउपडी गोठमुक्त स्थानीय तह अभियान, वातावरणमैत्री स्थानीय शासन अभियान सफल रहेको विदितै छ । यस खालका तमाम स्थानीय आवश्यकता, प्राथमिकता र चाहनाका क्षेत्रहरू छन् जसको सम्बोधन गर्दै छोटो समयमा नेपाललाई विकासशील देशको श्रेणीमा पुऱ्याउने अवसर र चुनौती रहेको छ । यसको प्राप्ति प्रतिबद्ध स्थानीय नेतृत्व तथा स्थानीय तह, प्रदेश र संघको सहकार्य, समन्वय र सुमधुर सम्बन्धबाट हासिल गर्न सकिनेछ ।

राजनीतिक दल र नेतृत्वलाई हिजोको जस्तो निर्वाचनका बखत व्यक्त प्रतिबद्धता र घोषणा-पत्रको अवमूल्यन गर्न सक्ने छुट अब छैन । सञ्चार र प्रविधिको विकास, नागरिक निगरानी, जनताको बढेको चेतनास्तरले स्थानीय

नेतृत्वलाई जवाफ दिन कर लाग्ने वातावरण बनेको छ । राजनीतिक दलले जारी गरेका घोषणापत्र अनुसारको के कति उपलब्धी हासिल भयो त्यो नबताई पछि आउने निर्वाचनको सामना गर्न पनि सहज छैन । उल्लेखित पृष्ठभूमिमा स्थानीय तहलाई तीब्रतर विकासमा जुट्नु पर्ने आधार सिर्जना भएको विश्वास गर्न सकिन्छ ।

स्थानीय विकास र परिवर्तनका केही आवश्यकता र जनचाहना

आर्थिक तथा वातावरणीय विकास : प्रत्येक बस्तीस्तरमा लघु उद्यम सञ्चालन, स्थानीय कच्चा पदार्थमा आधारित उद्योग सञ्चालन, निजी तथा बाह्य लगानी अभिवृद्धि, प्रत्येक परिवारमा पूर्ण रोजगार, पर्यटकीय गन्तव्य स्थलको विकास, प्रत्येक पसलमा उपभोक्ता मूल्यसूची, होटल, रेष्टुरेन्ट, बार, भोजनालय र चमेनागृह आदिको पूर्वाधार सेवा र खाद्य गुणस्तरको निरीक्षण र अनुगमन, सबै नागरिकको बैंक खाता, खेतीयोग्य जमीनमा सिँचाई सुविधा, एक गाउँ एक उत्पादन (फलफूल, तरकारी, माछा, माहुरी, दलहन, तेलहन), दुग्धजन्य उत्पादनमा वृद्धि, सहकारी पसलको व्यवस्था गरी वस्तु र सेवाको सहज आपूर्ति, सहकारी खेती प्रणालीको विकास, हस्तकलाग्राम सञ्चालन, वैदेशिक रोजगारीबाट प्राप्त आयको उत्पादनमूलक उद्योग व्यवसायमा लगानी, मासु, अन्डा, फलफूल, उन्नत बिउ, मल र प्रविधिको प्रयोग गरी तरकारी उत्पादनमा वृद्धि, कृषि उत्पादन र उत्पादकत्वमा वृद्धि, कृषि तथा पशु विमा लागू, कृषि पकेट क्षेत्र निर्धारण, कृषि सडक तथा पूर्वाधार विकास र कृषि बागबानी, पारम्परिक उर्जाको खपतमा कमी, सामुदायिक तथा संरक्षित वन क्षेत्रको विस्तार, विपद् जोखिम क्षेत्र तथा बस्तीहरूको संकटासन्नताको पहिचान र पूर्व प्रतिकार्य, पानीका मुहानहरूको दिगो संरक्षण, हरेक बस्तीमा फोहरमैलाको उचित व्यवस्थापन, आदि ।

नतिजामुखी विकासमा जोड

स्थानीय तहले गर्ने काम र खर्चको सिधा सम्बन्ध नागरिक केन्द्रित विकाससँग स्थापित गर्न सक्नुपर्ने हुन्छ । काम गरेरमात्र हुँदैन त्यस्तो कार्यले के कुन क्षेत्र र वर्गको जीवनस्तरमा के परिवर्तन आयो वा आउँछ भन्ने चिन्तन गर्ने र विश्लेषण गर्ने नतिजामुखी योजना पद्धति र प्रक्रिया स्थापित गर्नुपर्छ । यस्तो अभ्यासले योजना तथा खर्चको प्राथमिकता छुट्टयाउन र लगानी क्षेत्र पहिचान गर्न सहज हुन्छ ।

योजनाको समयसीमाको कठोर पालना

योजनाको तर्जुमा तथा कार्यान्वयनमा नेपालले विगतदेखि भोग्दै आएको समस्या भनेको समयमा आयोजना तथा तोकिएको कार्य सम्पन्न नहुनु पनि एक हो । स्थानीय तहमा यो प्रवृत्ति दोहोरिन नदिन राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक योजना प्रक्रिया र समयसीमासँग तालमेल सुनिश्चित गरी योजनाचक्र बमोजिमको समयसीमाको कठोर पालना गर्न सक्नुपर्छ ।

स्थानीय तहले योजना तर्जुमाका महत्वपूर्ण चरणहरूको हेक्का राख्नु पर्ने हुन्छ जसमा प्रत्येक वर्ष विगत योजनाको समीक्षा, पार्श्वचित्र तथा स्रोत नक्साको अद्यावधिक गर्नुपर्ने हुन्छ । बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समिति गठन गरी

स्रोतको अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण गर्नुपर्छ । आयव्ययको अनुमान गर्दा आफ्नो स्रोतबाट सङ्कलन हुन सक्ने अनुमानित राजस्व, राजस्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुन सक्ने अनुमानित रकम, अनुदानबाट प्राप्त हुन सक्ने अनुमानित रकम, बजेट घाटा पूर्ति गर्न आवश्यक पर्ने अनुमानित रकम र त्यसको स्रोत तथा व्ययको अनुमान तथा आय र व्ययको प्रक्षेपण गर्नुपर्छ ।

पुसभित्र तयार भएको बजेट सीमा र मार्गदर्शन वडा तथा शाखा, महाशाखालाई उपलब्ध गराई वडा तहबाट बस्ती एवं टोलस्तरबाट आयोजना तथा कार्यक्रम छनौट गर्न लगाउनु पर्छ । यस प्रक्रियामा समाजमा पछि परेका लक्षित वर्ग, क्षेत्र र समुदाय जस्तै महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक, दलित, गरिव, विपन्न तथा अल्पसंख्यक समुदायको उद्देश्यमूलक सहभागिता सुनिश्चित गरेमा स्थानीय तहका योजनाप्रतिको जनताको सन्तुष्टि उच्च हुन जान्छ ।

बस्ती एवं टोलस्तरबाट प्राप्त आयोजना तथा कार्यक्रमलाई वडास्तरमा एकीकरण तथा प्राथमिकीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यस्तो योजना तथा कार्यक्रमलाई वडाबाट सञ्चालन गर्न सकिने, गाउँपालिका वा नगरपालिकाबाट

सञ्चालन गर्ने तथा प्रदेश वा संघीय तहको क्षेत्राधिकारमा पर्ने छुट्टयाई गाउँपालिका तथा नगरपालिकामा पेश गर्नुपर्छ ।

गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले प्राप्त योजनालाई विषय क्षेत्रगत रूपमा योजना निर्माण तथा एकीकरण गर्न कार्यपालिकाका सदस्यको संयोजकत्वमा सम्बन्धित विषयगत शाखा, महाशाखा, साभेदार निकायका प्रतिनिधि रहने गरी विषयगत समिति गठन गरी सो समितिमा पठाउनु पर्छ ।

विषयगत समिति निर्माण गर्दा स्थानीय तहले हाम्रो विगतको अभ्यास समेतका आधारमा मूलतः आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पूर्वाधार विकास, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन, संस्थागत (आर्थिक समेत) विकास सुशासन तथा सेवा प्रवाह छुट्टयाई सोही आधारमा विषयगत योजनाको प्राथमिकतासमेत निर्धारण गरी एकीकृत गर्न कार्यपालिकामा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

त्यस्तो योजनामा कार्यपालिकामा छलफल तथा स्वीकृति गरी सभामा पेश गर्ने (असार १० गतेभित्र) र सभाबाट पारित भएपछि (असारभित्र) योजना तथा कार्यक्रमको सार्वजनिकीकरण गर्नुपर्छ ।

स्थानीय विकास र परिवर्तनका केही आवश्यकता र जनचाहना

सामाजिक, संस्थागत विकास र सेवा प्रवाह : मातृ मृत्युदर घटेको, बाल मृत्युदर घटेको, कुपोषण घटेको, निशुल्क आधारभूत स्वास्थ्य सेवा, आकस्मिक स्वास्थ्य सेवाको सुविधा, स्थानीय तहमा सुविधासम्पन्न सैया अस्पताल, बालस्वास्थ्य, महिलास्वास्थ्य एवं सुलभ स्वास्थ्य सेवाको प्रत्याभूति, घुम्ति स्वास्थ्य सुविधा, साक्षरता दर बढेको, विद्यालय उमेर समूहका बालबालिका निरन्तर विद्यालय गएका, बालबालिकालाई मा.वि.सम्म निशुल्क अध्ययनको सुनिश्चितता, सामुदायिक विद्यालयको स्तरोन्नति, सबै विद्यालयमा कम्प्युटरको सिकाई, सबै तहमा ई-पुस्तकालय, विद्यालयमा बालमैत्री

पढाई लागू, शिशु तथा बालबालिकाको लागि दिवा स्याहार केन्द्रको सुविधा, युवा जनशक्तिलाई प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षाको सहज अवसर, अति विपन्न परिवार, दलित, लोपोन्मुख र सीमान्तकृत समुदायका विद्यार्थीहरूलाई छात्रवृत्ति, बालमैत्री, वातावरणमैत्री, अपाङ्गमैत्री, खुल्ला दिसामुक्त, घरभित्रको धुवाँमुक्त, बालश्रममुक्त, जेष्ठ नागरिकमैत्री, पूर्ण व्यक्तिगत घटना दर्ता (जन्म, मृत्यु, विवाह, वसाइसराई, सम्बन्ध-विच्छेद), अवैध मदिरा निषेधित, कमैया, हलिया, हरूवाचरुवा कमलरी, छाउपडी प्रथामुक्त, पूर्ण खोपयुक्त स्थानीय तह घोषणा, खुला चरन निषेधित क्षेत्र,

सामाजिक, सांस्कृतिक कुरीतिहरू विरुद्धको अभियान सञ्चालन भई घोषणा भएको, आदि । नवीनतम सूचना प्रविधिको प्रयोग गरी सेवा प्रवाहको व्यवस्था, योजनाबद्ध विकास प्रक्रिया, सूचना, तथ्यांक, स्रोत नक्साको निरन्तर अद्यावधिक, सहभागितामूलक योजना तथा निर्णय प्रक्रिया, स्थानीय तहमा राजश्वको वृद्धि, वित्तीय सुशासन र कम्प्युटरकृत लेखा व्यवस्थापन, लक्षित समुदायलाई विकासमा प्राथमिकता (विपन्न वर्ग, क्षेत्र, लिङ्ग, समुदाय, महिला, बालबालिका, अपाङ्गता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिक, दलित, अल्पसंख्यक व्यक्ति र समुदायको हकहितमा), आदि ।

तालिका ६ : स्थानीय योजना तथा बजेट तर्जुमा तथा कार्यान्वयनको महत्वपूर्ण समयसीमा

क्र.सं.	मुख्य क्रियाकलापहरू	समयसीमा	कैफियत
१.	सार्वजनिक खर्चको अनुमानित विवरण तयार गर्ने (चालू खर्च, पूँजीगत खर्च र वित्त व्यवस्थाका लागि आवश्यक खर्च सहितको)	पुस मसान्तभित्र	नेपाल सरकारमा पेश गर्नुपर्ने आय व्ययको प्रक्षेपण गर्नु अगावै
२.	मध्यावधि खर्च संरचना तयार गर्ने (सार्वजनिक खर्चको अनुमानित विवरण तयार गर्दा आगामी तीन आ.व.मा हुने खर्चको विवरणसहित)	पुस मसान्तभित्र	नेपाल सरकारमा पेश गर्नुपर्ने आय व्ययको प्रक्षेपण गर्नु अगावै
३.	स्रोत अनुमान तथा बजेट सीमा निर्धारण समिति गठन गरी आय व्ययको प्रक्षेपण (व्ययको अनुमान, अनुमानित आन्तरिक आय, राजश्व बाँडफाँटबाट प्राप्त हुने अनुमानित रकम, अनुदान, बजेट घाटा पूर्ति गर्न आवश्यक पर्ने अनुमानित रकम समेतको)	पुस मसान्तभित्र	नेपाल सरकारको अर्थ मन्त्रालयमा पेश गर्ने
४.	संघबाट प्रदेश र स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने अनुमानित स्रोतको विवरण र आवश्यक मार्गदर्शन उपलब्ध गराउने	फागुन मसान्तभित्र	
५.	प्रदेशबाट स्थानीय तहलाई उपलब्ध गराउने अनुमानित स्रोतको विवरण र आवश्यक मार्गदर्शन उपलब्ध गराउने	चैत्र मसान्तभित्र	
६.	आयको प्रक्षेपण, बजेटको सीमा, विषय क्षेत्रगत बजेट तर्जुमा सम्बन्धी मार्गदर्शन तयारी	संघ तथा प्रदेशबाट उपलब्ध हुने स्रोतको विवरण प्राप्त भएपछि वा (फागुनभित्र)	स्थानीय सरकार संचालन ऐन र अन्तरसरकारी वित्त व्यवस्थापन ऐनले तोकेको समयसीमा बाझिएकोले मिलान गर्नुपर्ने
७.	गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले वडा तथा विषयगत शाखा महाशाखालाई बजेटको सीमा र मार्गदर्शन उपलब्ध गराउने	चैत्र १५ भित्र	
८.	बस्ती/टोल स्तरबाट योजना छनौट (महिला, बालबालिका, स्थानीय बुद्धिजीवी, विषयविज्ञ, सीमान्तकृत तथा लोपोन्मुख समुदाय, युवा, अपांगता भएका व्यक्ति, जेष्ठ नागरिकसँग परामर्श तथा छलफल गरी सहभागितामूलक रूपमा योजना छनौट)	विषय क्षेत्रगत एवं एकीकृत योजना तर्जुमा गर्नु अगावै	
९.	वडास्तरीय योजना प्राथमिकीकरण	बस्तीस्तरबाट वडा तहमा माग संकलन भएपछि	
१०.	बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिको गठन गरी सोमार्फत् विषय क्षेत्रगत छलफल गरी गराई कार्यक्रम, बजेट तर्जुमा तथा प्राथमिकीकरण गर्ने	असार १० अगावै	
११.	बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा समितिले आगामी आ.व.को वार्षिक कार्यक्रम र बजेट तयार गर्ने, गर्न लगाउने र विषय क्षेत्रगत प्राथमिकताका आधारमा एकीकृत योजना खाका तयार गर्ने	असार १० अगावै	
१२.	स्थानीय राजश्व परामर्श समितिको गठन गर्ने तथा राजश्व प्रस्ताव तयार गर्ने (करमा संशोधन वा परिवर्तन आवश्यक भएमा औचित्यसहित)	बजेट तर्जुमा अगावै	उपाध्यक्ष वा उपप्रमुखको संयोजकत्वमा
१३.	स्थानीय कार्यपालिकाबाट स्वीकृत गरी स्थानीय सभामा आगामी आ.व.को नीति तथा कार्यक्रम, बजेट, कार्यान्वयन तालिका, अनुगमन योजना, राजश्व र व्ययको अनुमान पेश गर्ने (आर्थिक सर्वेक्षणसहित)	असार १० भित्र	

क्र.सं.	मुख्य क्रियाकलापहरू	समयसीमा	कैफियत
१४.	वार्षिक विकास नीति, कार्यक्रम तथा बजेटमाथि सभामा छलफल सम्पन्न गरी बजेट पारित गरिसक्नुपर्ने	असार मसान्तभित्र	असार २५ गतेसम्म छलफल तथा असार मसान्तभित्र पारित
१५.	स्थानीय तहले आय व्ययको चौमासिक विवरण पेश गर्ने (संघीय अर्थ मन्त्रालय तथा प्रदेशमा पेश गर्ने)	मंसिर १५ चैत्र १५ साउन १५	अवधि समाप्त भएको १५ दिनभित्र
१६.	प्रदेशले आय व्ययको चौमासिक विवरण पेश गर्ने (स्थानीय तहको समेत समावेश गरी संघमा पेश गर्ने)	मंसिर ३० चैत्र ३० साउन ३०	अवधि समाप्त भएको ३० दिनभित्र

बस्ती एवं टोलस्तरबाट प्राप्त आयोजना तथा कार्यक्रमलाई वडास्तरमा एकीकरण तथा प्राथमिकीकरण गर्नुपर्ने हुन्छ । वडाबाट त्यस्तो योजना तथा कार्यक्रमलाई वडाबाट सञ्चालन गर्न सकिने, गाउँपालिका वा नगरपालिकाबाट सञ्चालन गर्ने तथा प्रदेश वा संघीय तहको क्षेत्राधिकारमा पर्ने छुट्टयाई गाउँपालिका तथा नगरपालिकामा पेश गर्नुपर्छ । गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले प्राप्त योजनालाई विषय क्षेत्रगत रूपमा योजना निर्माण तथा एकीकरण गर्न कार्यपालिकाका सदस्यको संयोजकत्वमा सम्बन्धित विषयगत शाखा, महाशाखा, साभेदार निकायका प्रतिनिधि रहने गरी विषयगत समिति गठन गरी सो समितिमा पठाउनु पर्छ । विषयगत समिति निर्माण गर्दा स्थानीय तहले हाम्रो विगतको अभ्यास समेतका आधारमा मूलतः आर्थिक विकास, सामाजिक विकास, पूर्वाधार विकास, वातावरण तथा विपद् व्यवस्थापन, संस्थागत (आर्थिक समेत) विकास सुशासन तथा सेवा प्रवाह छुट्टयाई सोही आधारमा विषयगत योजनाको प्राथमिकतासमेत निर्धारण गरी एकीकृत गर्न कार्यपालिकामा पेश गर्नुपर्ने हुन्छ ।

पारित योजनाको कार्यान्वयन मार्गदर्शन तयारी, कार्यान्वयन कार्य योजना तयारी, योजना कार्यान्वयन विधि छनोट (गैरसरकारी संघसंस्थाभर्ना, निजी क्षेत्र, संयुक्त वा साभेदारी, अमानत, ठेक्कापट्टा), उपलब्धी सूचक निर्माण, योजना कार्यान्वयनका लागि खरिद तथा सम्झौता प्रक्रिया अगाडि बढाई कार्यान्वयन गर्नुपर्छ ।

कार्यान्वयनका क्रममा योजनाको अनुगमन, मूल्यांकन तथा प्रतिवेदन प्रणालीलाई कठोर रूपमा पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । सम्पन्न आयोजना तथा परियोजनाको फरफारक, हस्तान्तरण र मर्मतसम्भारको समेत उपयुक्त प्रबन्ध गर्नुपर्ने अवसर र चुनौतीपूर्ण भूमिका स्थानीय सरकारले निर्वाह गर्नुपर्ने देखिएको छ ।

यसका साथै स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ र अन्तर सरकार वित्तीय व्यवस्थापन ऐन, २०७४ ले दिएको योजना तर्जुमाको समयसीमाबीचमा तालमेल गर्नु पर्ने आवश्यक छ । ऐनमा उल्लेखित समयसीमानुसार योजना तर्जुमा कार्य गर्न चैतदेखि असारसम्मको समयमा स्थानीय तह व्यस्त रहनु पर्ने देखिन्छ । यो समय हाम्रो आजसम्मको कार्यशैलीका हिसाबले योजना कार्यान्वयनमा बढी लाग्नु पर्ने समय पनि हो ।

अन्तिम चौमासिकमा खर्च गर्ने हाम्रो कार्यशैलीमा सुधार गर्न समयमै खर्च गर्ने स्थानीय तहको क्षमता बढाउनसमेत केही समय लाग्ने हुँदा योजना तर्जुमाको व्यावहारिक र एक अर्को तहको सरकारको योजना पद्धतिलाई

सहयोग पुग्ने हिसाबले समयसीमा निर्धारण गर्नु आवश्यक देखिन्छ ।

अन्त्यमा

सविधान तथा कानूनको प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्दै संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रको स्थानीयस्तरदेखि नै संस्थागत सुदृढीकरण गर्ने मार्गमा निर्वाचित नेतृत्वप्रतिको अपेक्षा बढी हुनु स्वभाविकै हो । जनताको अपेक्षावमोजिम स्थानीय शासनको सफल कार्यान्वयन गर्न गराउन सक्षम सावित गर्दै अगाडि बढ्नुपर्ने अवसर र चुनौती तहगत सरकार र जनप्रतिनिधिमा आएको छ ।

लगभग दुई दशकभन्दा बढी समयदेखि राजनीतिक अस्थिरताबाट देशले व्यहोर्नु परेको अपुरणीय क्षितिलाई पूरा गर्न हामीलाई सामान्य तवरले विकास अगाडि बढाउँ भन्ने छुट छैन । शासन प्रणालीमा आएको परिवर्तनबाट प्रत्येक नागरिकको जीवनस्तरमा के परिवर्तन र सहजता थपियो भन्ने हिसाब मार्गने आममनोविज्ञान नागरिकमा रहेकाले त्यसको जवाफ दिनुपर्ने अवस्था छ । छिमेकी ठूला अर्थतन्त्रले ल्याउने विकाससँग हाम्रो विकासको तुलना हुने क्रम सुरु भइसकेकाले पनि हामीलाई गुणात्मक विकासको बाटो समात्नुको अर्को विकल्प छैन ।

तहगत सरकारहरू मूलतः प्रदेश र स्थानीयले अब केन्द्र अथवा संघ सरकारको मुख ताकेर बस्ने छुट हुने छैन । आफ्नो क्षेत्रको विकास तथा उन्नति वा अवनतिको जस र दोष पनि संघीय इकाईहरूले बोक्नुपर्ने हुँदा प्रदेश तथा स्थानीय सरकारहरूले केन्द्रप्रति

परनिर्भर रहने आजसम्मको परम्परा तोड्दै आत्मनिर्भरता तर्फको यात्रा तय गर्नुपर्छ ।

सन्दर्भ सामग्री

नेपालको संविधान (२०७२)
अन्तरसरकार वित्त व्यवस्थापन ऐन, २०७४
कर्मचारी समायोजन ऐन, २०७४
राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग ऐन, २०७४
स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४
श्रेष्ठ, उदय नेपाली, उपाध्याय, परशुराम (२०६५) स्थानीय सरकारमा अधिकार, कार्य जिम्मेवारको निक्षेपण : अनुभव र भावी कार्यदिशा, स्थानीय स्वायत्तता, सङ्घीयता र समावेशीकरण, गाउँ विकास समिति राष्ट्रिय महासंघ नेपाल, काठमाडौं ।
दुङ्गेल, द्वारिकानाथ, समेत (संकलक), (२०६०), नेपालमा विकेन्द्रीकरणसम्बन्धी सार्वजनिक प्रयासहरू (पहिलो, दोस्रो र तेस्रो खण्ड), सर्वाङ्गीण विकास अध्ययन केन्द्र (आई.आई.डी.एस.),

काठमाडौं, नेपाल ।

नेपाल, खेमराज, थपलिया, दिनेश समेत, (२०६६), नेपालमा प्रशासनिक पुनर्संरचना र स्थानीय सरकार, नेपालमा सङ्घीय राज्य प्रणाली र स्थानीय सरकारहरूको भावी संरचना, नेपाल नगरपालिका संघ, काठमाडौं ।

नेपाल सरकार (२०६४), नेपालमा विकेन्द्रीकरणको स्थितिपत्र, स्थानीय विकास मन्त्रालय, काठमाडौं ।

संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय, (कात्तिक २०७४) स्थानीय शासन सञ्चालनसम्बन्धी स्रोत पुस्तिका, काठमाडौं ।

संविधानसभा, नेपाल (२०६६) विषयगत समितिहरूका प्रारम्भिक मस्यौदा तथा अवधारणापत्र, २०६६ ।

सापकोटा, कृष्णप्रसाद; रिजाल, मुक्ति; भर्तेल, श्याम; उपाध्याय, परशुराम र कोइराला, नवराज (२०६९) संघीयता र स्थानीय स्वायत्त शासन, काठमाडौं, गाउँ विकास समिति राष्ट्रिय महासंघ, नेपाल ।

सुवेदी, सोमलाल, (डा.), (२०६७), नेपालमा संघीयता, स्थानीय सरकार र संक्रमणकालीन प्रवृत्ति, धौलागिरी अफसेट प्रेस, काठमाडौं ।

स्थापित, चिनियाँकाजी (२०३५), राष्ट्रिय पञ्चायत एक परिचय, (पेज ७८)

<http://result.election.gov.np/ElectionResultDetails.aspx?phaseID=1,2,3>; accessed on 5 November 2017

Rondinelli, Dennis A. & Cheema, G. Shabbir (Ed.) (2003) Reenvisioning government for the twenty-first century State Capacity in a Globalizing Society, Kumarian Press Inc., USA

Shah, Anwar (ed.), (2006). Local governance in developing countries, Washington D.C., The World Bank.

UNDP, GTZ (2008). Designing the federal state in Nepal, Kathmandu, Nepal.

Watts, Ronald L. (2008). Comparing federal systems (third ed.), Institute of Intergovernmental Relations (IIGR), McGill-Queen's University Press, London.

छात्रवृत्तिको लागि दरखास्त आह्वानको सूचना

मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय, व्यवस्थापन सङ्काय अन्तर्गत सम्बन्धन प्राप्त गरी संचालित ग्लोबल कलेज, इन्टरनेशनल, कमलादी काठमाडौंमा **MBA / BBA Spring २०१८** को लागि पूर्ण छात्रवृत्ति प्रदान गरिने भएकाले तपसिल अनुसारको कोटामा दरखास्त आह्वानका लागि यो सूचना प्रकाशित भएको मितिले १० दिन भित्र सम्बन्धित सबैलाई सूचित गरिन्छ ।

तपसिल

MBA तर्फ	BBA तर्फ
१. छात्रवृत्ति कोटा जम्मा ४ जना २. छात्रवृत्तिको लागि स्नातक तहमा ४५% अथवा ३.०० GPA हुनु पर्ने । ३. छात्रवृत्तिको लागि प्रदेश नं. ६ को हुनुपर्नेछ । ४. दरखास्तको लागि आवश्यक कागजातहरू : पासपोर्ट साइजको फोटो २ प्रति, नागरिकताको प्रतिलिपि, स्नातक तहको ट्रान्सक्रिप्टको प्रतिलिपि । ५. दरखास्त फारम मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय, व्यवस्थापन सङ्कायको कार्यालय, सुर्खेतमा बुझाउनु पर्नेछ ।	१. छात्रवृत्ति कोटा जम्मा ५ जना २. छात्रवृत्तिको लागि १०+२ मा ५०% हुनु पर्नेछ । ३. छात्रवृत्तिको लागि प्रदेश नं. ६ को हुनु पर्नेछ । ४. दरखास्तको लागि आवश्यक कागजातहरू : पासपोर्ट साइजको फोटो २ प्रति, नागरिकताको प्रतिलिपि, १०+२ को ट्रान्सक्रिप्टको प्रतिलिपि । ५. दरखास्त फारम मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय, व्यवस्थापन सङ्कायको कार्यालय, सुर्खेतमा बुझाउनु पर्नेछ ।

सम्पर्क

मध्यपश्चिमाञ्चल विश्वविद्यालय, सुर्खेत

स्थानीय सरकारको अधिकार

प्रयोग र सीमा

काशीराज दाहाल*

१. भूमिका

स्थानीय सरकार लोकतन्त्रको आधारस्तम्भ हो। यो राजनीतिक नेतृत्व विकासको प्रशिक्षणस्थल, पाठशाला र जनताले प्रत्यक्ष सरकारको अनुभूति गर्ने निकाय हो। स्थानीय समस्या र आवश्यकता स्थानीय तहबाटै समाधान गर्न गराउन स्थानीय सरकार आवश्यक मानिन्छ।

स्थानीय जनताका आधारभूत आवश्यकता परिपूर्तिमा निम्ति केन्द्रसम्म धाउनु नपरोस् भन्ने अभिप्रायले स्थानीय सरकार आवश्यक ठानिएको हो। स्थानीय जनता आफ्ना प्रतिनिधि मार्फत् स्थानीय सरकार गठन गर्दछन्। स्थानीय सरकार जनताप्रति नै उत्तरदायी हुन्छन्। स्थानीय सरकार सक्षम र बलियो भएमा मुलुकमा राजनीतिक स्थायित्व र विकास सहज हुन सक्दछ।

लोकतन्त्र जनताको सुख र समृद्धिका निम्ति हो। यो तन्त्रमा अधिकारको स्रोत जनता हुन्छन्। जनताको प्रतिनिधिले जनताप्रति नै उत्तरदायी भई काम गर्नु पर्दछ। राज्य संयन्त्रले विधिको शासनलाई अवलम्बन गरी काम कारवाहीमा खुलापन र पारदर्शिता अपनाउनु पर्दछ। भ्रष्टाचारमुक्त सुशासन प्रदान गर्नुपर्दछ। जनताप्रति उत्तरदायी भई जनताको समस्यालाई सम्बोधन गर्नुपर्दछ।

सामाजिक न्यायको सिद्धान्तलाई आत्मसात् गरी जनतालाई सुख सुविधा प्रदान गर्नुपर्दछ। यसका निम्ति पनि स्थानीय सरकार लोकतन्त्रको सुदृढीकरणका निम्ति आवश्यक मानिन्छ। आधुनिक लोकतान्त्रिक राज्य कानुनी शासनको मान्यताबाट सञ्चालन हुनुपर्ने भएकाले स्थानीय सरकारले आफ्नो अधिकारको प्रयोग संविधान र कानुनको परिधिभित्र रही गर्नुपर्दछ।

२. संविधान र स्थानीय सरकार

नेपालको संविधानले संघीय प्रणालीअन्तर्गत संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले प्रयोग गर्ने गरी राज्यशक्तिको बाँडफाँट गरेको छ। अमेरिकालगायत केही संघीय मुलुकमा राज्यशक्ति संघ र प्रदेश दुई तहमा मात्र विभाजन गरिएको छ। दक्षिण अफ्रिका र नेपालजस्ता मुलुकमा संविधानद्वारा स्थानीय सरकारको महत्वलाई आत्मसात गरी राज्यशक्ति संघ, प्रदेश र स्थानीय गरी ३ तहमा बाँडफाँट गरिएको छ।

यसरी बाँडफाँट गरिएका अधिकारमा संघलाई राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय महत्वका विषयहरू समावेश गरिएको छ। जस्तै रक्षा र सेनासम्बन्धी, हातहतियार र खरखजाना, मुद्रा, केन्द्रीय योजना, परराष्ट्र तथा कुटनीतिक मामिला, अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध, केन्द्रीय स्तरका विकास निर्माण, अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार, हवाई उड्डयन, नागरिकता, राहदानी, भिसा, अध्यागमन, राष्ट्रिय निकुञ्ज आदि। यस्तै प्रदेशको अधिकार सूचीभित्र प्रदेशस्तरको विकास निर्माण, व्यापार, भूमि व्यवस्थापन, प्रदेशभित्रको वनजंगलको संरक्षण, कृषि तथा पशुविकास आदि छन्।

नेपालको संविधानले स्थानीय तहलाई स्थानीय स्तरका विकास आयोजना र परियोजनाहरू, माध्यमिक शिक्षा, आधारभूत स्वास्थ्य, स्थानीय बजार व्यवस्थापन, स्थानीय सडक, ग्रामीण सडक, कृषि सडक, सिंचाई, कृषि तथा पशुपालन, खानेपानी, साना जलविद्युत आयोजनाजस्ता विभिन्न विषय प्रदान गरेको छ।

स्थानीय जनतालाई आवश्यक पर्ने आधारभूत कुराहरू स्थानीय सरकारबाटै पूरा हुने किसिमका विषयहरू प्रदान गरिएका छन्। यसरी संविधानले स्थानीय

तहको अधिकारसूची भित्र २२ वटा विषय र संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीभित्र १५ वटा विषय राखेको छ।

नेपालको संविधानले संघीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन व्यवस्थाको माध्यमद्वारा दिगो शान्ति, सुशासन, विकास र समृद्धिको आकांक्षा पूरा गर्ने सङ्कल्प गरेको छ। यस सङ्कल्प पूरा गर्न संघीय प्रणाली अपनाएको छ।

संघीय प्रणालीमा स्थानीय सरकारको महत्वपूर्ण स्थान रहन्छ। यसै मान्यतानुसार स्थानीय सरकारलाई सबल र सक्षम बनाउन संविधानले स्थानीय सरकारलाई कानुन बनाउने अधिकार, कानुन कार्यान्वयन गर्ने अधिकार, न्यायिक निर्णय गर्ने अधिकार, प्रशासनिक अधिकार, आर्थिक र वित्तीय अधिकारजस्ता विभिन्न अधिकार प्रदान गरेको छ।

संविधानप्रदत्त अधिकारको प्रयोग गरी स्थानीय सरकारले सुलभ र गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्ने, लोकतन्त्रका लाभहरू समानुपातिक समावेशी र न्यायोचित रूपमा वितरण गर्ने र स्थानीय नेतृत्वको विकास गर्दै स्थानीय तहमा विधायिकी, कार्यकारिणी र न्यायिक अभ्यासलाई संस्थागत गर्नेजस्ता कार्यहरू स्थानीय सरकारले गर्नु पर्ने जिम्मेवारी तोकेको छ। संविधान र कानुनले अपेक्षा गरेको उद्देश्य पूरा गर्न स्थानीय सरकार त्यतिकै सक्रिय र जिम्मेवार भई स्थानीय शासन पद्धतिलाई सुदृढ गर्न सकेमा नै स्थानीय सरकारको आवश्यकता र महत्व सिद्ध हुनेछ।

३. स्थानीय सरकार र कानुन बनाउने अधिकार

नेपालको संविधानको धारा २२६ बमोजिम गाउँसभा र नगरसभाले

* अध्यक्ष, उच्चस्तरीय प्रशासन सुधार कार्यन्वयन तथा अनुगमन समिति

संविधानको अनुसूची-८ र अनुसूची-९ बमोजिमको सूचीमा उल्लिखित विषयमा आवश्यक कानून बनाउन सक्नेछ । संविधानको अनुसूची-८ मा स्थानीय सरकारका जिम्मामा २२ वटा विषय राखिएका छन् । त्यस्ता विषयमा स्थानीय तहले आवश्यकतानुसार कानून बनाउन सक्नेछ ।

संविधानको अनुसूची-९ मा १५ वटा विषयहरू संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारको साझा सूचीको रूपमा राखिएको छ । यसमा स्थानीय तहले त्यससम्बन्धी संघ र प्रदेशको कानूनसँग नबाझिने गरी आफ्नो विषयमा कानून बनाउन सक्नेछ । संविधानको धारा ५७ को उपधारा (६) र उपधारा (७) बमोजिम गाउँसभा वा नगरसभाले कानून बनाउँदा संघीय कानून र प्रदेश कानूनसँग नबाझिने गरी कानून बनाउनुपर्नेछ । यदि बाझिएमा बाझिएको हदसम्म स्थानीय तहको कानून अमान्य हुनेछ । संविधान वा संघीय र प्रदेश कानूनसँग स्थानीय तहले बनाएको कानून बाझिएमा बाझिएको हदसम्म त्यस्तो कानून सर्वोच्च अदालतले अमान्य गर्नेछ ।

स्थानीय सरकारलाई भएको कानून बनाउने विधायिकी कार्य गाउँसभा र नगरसभाले प्रयोग गरी कानून बनाउनेछन् । गाउँपालिका र नगरपालिकालाई भएको कानून बनाउने अधिकारअन्तर्गत कानून बनाउँदा निश्चित कार्यविधि र प्रक्रिया अपनाउनुपर्ने हुन्छ । गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाले स्थानीय तहको अधिकारको सूची भित्रको विषयमा गाउँसभा वा नगरसभामा त्यससम्बन्धी विधेयक प्रस्तुत गर्नुपर्छ । विधेयक भन्नाले ऐनको मस्यौदालाई जनाउँछ ।

गाउँसभा वा नगरसभामा पेश भएको विधेयक गाउँसभा वा नगरसभामा तत्काल कायम रहेका सदस्य संख्याको बहुमतले पारित गरेमा सभाका अध्यक्ष वा प्रमुखले विधेयक प्रमाणीकरण गरेपछि त्यस्तो विधेयक ऐन बन्नेछ । सभाले विधेयक पारित गरेपछि १५ दिनभित्र अध्यक्ष वा प्रमुखले प्रमाणीकरण गर्नुपर्नेछ । गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले

“ नेपालको संविधानको धारा २२६ बमोजिम गाउँसभा र नगरसभाले संविधानको अनुसूची-८ र अनुसूची-९ बमोजिमको सूचीमा उल्लिखित विषयमा आवश्यक कानून बनाउन सक्नेछ । संविधानको अनुसूची-८ मा स्थानीय सरकारका जिम्मामा २२ वटा विषय राखिएका छन् । त्यस्ता विषयमा स्थानीय तहले आवश्यकतानुसार कानून बनाउन सक्नेछ । ”

ऐनको अधीनमा रही आवश्यकतानुसार नियम, निर्देशिका, कार्यविधि र मापदण्ड बनाउन सक्नेछन् ।

संविधानको अनुसूची-८ र अनुसूची- ९ द्वारा तोकिएका विषयमा स्थानीय तहले कानून बनाउन सक्ने अधिकार भएकाले यस्तो कानून बनाउँदा संविधान, संघ र प्रदेश कानूनसँग नबाझिने गरी बनाउनु पर्ने हुन्छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ बमोजिम स्थानीय तहको काम, कर्तव्य र अधिकारको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा आवश्यक कानून स्थानीय सरकारले बनाउनु पर्ने हुन्छ ।

न्यायिक समितिले विवादको निवेदनमा कारवाही र किनारा गर्दा निवेदनको दर्ता, त्यस्तो विवादको आवश्यक जाँचबुझ तथा कारवाही, म्याद तामेली, पक्षहरू उपस्थित गराउने तथा मिलापत्र गराउने प्रक्रिया, विवादको किनारा गर्नुपर्ने अवधि, लगत कट्टा गर्ने लगायतका विवादको निरूपणसम्बन्धी अन्य कार्यविधिका निम्ति स्थानीय तहले आवश्यक कानून बनाउनुपर्ने हुन्छ ।

गाउँपालिका वा नगरपालिकाले बनाएको कानून पनि स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशन गर्नुपर्ने हुन्छ । गाउँसभा वा नगरसभाले बनाएको ऐन र त्यस ऐनको अधीनमा रही गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाले बनाएको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि र मापदण्ड समेतलाई कानून मानिनेछ । स्थानीय तहले बनाएको कानून प्रकाशन नभएसम्म लागू हुँदैन ।

स्थानीय सरकारले बनाएको कानून प्रदेश सरकार र नेपाल सरकारमा पठाउनु पर्नेछ । संघको सरकारलाई नेपाल सरकार भनिने छ । गाउँपालिका र नगरपालिकाले आफ्नो कानून बनाउने अधिकार प्रयोग गर्दा तोकिए बमोजिमको व्यवस्थापन विधिको अवलम्बन गर्नुपर्ने छ ।

४. स्थानीय सरकार र कानून कार्यान्वयन गर्ने कार्यकारिणी अधिकार

शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्त बमोजिम विधायिकाले बनाएको कानून कार्यपालिकाले कार्यान्वयन गर्नुपर्छ । स्थानीय तहको कार्यकारिणी अधिकार गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकामा निहित छ । गाउँपालिका र नगरपालिकाको शासन व्यवस्थाको सामान्य निर्देशन, नियन्त्रण र सञ्चालन गर्ने अभिभारा गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकामा छ ।

स्थानीय तहको ऐन बनाउने र सभाले गर्ने भनी तोकिएका कामहरू र संविधानको धारा २१७ बमोजिम न्यायिक समितिले गर्ने भनी तोकिएका काम बाहेकका कामहरू गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले सम्पादन गर्नुपर्ने हुन्छ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्थापिका-संसदले स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ जारी गरी लागू गरेको हो । यस ऐनले स्थानीय तहको काम, कर्तव्य र अधिकार स्पष्ट पारेको छ । गाउँपालिका र नगरपालिकाको अध्यक्ष/प्रमुख, उपाध्यक्ष/उपप्रमुख, वडाध्यक्ष र सदस्य समेतको काम, कर्तव्य र अधिकार निर्धारण गरेको छ ।

जसअनुसार अध्यक्ष वा प्रमुखले सभा वा कार्यपालिकाको बैठक बोलाउने र बैठकको अध्यक्षता गर्ने, वार्षिक कार्यक्रम तथा बजेट सभामा पेश गराउने, सभा र कार्यपालिकाको निर्णय कार्यान्वयन गर्ने/गराउने, स्थानीय सरकारको चल/अचल सम्पत्ति हेरचाह गर्ने गराउने, सार्वजनिक सेवा प्रवाहसम्बन्धी गुनासो व्यवस्थापन गर्ने/गराउनेजस्ता कामहरू तोकिएका छन् ।

उपाध्यक्ष/उपप्रमुखले न्यायिक समितिको संयोजक भई काम गर्ने, गैरसरकारी संघ/संस्थाको क्रियाकलापको समन्वय गर्ने, उपभोक्ता हित संरक्षणसम्बन्धी कार्यको समन्वय गर्ने, योजना तथा कार्यक्रमको अनुगमन तथा सुपरीवेक्षण गर्नेजस्ता कामहरू रहेका छन्। वडाध्यक्षले विभिन्न विषयमा सिफारिस तथा प्रमाणितसम्बन्धी कार्य गर्ने, वडाको विकास योजना, बजेट तथा कार्यक्रम तयार गर्ने गराउने, वडाबाट कार्यान्वयन हुने योजना तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने/गराउनेजस्ता कामहरू तोकिएका छन्।

गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाको कार्य विभाजन र कार्य सम्पादनसम्बन्धी व्यवस्था गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले स्वीकृत गरेको नियमावलीबमोजिम हुनेछ।

गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले ऐनबमोजिम तोकिएका कार्यहरू सम्पादन गर्न सोहीअनुरूप कार्य विभाजन र कार्य सम्पादन नियमावली बनाई कार्य सम्पादन गर्नुपर्ने हुन्छ। यसरी बनाएको कार्य विभाजन नियमावली सम्बन्धित स्थानीय तहले स्वीकृत गरेको पन्ध्र दिनभित्र प्रदेश सरकार र नेपाल सरकारमा पठाउनु पर्नेछ।

स्थानीय तहलाई संविधान र कानूनद्वारा प्राप्त भएको अधिकारअनुरूप कार्य सम्पादन गर्न गाउँपालिकाको अध्यक्ष, उपाध्यक्ष, वडाध्यक्ष र सदस्य एवं नगरपालिकाको प्रमुख, उपप्रमुख, वडाध्यक्ष र सदस्यको काम, कर्तव्य र अधिकारसमेत कार्य विभाजन नियमावलीमा तोक्नुपर्छ। यस प्रयोजनका निम्ति नियमावलीमा तोकिएको कार्यविभाजन नै स्थानीय तहका पदाधिकारीको अधिकार प्रयोगको मुख्य कानुनी आधार हुनेछ।

५. स्थानीय सरकार र न्यायिक अधिकार

नेपालको संविधानको धारा २१७ ले कानूनबमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद निरूपण गर्न गाउँपालिका वा नगरपालिकाको उपाध्यक्ष र उपप्रमुखको संयोजकत्वमा न्यायिक समिति रहने र गाउँसभा वा नगरसभाबाट आफूमध्येबाट निर्वाचित गरेका दुईजना सदस्य गरी तीन सदस्यीय न्यायिक समिति गठन हुने व्यवस्था गरेको छ।

कतिपय स्थानीय प्रकृतिका विवादहरू स्थानीय तहमा नै निरूपण गर्दा वास्तविक न्याय पर्ने र सानातिना विवादका निम्ति अदालत धाइरहनु नपर्ने उद्देश्यले न्यायिक अधिकारसमेत स्थानीय तहलाई प्रदान गरिएको हो। यसरी एउटै निकायलाई विधायिकी, कार्यकारिणी र न्यायिक अधिकार प्रदान गर्दा शक्ति पृथकीकरणको सिद्धान्त प्रतिकूल हुने, त्यसमा पनि राजनीतिक दलबाट निर्वाचित प्रतिनिधिहरूले निष्पक्ष भई कार्य गर्न समस्या हुने भन्नेजस्ता विभिन्न टिप्पणीहरू पनि उठिरहेको अवस्था छ।

स्थानीय तहले निरूपण गरेको विवादहरू जिल्ला अदालतमा पुनरावेदन लाग्ने व्यवस्था गरिएकोले सन्तुलन हुने ठाउँ छ। स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको न्यायिक अधिकार दुरुपयोग भएमा त्यस सम्बन्धमा जिल्ला अदालतबाट परीक्षण र नियन्त्रण हुने व्यवस्था छ। यसले न्यायिक समितिले कानून र न्यायको मान्य सिद्धान्तको अनुसरण गरी निष्पक्ष भई वस्तुगत रूपमा निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ।

ऐनले स्थानीय तह अन्तर्गतको न्यायिक समितिलाई केही विवादहरू निरूपण गर्ने गरी निर्णयको अधिकारसम्म प्राप्त छ। केही विवादहरूमा भने निर्णयको अधिकार नभई केवल

मेलमिलापको माध्यमद्वारा मिलापत्र गराउने सम्मको अधिकार छ। ऐनको दफा ४७ को उपदफा (१) बमोजिम संघीय वा प्रदेश कानूनले स्थानीय तहबाट निरूपण हुने भनी तोकेका विवादबाहेक १२ किसिमका देहायका विवादहरूमा निर्णय गर्नेसम्मको अधिकार न्यायिक समितिलाई प्रदान गरेको छ :-

- (क) आली, धुर, बाँध, पैनी, कुलो वा पानीघाटको बाँडफाँट तथा उपयोग,
- (ख) अर्काको बाली नोक्सानी गरेको,
- (ग) चरन, घाँस, दाउरा,
- (घ) ज्याला मजुरी नदिएको,
- (ङ) घरपालुवा पशुपंक्षी हराएको वा पाएको,
- (च) जेष्ठ नागरिकको पालन पोषण तथा हेरचाह नगरेको,
- (छ) नाबालक छोरा-छोरी वा पति-पत्नीलाई इज्जत आमदअनुसार खान-लाउन वा शिक्षा-दीक्षा नदिएको,
- (ज) वार्षिक पच्चीस लाख रुपैयाँसम्मको विगो भएको घर बहाल र घर बहाल सुविधा,
- (झ) अन्य व्यक्तिको घर, जग्गा वा सम्पतिलाई असर पर्ने गरी रुख विरुवा लगाएको,
- (ञ) आफ्नो घर वा बलेसीबाट अर्काको घर, जग्गा वा सार्वजनिक बाटोमा पानी झारेको,
- (ट) सधियारको जग्गातर्फ भ्याल राखी घर बनाउनु पर्दा कानूनबमोजिम छोड्नु पर्ने परिमाणको जग्गा नछोडी बनाएको,
- (ठ) कसैको हक वा स्वामित्वमा भए पनि परापूर्वदेखि सार्वजनिक रूपमा प्रयोग हुँदै आएको बाटो, वस्तुभाउ निकाल्ने निकास, बस्तुभाउ चराउने चौर, कुलो, नहर, पोखरी,

गाउँपालिका वा नगरपालिकाले बनाएको कानून पनि स्थानीय राजपत्रमा प्रकाशन गर्नुपर्ने हुन्छ। गाउँसभा वा नगरसभाले बनाएको ऐन र त्यस ऐनको अधीनमा रही गाउँ कार्यपालिका वा नगर कार्यपालिकाले बनाएको नियम, निर्देशिका, कार्यविधि र मापदण्ड समेतलाई कानून मानिनेछ। स्थानीय तहले बनाएको कानून प्रकाशन नभएसम्म लागू हुँदैन। स्थानीय सरकारले बनाएको कानून प्रदेश सरकार र नेपाल सरकारमा पठाउनु पर्नेछ।

पाटी-पौवा, अन्त्येष्टि स्थल, धार्मिक स्थल वा अन्य कुनै सार्वजनिक स्थलको उपयोग गर्न नदिएको वा बाधा पुऱ्याएको ।

ऐनको दफा ४७ को उपदफा (२) बमोजिम न्यायिक समितिले मिलापत्रसम्म गराउन सक्ने ११ किसिमका विवादहरू देहाय बमोजिम छन् :-

- (क) सरकारी, सार्वजनिक वा सामुदायिक बाहेक एकाको हकको जग्गा अर्कोले चापी, मिची वा घुसाई खाएको,
- (ख) सरकारी, सार्वजनिक वा सामुदायिक बाहेक आफ्नो हक नपुग्ने अरूको जगामा घर वा कुनै संरचना बनाएको,
- (ग) पति-पत्नीबीचको सम्बन्ध विच्छेद,
- (घ) अङ्गभङ्ग बाहेकको बढीमा एक वर्षसम्म कैद हुन सक्ने कुटपिट,
- (ङ) गाली बेइज्जती,
- (च) लुटपिट,
- (छ) पशुपंक्षी छाडा छाडेको वा पशुपंक्षी राख्दा वा पाल्दा लापरवाही गरी अरूलाई असर पारेको,
- (ज) अरूको आवासमा अनाधिकृत प्रवेश गरेको,
- (झ) अर्काको हक-भोगमा रहेको जग्गा आवाद वा भोग चलन गरेको,
- (ञ) ध्वनी प्रदूषण गरी वा फोहोरमैला फ्याँकी छिमेकीलाई असर पुऱ्याएको,
- (ट) प्रचलित कानूनबमोजिम मेलमिलाप हुन सक्ने व्यक्ति वादी भई दायर हुने अन्य देवानी र एक वर्षसम्म कैद हुन सक्ने फौजदारी विवाद ।

न्यायिक समितिलाई निर्णय गर्न दिएको अधिकार निर्णय गर्नुपूर्व त्यस्तो विवाद मेलमिलाप केन्द्रबाट मेलमिलाप गराउन प्रोत्साहित गर्नुपर्नेछ । स्थानीय तहलाई संविधान र कानूनबमोजिम प्रदान गरिएको न्यायिक अधिकार प्रयोग गर्दा न्यायिक समितिले मेलमिलाप गराउने कार्यमा नै बढी जोड दिनुपर्नेछ । दुवै पक्षको मेलमिलाप गराउन सकियो भने सदाका लागि त्यो विवाद अन्त्य हुन्छ ।

मिलापत्र गराउँदा सार्वजनिक र सरकारी सम्पत्तिमा दखल नपुऱ्याउने गरी गर्नेतर्फ न्यायिक समिति सजग हुनुपर्छ । सार्वजनिक वा सरकारी जग्गा हडप्ने उद्देश्यले पक्षहरूबाट मुद्दाहरू दायर गरी मिलापत्र गराई त्यस्तो सार्वजनिक र सरकारी जग्गामा अतिक्रमण गर्न पुग्ने सम्भावना हुने हुँदा त्यस सम्बन्धी दर्ता सेस्ता हेरेरमात्र मिलापत्र गराउनु पर्ने हुन्छ ।

न्यायिक समितिलाई प्राप्त भएको विवादको निर्णयसम्म गर्न पाउने अधिकार भएको मुद्दाहरूको सुनवाई गर्दा न्यायिक समितिका संयोजक र सदस्यहरूले सामूहिक रूपमा अधिकार क्षेत्रको प्रयोग गर्ने, बहुमतको राय मान्य हुने, न्यायिक समितिले निर्णय गर्दा हदम्याद, हकदैया, अधिकार क्षेत्र, प्राकृतिक न्याय, कानून र न्यायका आधारभूत मान्य सिद्धान्तको अनुशरण गर्नुपर्ने भएकाले न्यायिक समितिले त्यस्ता विषयसँग सम्बन्धित सिद्धान्त र कानुनी व्यवस्था थाहा पाउनुपर्ने हुन्छ । यस्ता विषयहरूलाई वास्ता नगरी निर्णय गरियो भने त्यस्तो निर्णय बदरयोग्य हुन्छ । जसको परिणाम न्यायिक समितिको काम निरर्थक बन्न पुग्दछ ।

न्यायिक समितिले आफ्नो अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत पति-पत्नी बीचको वा जेष्ठ नागरिकको संरक्षणसम्बन्धी विवादमा पीडित, निजको नाबालक सन्तान वा निजसँग आश्रित अन्य कुनै व्यक्तिको हितका लागि आवश्यक अन्तरिम संरक्षणात्मक आदेश जारी गर्न सक्ने विशेष अधिकार पनि प्राप्त गरेको छ । यस्तो अधिकारको प्रयोग असल नियतले वास्तविक न्याय गर्ने उद्देश्यले मात्र प्रयोग गर्नुपर्छ ।

न्यायिक समितिले आफूसमक्ष परेको विवाद निरूपण गर्ने क्रममा प्रतिवादीको कुनै बैंक, कम्पनी, वित्तीय संस्था वा अन्य कुनै निकायमा रहेको खाता, निक्षेप वा प्रतिवादीको हकभोगको कुनै अचल सम्पत्ति हक हस्तान्तरण गर्नबाट रोक्न सक्ने अधिकार छ । यस्तो अधिकार प्रयोग गर्दा त्यतिकै सतर्कता र निष्पक्ष रूपमा गर्नुपर्ने हुन्छ । अन्यथा अधिकारको दुरुपयोग हुने खतरा रहन्छ । यसो हुन नदिन न्यायिक समितिका संयोजक र सदस्यहरूले होसियारीपूर्वक अधिकार प्रयोग गर्नुपर्छ ।

नेपालको संविधानको धारा ५४ को उपधारा (१) ले स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको आर्थिक अधिकारसम्बन्धी विषयमा कानून बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । संविधानको धारा ६० बमोजिम स्थानीय तहलाई आफ्नो आर्थिक अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा कर लगाउन र ती स्रोतहरूबाट राजस्व उठाउन सक्ने अधिकार छ ।

६. स्थानीय सरकार र आर्थिक अधिकार

नेपालको संविधानको धारा ५९ को उपधारा (१) ले स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रको आर्थिक अधिकारसम्बन्धी विषयमा कानून बनाउने, वार्षिक बजेट बनाउने, निर्णय गर्ने, नीति तथा योजना तयार गर्ने र त्यसको कार्यान्वयन गर्ने अधिकार प्रदान गरेको छ । संविधानको धारा ६० बमोजिम स्थानीय तहलाई आफ्नो आर्थिक अधिकार क्षेत्रभित्रको विषयमा कर लगाउन र ती स्रोतहरूबाट राजस्व उठाउन सक्ने अधिकार छ ।

संविधानको अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको अधिकार सूचीभित्र स्थानीय कर (सम्पत्ति कर, घरबहाल कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर), सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, विज्ञापन कर, व्यवसाय कर, भूमि कर (मालपोत), दण्ड जरिवाना, मनोरञ्जन कर, मालपोत संकलनजस्ता विषयहरू तोकिएका छन् । यसरी तहले संविधानबमोजिम विभिन्न विषयमा कर लगाउन सक्ने, दस्तुर लिन सक्ने र दण्ड जरिवाना गर्नेसम्मको अधिकार प्राप्त छ ।

कर र राजस्वसम्बन्धी विधिशास्त्रको सिद्धान्त अनुसार कानूनबमोजिम बाहेक कर लगाउन नपाइने हुँदा कानून बनाएर मात्र कर लगाउने र उठाउने गर्नुपर्छ । संविधानले स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको कर लगाउने र उठाउने वा ऋण लिन

लगाउने र उठाउने गर्नुपर्छ। संविधानले स्थानीय तहलाई प्रदान गरेको कर लगाउने र उठाउने वा ऋण लिने अधिकारको प्रयोग गर्दा कानून नबनाइकन कुनै कर लगाउन, उठाउन र ऋण लिन नपाउने व्यवस्था स्थानीय ऐनले गरेको छ। ऐनले कतिपय विषयको गरेको दर प्रदेशले निर्धारण गर्ने र कतिपय विषयको शुल्कको दर प्रदेशले निर्धारण गर्ने र सोको संकलन गाउँपालिका वा नगरपालिकाले गर्ने भनी गरेका हुँदा सोही अनुरूप स्थानीय तहले सम्बन्धित कानूनले तोकेबमोजिम हुने गरी कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ।

यसरी स्थानीय तहले ऐनद्वारा निर्धारित प्रक्रियाबमोजिम कर लगाउने र संकलन गर्नेजस्ता कार्य गर्नुपर्छ। ऐनले स्थानीय तहका वितीय अधिकार क्षेत्र अन्तर्गतका कर, शुल्क, दस्तुर, बजेट तथा कार्यक्रम तर्जुमा र ऋणका सम्बन्धमा गरेको व्यवस्था अनुरूप स्थानीय तहले आफ्नो आर्थिक अधिकारको प्रयोग गर्नुपर्छ।

स्थानीय सरकारले कानूनबमोजिम आय-व्ययको लेखा राख्नुपर्ने, सभाबाट बजेट स्वीकृत भएपछि खर्चको अख्तियारी प्रमुख वा अध्यक्षले प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतलाई प्रदान गर्ने, यसरी अख्तियारी प्राप्त भएको रकम स्वीकृत बजेटको परिधिभित्र रही कानूनबमोजिम खर्च गर्ने, लेखा राख्ने, लेखापरीक्षण गराउने, बेरुजु फछ्छौँट गर्ने समेतको लेखासम्बन्धी सम्पूर्ण उत्तरदायित्व अख्तियार प्राप्त अधिकारीमा हुने व्यवस्था छ। सबै तहले कानूनबमोजिम आफ्नो आय र व्ययको आन्तरिक लेखा परीक्षण गराउनु पर्नेछ। अन्तिम लेखापरीक्षण भने महालेखा परीक्षकबाट गराउनु पर्नेछ। स्थानीय तहले सार्वजनिक खरिद गर्नु पर्दा संघीय सार्वजनिक खरिद ऐन बमोजिम गर्नु पर्दछ।

सार्वजनिक खरिद ऐनको अधीनमा रही स्थानीय तहले सार्वजनिक खरिद

नियमावली बनाई लागू गर्न सक्नेछ। यसरी स्थानीय तहलाई संविधान र स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनद्वारा प्राप्त आर्थिक अधिकारको प्रयोग गर्दा आवश्यक पर्ने ऐन/कानून/नियम बनाएरमात्र गर्नु पर्ने हुन्छ।

७. स्थानीय सरकार र प्रशासकीय अधिकार

नेपालको संविधानको धारा २२७ बमोजिम गाउँपालिका र नगरपालिकाको कर्मचारी र कार्यालयसम्बन्धी व्यवस्था प्रदेश कानूनबमोजिम हुने व्यवस्था गरेको छ। संविधानको धारा २८५ को उपधारा (३) बमोजिम गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले आफ्नो प्रशासन सञ्चालन गर्न आवश्यकतानुसार कानूनबमोजिम विभिन्न सरकारी सेवाहरूको गठन र सञ्चालन गर्न सक्ने व्यवस्था छ।

संविधानको धारा २४३ बमोजिम संगठित संस्थाको पदमा पदपूर्तिका लागि लिइने लिखित परीक्षा लोकसेवा आयोगले सञ्चालन गर्ने व्यवस्था छ। ऐनले गाउँपालिका तथा नगरपालिकाको आफ्नो कार्यबोर्ड, राजस्व क्षमता, खर्चको आकार, स्थानीय आवश्यकता र विशिष्टता समेतलाई ध्यानमा राखी संविधानको धारा ३०२ बमोजिम कर्मचारी समायोजन सम्बन्धी कानूनअनुसार कर्मचारी समायोजन भएपछिमात्र संगठन तथा व्यवस्थापन सर्वेक्षणका आधारमा गाउँपालिका वा नगरपालिकामा विषयगत शाखा वा महाशाखा रहेको संगठन संरचना कायम गर्नुपर्नेछ।

कानूनले स्थानीय तहको सेवा सञ्चालनका लागि अस्थायी दरबन्दी सिर्जना गर्न नपाइने व्यवस्था गरेको छ। विशेषज्ञ सेवा करारबाट गर्न सकिने, नगर प्रहरी, सवारी चालक, कार्यालय सहयोगीजस्ता निश्चित पदहरूमा स्थायी पदपूर्ति नगरी प्रतिस्पर्धाका

आधारमा सेवा करारबाट मात्र लिनुपर्ने व्यवस्था छ।

सेवा करारबाट लिइएका कर्मचारीको सेवा अवधि, पारिश्रमिक तथा अन्य सुविधा करारमा उल्लेख भएबमोजिम हुनेछ। स्थानीय निकायमा कार्यरत स्थायी कर्मचारीहरू सम्बन्धित स्थानीय तहमा स्वतः समायोजन हुने कानूनी व्यवस्थाका कारण स्वतः समायोजन हुनेछ। स्थानीय सेवाको स्थायी दरबन्दीको पदमा प्रदेश लोकसेवा अयोगले छनोट गरी सिफारिस गरेको उम्मेदवारलाई मात्र स्थानीय तहले नियुक्ति दिनुपर्नेछ।

स्थानीय सेवाको गठन, सञ्चालन, व्यवस्थापन सेवाका शर्त तथा सुविधा सम्बन्धी आधारभूत सिद्धान्त र मापदण्ड संघीय कानूनबमोजिम हुनेछ, भनी स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ को दफा ८६ (१) ले गरेको व्यवस्था अनुरूप त्यससम्बन्धी सिद्धान्त र मापदण्ड निर्धारणका सम्बन्धमा स्थानीय सेवा सम्बन्धी संघीय ऐन बन्नु जरुरी छ।

यसको अधीनमा रही स्थानीय सेवाको गठन, सञ्चालन, व्यवस्थापन, सेवाको शर्त तथा सुविधासम्बन्धी अन्य व्यवस्था स्थानीय सरकार आफैले बनाएको कानून बमोजिम हुनेछ।

८. स्थानीय सरकार र विकासको अधिकार

नेपालको नयाँ संविधानले नेपाली जनताको विकास र समृद्धिको आकांक्षा पूरा गर्ने संकल्प गरेको छ। संविधानले विकास निर्माणको प्रक्रियामा स्थानीय जनसहभागिता अभिवृद्धि गर्ने विकास सम्बन्धी नीति लिएको छ। संविधानमा दिगो सामाजिक एवं आर्थिक विकासका रणनीति र कार्यक्रम तर्जुमा गरी समन्वयात्मक तवरले कार्यान्वयन गर्नुपर्नेछ।

संविधानको अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको अधिकार सूचीभित्र स्थानीय कर (सम्पत्ति कर, घरबहाल कर, घरजग्गा रजिष्ट्रेशन शुल्क, सवारी साधन कर), सेवा शुल्क दस्तुर, पर्यटन शुल्क, विज्ञापन कर, व्यवसाय कर, भूमि कर (मालपोत), दण्ड जरिवाना, मनोरञ्जन कर, मालपोत संकलनजस्ता विषयहरू तोकिएका छन्। यसरी तहले संविधानबमोजिम विभिन्न विषयमा कर लगाउन सक्ने, दस्तुर लिन सक्ने र दण्ड जरिवाना गर्नेसम्मको अधिकार प्राप्त छ।

ऐनअनुसार गाउँपालिका वा नगरपालिकाले आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विषयमा स्थानीय स्तरको विकासका लागि आवश्यक, वार्षिक रणनीतिगत विषय, क्षेत्रगत, मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागू गर्नुपर्नेछ। यसरी योजना बनाउँदा सुशासन, वातावरण, बालमैत्री, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद् व्यवस्थापन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणजस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयलाई ध्यान दिनुपर्नेछ। योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन गर्दा कानूनद्वारा निर्धारित १० चरणका सिद्धान्तलाई पालना गरी गर्नुपर्नेछ।

स्थानीय सरकारले विकासलाई व्यवस्थित गर्न भवन निर्माणसम्बन्धी मापदण्ड तोक्न सक्ने, सडक, भौतिक पूर्वाधार, एकीकृत बस्ती विकास तथा सहरी योजना, भू-उपयोग योजना, उपभोग्य सेवा, सामाजिक सेवा तथा पूर्वाधारको निर्माण, सञ्चालन वा व्यवस्थापन गर्दा राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक मापदण्ड अवलम्बन गर्नुपर्ने, राष्ट्रिय तथा प्रादेशिक मापदण्डभन्दा कम नहुने गरी थप मापदण्ड बनाई लागू गर्न सक्ने व्यवस्था छ। गाउँपालिका तथा नगरपालिकाले तोकिएको मापदण्डविपरित बनाएका संरचना हटाउन वा भत्काउन सक्ने अधिकार छ।

विकासको अधिकार मानव अधिकारको विस्तारित स्वरूपभित्रको महत्वपूर्ण विषय हो। विकासको कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा वातावरणको अधिकार र विकासबीच समुचित सन्तुलनका लागि आवश्यक कानून बनाई कार्य गर्नुपर्ने हुन्छ। व्यक्तिको सम्पत्ति सार्वजनिक हितका निम्ति प्रयोग गर्दा संविधानद्वारा प्रत्याभूत सम्पत्तिसम्बन्धी मौलिक हकको सम्मान गर्दै संविधानले निर्दिष्ट गरेको प्रक्रिया पुर्याएर मात्र गर्नुपर्छ।

कानूनद्वारा निर्धारित प्रक्रिया पूरा नगरी कार्य गरेमा कानुनी राज्यको सिद्धान्तअनुसार त्यस्तो कार्य मान्य नहुने भएकाले विकास निर्माणको कार्य गर्दा त्यस्तो विकास निर्माण कानूनमा आधारित भएर गर्नुपर्छ। नागरिकको मौलिक अधिकार अतिक्रमण भएमा त्यस्तो विषय न्यायिक परीक्षण र निरूपणको विषय हुनसक्छ। यसैले

विकास निर्माणको कार्य गर्दा कानुनी शासनको सिद्धान्तलाई आत्मसात् गरी गर्नु पर्ने हुन्छ।

५. उपसंहार

नेपालको संविधानले अपनाएको संघीय प्रणालीलाई व्यवहारमा रूपान्तरण गर्न आवश्यक पर्ने ऐन/कानून बनाई लागू गर्नु पहिलो आवश्यकता हो। संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहलाई तोकेको कार्य सम्पादन गर्न सोही अनुरूप संरचनाको निर्माण, आर्थिक व्यवस्थापन, प्रशासकीय प्रबन्ध आवश्यक छ।

संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारका साभ्ना सूचीका सम्बन्धमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका बीच नवाभिने गरी विषयवस्तु निक्कौल गरी कानून बनाउनु आवश्यक छ। साभ्ना अधिकारका सम्बन्धमा संघ, प्रदेश स्थानीय तहबीच अधिकार स्पष्ट रूपमा छुट्टिनु पर्छ। अन्यथा नछुट्टिएमा संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारका बीच साभ्ना सूचीका विषयमा द्वन्द्वहरू सिर्जना हुने अवस्था आउन सक्छ।

मुलुकमा राजनीतिक परिवर्तन भएको छ। संविधान, लोकतन्त्र, मानवअधिकार, विकास र सुशासनको माध्यमद्वारा मुलुकमा दीगो शान्ति र समृद्धि प्राप्तिका निम्ति संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारले सोही अनुरूप कार्य सम्पादन गर्न आवश्यक छ। मुलुक नयाँ संविधान कार्यान्वयनको चरणमा छ। संविधानले आर्थिक समानता, समृद्धि र सामाजिक न्याय सुनिश्चित गर्न समानुपातिक, समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तहरूका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने संकल्प गरेको छ।

यो संकल्प पुरा गर्ने कार्यमा स्थानीय सरकारले गरिवी र भोकमरीको अन्त्य गर्ने, सबैलाई आधारभूत शिक्षा प्रदान गर्ने, लैङ्गिक समानतालाई प्रवर्द्धन गर्ने र महिलाको सशक्तिकरण गर्ने, बाल मृत्युदर घटाउने, मातृस्वास्थ्य सुधार गर्ने, वातावरणीय दिगोपनको सुनिश्चितता गर्ने, सर्वाङ्गीण विकासमा क्रियाशील हुनेजस्ता विषयहरूमा योजनावद्ध रूपबाट कार्य सम्पादन गर्नु आवश्यक छ। स्थानीय

संविधानले संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको अधिकारका साभ्ना सूचीका सम्बन्धमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहका बीच नवाभिने गरी विषयवस्तु निक्कौल गरी कानून बनाउनु आवश्यक छ। साभ्ना अधिकारका सम्बन्धमा संघ, प्रदेश स्थानीय तहबीच अधिकार स्पष्ट रूपमा छुट्टिनु पर्छ। अन्यथा नछुट्टिएमा संघ, प्रदेश र स्थानीय सरकारका बीच साभ्ना सूचीका विषयमा द्वन्द्वहरू सिर्जना हुने अवस्था आउन सक्छ। मुलुकमा राजनीतिक परिवर्तन भएको छ।

आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न स्थानीय सरकार सक्रिय हुनुपर्छ।

स्थानीय समस्याको समाधानबाटै राष्ट्र निर्माणमा सहयोग पुग्ने हो। संविधानले अपेक्षा गरेको भूमिका सक्रिय र सक्षमतापूर्वक सम्पन्न गर्न स्थानीय सरकार सदैव क्रियाशील हुनुपर्छ। संविधानको सर्वोच्चता र विधिको शासनको मान्यताभित्र रही कार्य सम्पादन गर्दा नै स्थानीय सरकारको लोकप्रियता र विश्वसनीयता अभिवृद्धि हुने हो।

स्थानीय सरकारबाट लोकतन्त्रका लाभहरू न्यायोचित रूपमा जनताले प्राप्त गर्ने, शीघ्र र सुलभ किसिमले सेवा पाउने र स्थानीय तहमा विधायिकी, कार्यकारिणी र न्यायिक अभ्यासलाई संस्थागत गर्दै स्थानीय शासन पद्धतिलाई सुदृढ गरी लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक शासन प्रणालीलाई स्थानीय तहदेखि नै सुदृढीकरण गर्ने संविधान र कानूनको उद्देश्य रहेको सन्दर्भमा त्यसलाई साकार बनाउन सोहीअनुरूप आवश्यक कानूनको तर्जुमा, संरचनाहरूको निर्माण, जनशक्तिको व्यवस्थापन, क्षमता अभिवृद्धि, संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको साभ्नादारीको समझदारी, सहकारिता, सहअस्तित्व र अन्तरसमन्वय त्यतिकै आवश्यक छ। यसो गर्न सकिएमा मात्र स्थानीय सरकार विश्वासिलो र लोकतन्त्रको आधार स्तम्भका रूपमा विकास हुनसक्छ।

सूर्यनाथ उपाध्याय*

१. संघीय संविधानमा प्राकृतिक स्रोत माथिको अधिकारको विषय जटिल हुनु स्वभाविक हो। त्यसमा पनि एक अधिकार क्षेत्रभित्रमात्र सीमित नरहने त्यस्तो स्रोतका विषयमा भन्नु बढी विवाद हुनसक्ने संभावना हुन्छ। जस्तै विभिन्न प्रान्तबाट बगेर जाने पानी, फैलेर गएको वन वा खानी, ग्याँस, तेल इत्यादि।

संघीय व्यवस्थामा धेरैजसो यस्ता अधिकारहरू संघीय राज्य स्थापना हुनुभन्दा पहिले नै सम्बन्धित प्रान्तले स्वतन्त्र रूपले उपभोग गरिरहेको अवस्था हुन्छ। त्यस्तो अवस्थामा नयाँ बन्ने संघीय राज्यले त्यस्तो अधिकारलाई पुनर्परिभाषा गर्नुपर्ने हुन्छ र जसले गर्दा विभिन्न विवाद उत्पन्न हुनु विल्कुलै सामान्य स्थिति हो। आफूले खाई भोगी आएको अधिकार कसैले पनि छोड्न वा संकुचित पार्न चाहँदैन।

यस दृष्टिकोणले विचार गर्दा हाम्रो देश विगतमा एकात्मक शासन व्यवस्था अन्तर्गत रहेकाले त्यस्तो विवाद कम हुनुपर्ने हो। तर, जे जस्तो अधिकारवादी पृष्ठभूमिमा संघीय गणतन्त्र नेपालको स्थापना गरिएको छ, त्यो एउटा सभामा आसन ग्रहण गराउँदाको अवस्थामा वरिष्ठताको ख्याल गरिएन भनेर पाखुरा सुर्कने मनस्थितिका राज्य सञ्चालक नेताहरू भएको हाम्रो जस्तो अवस्थामा त्यसले व्यवहारमा विवाद उत्पन्न नगर्ला भन्न सकिँदैन। विवाद उत्पन्न हुनमा संविधानमा रहेका व्यवस्था र लेखाई स्वयंले पनि योगदान पुर्‍याइरहेको हुनसक्छ- त्यसबारे तल विवेचना गरिएको छ।

नेपालको संविधानमा प्राकृतिक स्रोतका बारेमा भएका व्यवस्थाहरू र ती व्यवस्थाहरूको कार्यान्वयनका लागि

बनाइएका ऐन/कानूनहरू र त्यस सम्बन्धमा उत्पन्न हुनसक्ने विवादहरूबारे यो लेखले विश्लेषण गर्नेछ।

२. 'प्राकृतिक स्रोत' को परिभाषा विस्तृत छ। सबै विषय कुनै न कुनै किसिमले प्रकृतिसित जोडिएका हुन्छन्। त्यसको वैचारिक र प्राज्ञिक विश्लेषणतर्फ नलागी हाम्रो सम्बन्धमा प्राकृतिक स्रोत भन्दा जमिन, पानी, नदीजन्य ढुङ्गा, बालुवा, ग्रेनाइट, माछा र अन्य जीवजन्तु, वन, खानी, प्राकृतिक स्रोतमा लगाइने रोयल्टी इत्यादि बुझ्नुपर्ने हुन्छ र त्यसै आधारमा यी विषयहरूबारे कार्यक्षेत्रको विवेचना गरिएको छ।

३. संघीय गणतन्त्र नेपालको राज्यशक्तिको ढाँचा स्थानीय तह, (गाउँपालिका, नगरपालिका, उपमहानगरपालिका र महानगरपालिका) प्रदेश तह जसमा ७ प्रदेश छन् र संघीय तह जसमा नेपाल सरकार रहेको ३ तहको छ। अधिकारहरू पनि प्रत्येक तहको छुट्टाछुट्टै, द्वितहगत र सामूहिक गरी छुट्ट्याइएको छ। त्यसो गर्दा ती सबैलाई संविधानको अनुसूचीमा विभाजित गरिएको छ।

४. प्राकृतिक स्रोत माथिको अधिकारको बाँडफाँटको कुरा गर्दा सबैभन्दा पहिले बुझ्नुपर्ने के हो भने यसको स्वामित्वगत अवधारणाअनुसार राज्यमा रहेका सबै किसिमका प्राकृतिक स्रोतहरूको स्वामित्व राज्यमा नै निहित हुन्छ। राज्य नै प्राकृतिक स्रोतको अर्को रूप हो। राज्यभित्र रहेको जमिन, जंगल, खोलानाला यी सबै राज्य निर्माणका प्रमुख आधार भएकाले स्वतः नै राज्यमा नै यसको स्वामित्व छ।

यही अवधारणा हाल प्रचलित कानून (जलस्रोत ऐन, २०४९) ले पनि

स्थापित गरेको छ। यो स्वामित्वलाई नै कसरी संरक्षण गर्ने र कसले प्रयोग गर्न पाउने भन्ने विषय संविधान र कानूनमा प्रस्ट्याउने कोशिश गरिएको छ।

५. प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण, सम्बर्द्धन र उपयोगका बारेमा संविधानको धारा ५१ (छ) ले नीति र अवधारणा निश्चित गरेको छ, जसअनुसार निम्न आधारभूत नीतिहरूबाट सरकारका काम कारवाही निर्देशित हुन्छन् :-

क) अन्तरपुस्ता समन्याय अर्थात् प्राकृतिक स्रोत भविष्यको पुस्ताका लागि पनि आवश्यक पर्छ। यो उनीहरूको पनि हक अधिकारको विषय हो। त्यसकारण वर्तमान पुस्ताले आउने पुस्ताको हक अधिकार समेतलाई न्यायपूर्ण रूपले विचार गरेर संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रयोग गर्नुपर्छ।

ख) यसको उपयोग गर्दा भविष्यमा पनि त्यसको प्रयोग गर्न सकियोस्, त्यो उपलब्ध भइरहोस्। त्यसको चरित्र र स्थितिमा नकारात्मक रूपले परिवर्तन नहोस् भन्ने ख्याल गर्नुपर्छ।

ग) प्राकृतिक स्रोतको परिचालनबाट प्राप्त प्रतिफलहरूको न्यायोचित वितरण गर्ने र त्यसो गर्दा स्थानीय समुदायलाई अग्रधिकार दिनुपर्छ।

घ) प्राकृतिक स्रोतमा वातावरण परिवर्तनको नकारात्मक असर पर्छ। वातावरण र प्राकृतिक स्रोत एक दोस्रोका अभिन्न अंग भएकाले प्राकृतिक स्रोतको प्रयोगमा वातावरण सन्तुलनको आवश्यकता हुन्छ। त्यसैले सन्तुलनलाई कायम राखेर नै प्राकृतिक स्रोतको प्रयोग हुनु र गरिनु पर्छ।

* जलस्रोतविद्

ड) प्राकृतिक स्रोतमा हुने परिवर्तनले प्राकृतिक प्रकोपको रूप लिनसक्छ । त्यसको न्यूनीकरणका लागि कदमहरू चालिनु पर्छ, भन्ने सचेतना व्यापक गराउनु पर्छ ।

संविधानको धारा ५१ (छ) मा अन्य कुराहरू पनि प्राकृतिक स्रोतका सम्बन्धमा नीति निर्देशक सिद्धान्तको रूपमा लेखिएका छन् तर माथि उल्लेख गरिएका चाहिँ आधारभूत हुन् । यसरी संविधानमा लेखिनुको मूलमर्म राज्यले गर्ने कामहरू ती सिद्धान्तहरूबाट निर्देशित होउन् भन्ने हो । व्यवहारमा ती निर्देशक सिद्धान्तहरू अधिकार हैनन् ।

राज्यका लागि मार्गदर्शन मात्र हुन् । तर पनि संविधान वा कानूनको व्याख्याका लागि र सरकारको नीति निर्धारण गर्नका लागि यी नीति निर्देशक सिद्धान्त उपयोगी हुन्छन् । त्यसबाट निर्देशित भई आफ्ना कृयाकलापहरू सञ्चालन गर्नु राज्यको कर्तव्य पनि हो ।

६. प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र प्रयोगका लागि कानून बनाउनु पर्छ । कानूनको कार्यान्वयन संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले गर्ने हो । प्राकृतिक स्रोतका सम्बन्धमा तीनवटै तहलाई कानून बनाउने अधिकार संविधानले दिएको छ । त्यतिमात्र होइन, केही विषयमा तीनवटै वा दुईवटै तहलाई प्राकृतिक स्रोत सम्बन्धी साझा विषयमा पनि कानून बनाउने अधिकार छ । यस सन्दर्भमा कुनै निकायबीच विवाद नहोस् । व्यर्थको विवाद उत्पन्न गरेर वास्तविक उद्देश्य ओभरेलमा नपरोस् भन्नका लागि संविधानमा निम्न व्यवस्था गरिएको देखिन्छ :-

क) संविधानको धारा ५६ को उपधारा (६) अनुसार, प्रदेश सभा, गाउँ सभा वा नगर सभाको कानून बनाउँदा संघीय कानूनसँग नबाझिने गरी बनाउनु पर्नेछ । प्रदेश सभा, गाउँ

सभा वा नगर सभाले बनाउने त्यस्तो कानून संघीय कानूनसँग बाझिएमा बाझिएको हदसम्म अमान्य हुनेछ । यस्तो व्यवस्थाले गर्दा स्पष्ट रूपमा प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण वा प्रयोगको हकमा संघ नै बढी अधिकारयुक्त भएको देखिन्छ ।

ख) हाम्रो संविधान नौलो छ । एउटा निश्चित शासकीय व्यवस्थालाई त्यागेर हामी सर्वथा नौलो बाटोतिर लागेका छौं । भोलिका दिनमा के कस्ता चुनौतीहरू आउने छन् भन्नेबारे हामी अबै पनि निश्चित छैनौं । यस्तो स्थितिमा शासकीय व्यवस्थालाई द्वन्द्वमुक्त बनाउन र खासगरी प्राकृतिक स्रोत द्वन्द्वबाट ग्रसित नहोस् साथै यसको परिचालन राष्ट्रिय हितमा सजिलै किसिमले गर्न सकियोस् भनेर विभिन्न निकायबीच समन्वय स्थापना गर्ने संयन्त्रहरू निर्माण गरिएको देखिन्छ ।

यसै सिलसिलामा संविधानको धारा २२० ले जिल्ला समन्वय समितिको व्यवस्था गरेको छ । यस समन्वय समितिलाई जिल्लाभित्रका गाउँपालिका र नगरपालिकाबीच र जिल्लामा रहने संघीय, प्रादेशिक एवं नगरपालिका/गाउँपालिकाका कार्यालयबीच समन्वय कायम गर्ने गरी अधिकार तोकिएको छ ।

यस्तो समन्वय भनेकै काम कारवाहीको समन्वय हो जसअन्तर्गत आ-आफ्नो अधिकार उपयोग गर्दाको अवस्थामा पर्न सक्ने विवादहरू उत्पन्न नहुने गरी कार्यालयबीच समन्वय गर्ने कुरा पनि पर्दछ । यी निकायहरूले यस किसिमले काम गर्नु पर्‍यो जसले गर्दा एउटाको कामले अर्कोको काममा बाधा व्यवधान नपरोस् । सामान्यतया 'समन्वय' भन्ने लवजले कुनै ठोस कामको अर्थ दिँदैन । यसलाई सजिलैसँग व्यापक अर्थमा बुझ्न सकिन्छ । संविधानजस्तो निश्चित

अर्थ लाग्ने कानूनी दस्तावेजमा यस्तो लवजको प्रयोगले भन्नु अष्टोपो सिर्जना गर्ने हो कि भन्ने शंका पनि उत्पन्न हुनसक्छ । तर पनि हाम्रो लागि संविधान नौलो दस्तावेज भएकाले यसले सजिलो नै होला किनकि विभिन्न दाबीहरूलाई 'समन्वय' लवजले एक दोस्रोसित भै-भगडा र संघर्ष नगराउन नै सहयोग गर्ला भन्न सकिन्छ ।

ग) प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र उपयोगकै सिलसिलामा संविधानले परिकल्पना गरेको अर्को महत्वपूर्ण निकाय राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्तीय आयोग हो । यस आयोगले प्राकृतिक स्रोतको बाँडफाँटसम्बन्धी विषयमा संघ र प्रदेश, प्रदेश र प्रदेश, प्रदेश र स्थानीय तह तथा स्थानीय तहबीच उठ्न सक्ने संभावित विवादको विषयमा अध्ययन/अनुसन्धान गरी त्यसको निवारण गर्न समन्वयात्मक रूपमा काम गर्न सुझाव दिन्छ ।

वातावरणीय प्रभाव मूल्यांकनका सम्बन्धमा आवश्यक अध्ययन/अनुसन्धान गरी नेपाल सरकारलाई सिफारिस गर्छ । त्यतिमात्र होइन, यस सम्बन्धमा कानूनले तोकेअनुसार गर्न सक्ने गरी यसको अधिकार क्षेत्र उल्लेख गरिएको छ । यो निकाय वास्तवमा नेपाल सरकारले राय मागेपछि राय दिने निकाय हो वा यो आफ्नै किसिमले अध्ययन गरेर सुझाव दिने निकाय हो भन्ने कुरामा केही अन्योल छ । वातावरण प्रभाव मूल्यांकनको हकमा खासखास परियोजनाको हकमा पनि अध्ययन/अनुसन्धान गरी सिफारिस गर्ने हो कि के हो भन्ने कुरामा पनि संविधानको लवजलाई देख्दा केही अस्पष्टता छ । यस सम्बन्धमा राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्तीय आयोग ऐन २०७४ मा पनि विस्तृतीकरण वा स्पष्ट पार्ने काम

अन्तरपुस्ता समन्याय अर्थात् प्राकृतिक स्रोत भविष्यको पुस्ताका लागि पनि आवश्यक पर्छ । यो उनीहरूको पनि हक अधिकारको विषय हो । वर्तमान पुस्ताले आउने पुस्ताको हक अधिकार समेतलाई न्यायपूर्ण रूपले विचार गरेर संरक्षण, सम्बर्द्धन र प्रयोग गर्नुपर्छ ।

यदि खासखास परियोजनाको हकमा सिफारिस गर्ने र मागे अनुसारको राय दिने जस्तो निकाय बनाउने हो भने त्यो आफैमा निकै ठूलो काम हुनजान्छ र त्यो सम्भव पनि हुँदैन होला । त्यो काम त सरकारी संयन्त्रका निकायहरूले नै वातावरण ऐनअन्तर्गत गरिरहेका छन् । त्यसैगरी गर्नु नै श्रेयस्कर हुन्छ पनि ।

यस आयोगको अर्को महत्वपूर्ण काम भनेको प्राकृतिक स्रोतको परिचालन गर्दा नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार तथा स्थानीय तहको लगानी तथा प्रतिफलको हिस्सा निर्धारणको आधार तयार गरी सिफारिस गर्ने देखिन्छ । यो विषयमा पनि सरकारलाई खासखास परियोजनाको हकमा पनि सिफारिस गर्नेजस्तो देखिन्छ ।

यो निकायले आफ्नो कामका लागि विशेषज्ञ राख्न सक्ने कुरा पनि र विशिष्टीकृत निकायको सेवा लिन सक्ने गरी अधिकार दिइएकोबाट यो निकायले परियोजनागत विषयमा पनि राय सल्लाह दिनेछ कि भन्ने झल्को दिन्छ । जेसुकै भए पनि यस विषयलाई प्रष्ट पार्नुपर्ने हुन्छ । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग २०७४ ऐनले यो कुरा पनि प्रष्ट पारेको छैन ।

आगामी दिनमा यस ऐनअन्तर्गत आउने नियमावली र निर्देशिकाहरूले प्रष्ट पार्नुपर्छ । यो आयोगको नेपाल सरकारसितको सम्पर्क निकायमा अर्थ मन्त्रालयलाई तोकिएकाले यसको हैसियत व्यवहारमा अर्थ मन्त्रालयको मातहतको जस्तो हुनजान्छ । जेहोस्, यो आयोग सिफारिसमात्र गर्ने निकायको रूपमा रहने हुनाले यसलाई सरकारका वातावरण मन्त्रालयको जस्तो वातावरण ऐन अनुसारको स्वीकृति दिने निकायको रूपमा राख्न मिल्दैन । यसले मोटामोटी सैद्धान्तिक निर्देशनहरू मात्र दिनसक्छ । यसको हैसियत अध्ययन/अनुसन्धान गर्ने आधार र मापदण्डहरूबारे विश्लेषण गरी राय सुझाव दिने भनी बुझ्नुपर्ने देखिन्छ ।

घ) संविधानमा प्रष्टरूपले नलेखिएको तर प्राकृतिक स्रोतको उपयोगका सन्दर्भमा सैद्धान्तिक एवं सर्वमान्य रूपमा मानिएका केही सिद्धान्तहरू हाम्रा लागि पनि सान्दर्भिक छन् । कानून र मापदण्डहरू बनाउँदा तिनको ख्याल गर्नुपर्छ र तिनबाट निर्देशित हुनुपर्छ । जस्तै, समन्यायिक प्रयोग, लाभदायक उपयोग, प्राकृतिक स्रोत उपरको सार्वभौमिक अधिकार इत्यादि ।

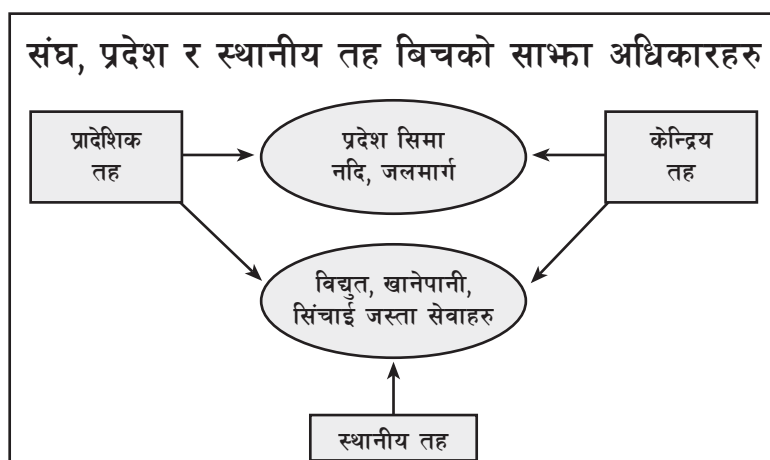
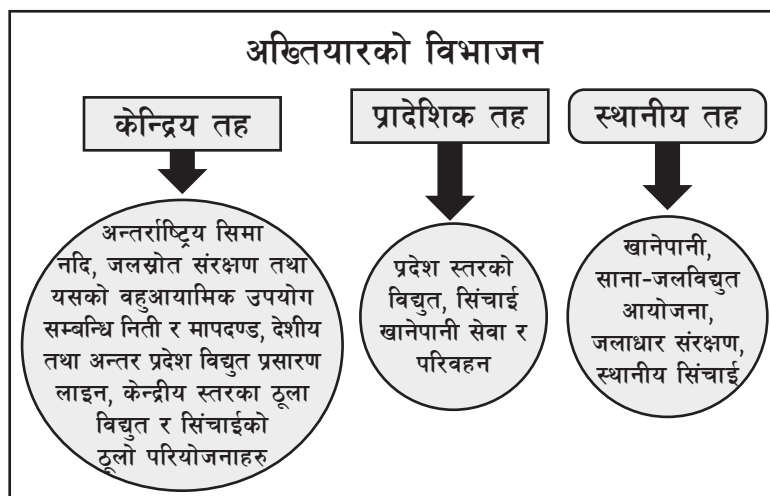
७. माथि उल्लेखित विषयहरू सबै प्राकृतिक स्रोतहरूका हकमा लागू हुन्छन् । प्राकृतिक स्रोतका विषयमा शासकीय स्वरूप अर्थात् कसको के अधिकार भन्ने विषयमा निम्न हरफहरूमा विश्लेषण गरिन्छ । यसरी विश्लेषण गर्दा प्राकृतिक स्रोतको किसिम र प्रकृति हेरेर विश्लेषण गर्नु बढी उपयुक्त हुने देखिन्छ । यहाँनै के हेक्का राख्नुपर्ने हुन्छ भने प्राकृतिक स्रोतहरूको चरित्र नै यस्तो हुन्छ कि एकले अर्कोलाई

प्रभाव पार्छ । समष्टीगत रूपमा यी स्रोतहरूको बीच अन्तरसम्बन्ध हुन्छ । त्यसैले माथि उल्लेख गरिएका नीतिगत कुराहरू सबैको हकमा लागू हुन्छन् । तर उपयोगगत हिसाबले हेर्ने हो भने प्रत्येकको उपयोगगत आवश्यकता, परिधि, प्रविधि इत्यादि फरक-फरक हुन्छन् । त्यसैले प्रत्येक प्राकृतिक स्रोतलाई यस परिप्रेक्ष्यमा तल विश्लेषण गरिएको छ ।

क. पानी

यस स्रोतको अधिकारबारे संविधानको व्यवस्थालाई निम्न चित्रबाट प्रस्ट्याउन सकिन्छ ।

संघको अधिकार क्षेत्रभित्र पर्ने विषयहरू प्रष्ट छन् । संरक्षण र उपयोगको नीति र मापदण्डहरू केन्द्रमा रहनु विल्कुलै स्वभाविक हो । त्यतिमात्र होइन, अन्तरदेशीय र अन्तरप्रदेशीय विद्युत प्रसारण लाइन र केन्द्रीय स्तरका ठूला जलस्रोत सम्बन्धित आयोजनाको

संविधानमा प्रष्टरूपले नलेखिएको तर प्राकृतिक स्रोतको उपयोगका सन्दर्भमा सैद्धान्तिक एवं सर्वमान्य रूपमा मानिएका केही सिद्धान्तहरू हाम्रा लागि पनि सान्दर्भिक छन् । कानून र मापदण्डहरू बनाउँदा तिनको ख्याल गर्नुपर्छ र तिनबाट निर्देशित हुनुपर्छ । जस्तै, समन्यायिक प्रयोग, लाभदायक उपयोग, प्राकृतिक स्रोत उपरको सार्वभौमिक अधिकार इत्यादि ।

हकमा कानून बनाउँदा कस्ता आयोजनाहरू केन्द्रीय स्तरका हुनेछन् भनी परिभाषित गर्नुपर्ने हुन्छ । अन्तर्राष्ट्रिय सीमा नदीको हकमा पनि प्रष्ट व्यवस्था नै छ । खासगरी केन्द्रले प्रदेशसितको साझा अधिकार सूचीमध्ये अन्तरप्रादेशिक रूपमा फैलिएको जलउपयोग र प्रदेशसीमा नदीको विषयमा पनि केन्द्रले नै व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ । तर एउटा प्रदेशले अर्को प्रदेशसित सम्झौता गरेर पनि सो विषयको व्यवस्थापन गर्न सक्छ । त्यस्तोमा संघको भूमिका खास केही रहँदैन ।

सामान्य नीतिगत कुराहरू मात्र उसको सरोकारको विषय हो । संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको साझा अधिकार क्षेत्रको हकमा पनि खासै समस्या देखिँदैन । यस अन्तर्गतको विद्युत, खानेपानी सिँचाईजस्ता सेवाहरू वास्तवमा परियोजनाको आकार र व्यवस्थापनको विषयसित सम्बन्धित छन् । व्यवस्थापनलाई तल्लो तहमा पुर्‍याउनु उपयुक्त हुने भएकाले ठूला परियोजनाको हकमा पनि स्थानीय तहमा निक्षेपण गर्न सकिन्छ । प्रश्न क्षमताको हो ।

कति सक्षम स्थानीय र प्रदेश तह हुन्छ त्यसमा भर पर्दछ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले पनि संविधानमा भएकै व्यवस्थालाई विस्तृतीकरण गरेको देखिन्छ । यस्तो विस्तृतीकरण गर्दा 'स्थानीय स्तरमा' भनी धेरैजसो कामको हकमा उल्लेख गरिएकाले कुनै कामको हकमा 'स्थानीय स्तरमा' भनी नदेखिएको भए पनि यी सबै कामहरू स्थानीय सरकारले स्थानीय तहमा गर्ने भन्ने बुझ्नुपर्छ । एक मेगावाटसम्मको जलविद्युतको लाइसेन्स दिने भनिए पनि खानेपानी र सिँचाईको हकमा त्यस्तो उल्लेख छैन तर 'स्थानीय' भनी विशेषणयुक्त बनाइएकाले त्यो पनि उचित नै देखिन्छ ।

यस स्रोतको संरक्षण र प्रयोगको हकमा निष्कर्षमा के भन्न सकिन्छ भने प्रदेश र स्थानीय तहले गर्नुपर्ने काम बढी छ । यी निकायहरूको क्षमतामा यो धेरै भरपर्छ । अधिकार छ तर अधिकारलाई प्रयोग गर्न सक्नु पर्‍यो । सामान्य बुझाइमा पानीको बारेमा संघीयताले देशमा विवाद उत्पन्न गर्छ, प्रदेशबीचमा पनि भगडा हुन्छ, इत्यादि आशंका मानिसमा छ । संविधान पढ्दा त्यस्तो हुने देखिँदैन । अहिलेकै अवस्थामा बरु बढी सुधार हुन्छ । प्रदेश र स्थानीय तहले काम पाउँछन्, समस्या हुने देखिँदैन ।

ख. भूमि/जमीन

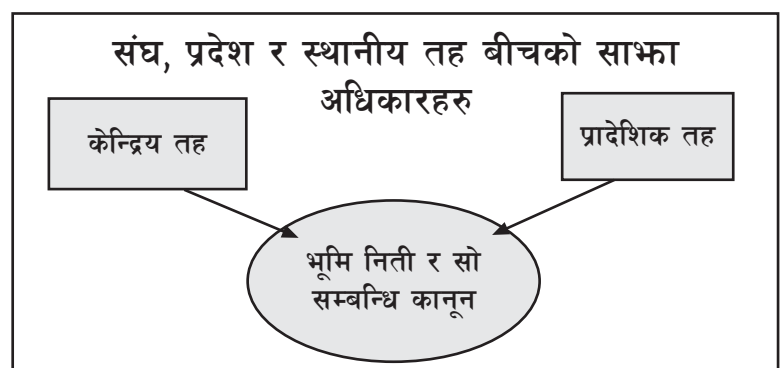
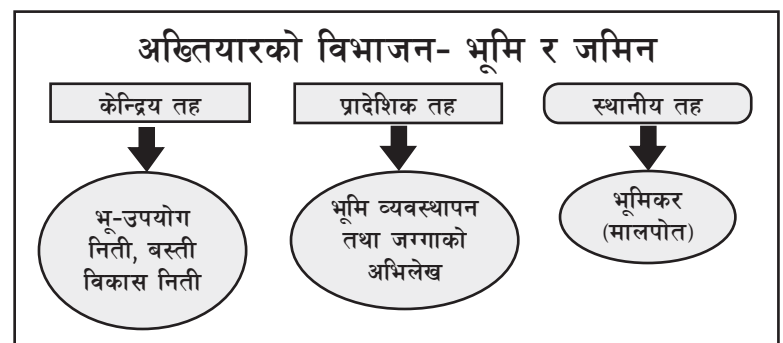
प्राकृतिक स्रोतमध्ये भूमि महत्वपूर्ण विषय भनी बुझ्नुपर्छ । संविधानमा भएको अधिकारको व्यवस्थालाई निम्न बमोजिमको चित्रबाट प्रष्ट पार्न सकिन्छ ।

भूमिको हकमा केन्द्रलाई भू-उपयोग र बस्ती विकासको नीति बनाउने

मात्रको अधिकार दिइएको जस्तो देखिन्छ । भूमि नीति र सोसम्बन्धी कानूनलाई प्रदेशसितको साझा अधिकारमा राखिएको छ । यसका हकमा विचार पुर्‍याउनु पर्ने देखिन्छ । यदि यो साझा अधिकारको रूपमा रहेर प्रदेशले नै कानून बनाउने हो भने प्रत्येक प्रदेशमा बेग्लाबेग्लै कानून बन्ने र समस्या उत्पन्न हुनसक्छ ।

एउटा प्रदेशले अर्को प्रदेशका मानिसका लागि अप्ठ्यारो सिर्जना गर्न सक्ने स्थिति उत्पन्न हुने भएकाले यो विषयमा केन्द्रले नै कानून बनाउनु अत्यावश्यक छ । अर्कोतिर भूमि नीति र भू-उपयोग नीतिबीच खासै फरक छैन । त्यसमा पनि भूमिसम्बन्धी कानूनमा एकरूपता हुनु आवश्यक छ ।

भूमिको नाप, नक्सा इत्यादिको मानक मापदण्ड र तरिका प्रदेशपिच्छे फरक गर्नु उपयुक्त हुँदैन । कानून पनि फरक पार्नु उपयुक्त हुँदैन । अभिलेख राख्ने र व्यवस्थापनको जिम्मा भने

प्रदेश र स्थानीय तहलाई दिनु सर्वथा उचित हो । स्थानीय तहको अधिकारमा स्थानीय अभिलेख व्यवस्थापन भन्ने उल्लेख भएकाले भूमिसम्बन्धी अभिलेख पनि स्थानीय तहमा पनि रहनुपर्ने हो कि भन्ने देखिन्छ तर स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा त्यस्तो व्यवस्था देखिँदैन ।

अतः भूमिसम्बन्धी विषयमा संघ र प्रदेश सरकारकै अधिकारहरू रहेका छन् । ती अधिकारहरूलाई कार्यान्वयन गर्दा कानूनमा किटानी व्यवस्था राख्नु पर्छ जो हुन सकेको छैन । अतः त्यसमा सुधार हुन पर्‍यो । प्रदेश तहको सञ्चालनसम्बन्धी कानून बनाउँदा पनि यो विषय ख्याल गर्नुपर्‍यो ।

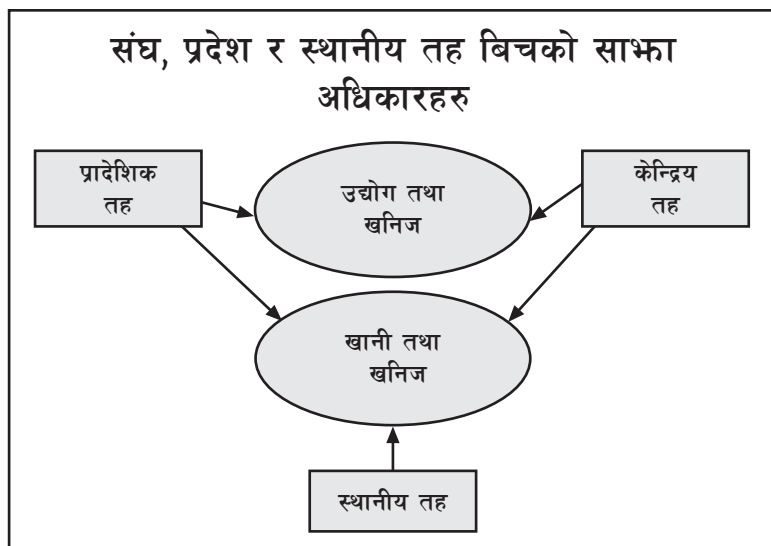
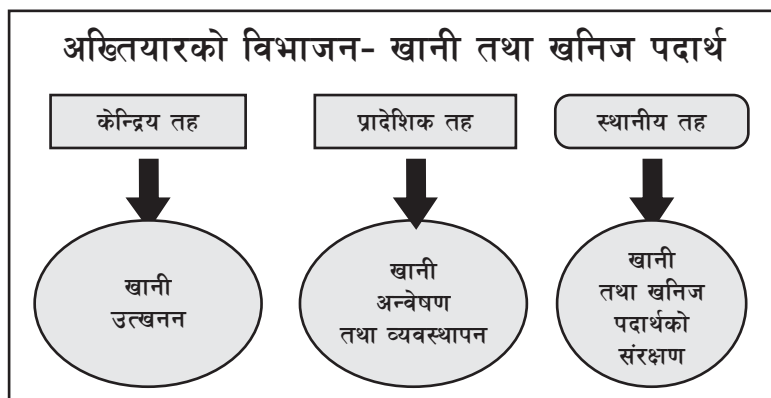
ग. खनिज/खानी

प्राकृतिक स्रोतमध्ये खनिज महत्वपूर्ण विषय हो । हुनतः नेपालमा चुनढुंगा र स्लेटबाहेक अरू खानीहरूको खासै उत्खनन् भएको छैन । सर्वेक्षणबाट

खानी र खनिजको व्यापारिक प्रयोग हुन सक्ने सम्भावनासम्म देखिएको छ । आउँदा दिनमा यसको विकास हुने सम्भावना छ, भन्न सकिन्छ ।

संविधानमा भएको व्यवस्थालाई निम्न बमोजिमको चित्रबाट प्रष्ट पार्न सक्छौं ।

संविधानमा उल्लेख गरिएको उक्त व्यवस्थामध्ये स्थानीय तहका हकमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा केही व्यवस्था गरिएको छ । जसअनुसार भौगर्भिक नक्सा प्रकाशन, बहुमूल्य धातु पत्थर तथा खनिज पदार्थको संरक्षण र सम्वर्द्धनमा सहयोग, खानी तथा खनिज पदार्थसम्बन्धी तथ्यांक संकलनका साथै ढुंगा, गिट्टी बालुवा, चुनमाटो, खरी ढुंगा तथा स्लेटजस्ता खनिज पदार्थको सर्वेक्षण उत्खनन् तथा उपयोगको दर्ता अनुमति र नवीकरण, खारेजी र व्यवस्थापनको जिम्मा स्थानीय तहलाई दिइएको छ ।

प्राकृतिक स्रोतमध्ये भूमि महत्वपूर्ण विषय भनी बुझ्नुपर्छ । संविधानमा भएको अधिकारको व्यवस्थालाई दिइएको चित्रबाट प्रष्ट पार्न सकिन्छ । भूमिको हकमा केन्द्रलाई भू-उपयोग र बस्ती विकासको नीति बनाउने मात्रको अधिकार दिइएको जस्तो देखिन्छ । भूमि नीति र सोसम्बन्धी कानूनलाई प्रदेशसितको साभ्ता अधिकारमा राखिएको छ । यसका हकमा विचार पुर्‍याउनु पर्ने देखिन्छ । यदि यो साभ्ता अधिकारको रूपमा रहेर प्रदेशले नै कानून बनाउने हो भने प्रत्येक प्रदेशमा बेग्लाबेग्लै कानून बन्ने र समस्या उत्पन्न हुनसक्छ । एउटा प्रदेशले अर्को प्रदेशका मानिसका लागि अप्ठ्यारो सिर्जना गर्न सक्ने स्थिति उत्पन्न हुने भएकाले यो विषयमा केन्द्रले नै कानून बनाउनु अत्यावश्यक छ । अर्कोतिर भूमि नीति र भू-उपयोग नीतिबीच खासै फरक छैन । त्यसमा पनि भूमिसम्बन्धी कानूनमा एकरूपता हुनु आवश्यक छ । भूमिको नाप, नक्सा इत्यादिको मानक मापदण्ड र तरिका प्रदेशपिच्छे फरक गर्नु उपयुक्त हुँदैन । कानून पनि फरक पार्नु उपयुक्त हुँदैन । अभिलेख राख्ने र व्यवस्थापनको जिम्मा भने प्रदेश र स्थानीय तहलाई दिनु सर्वथा उचित हो । स्थानीय तहको अधिकारमा स्थानीय अभिलेख व्यवस्थापन भन्ने उल्लेख भएकाले भूमिसम्बन्धी अभिलेख पनि स्थानीय तहमा पनि रहनुपर्ने हो कि भन्ने देखिन्छ तर स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनमा त्यस्तो व्यवस्था देखिँदैन ।

केन्द्र सरकारले प्रत्येक महत्वपूर्ण विषयहरूमा स्थानीय र प्रदेश सरकारका लागि नमूना कानून बनाएर पठाउनु पर्छ जसले गर्दा कुनै पनि कानूनबीच विवाद सिर्जना नहोस् । हुन त माथि उल्लेख पनि गरिसकियो कि केन्द्रीय कानूनसित प्रदेश र स्थानीय कानून बाभिएमा बाभिएको हदसम्म ती अमान्य हुनेछन् । यसरी हेर्दा पनि केन्द्र सरकार नै विशेष बलियो छ । त्यो स्वभाविकै हो । तर विवाद उत्पन्न नहोस् भन्नाका लागि केन्द्र सरकारले विशेष सतर्कता अपनाउनु पर्छ । प्रस्तुत संविधान त्यस दृष्टिले विचार गर्दा निकै समन्वयकारी छ । प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र व्यवस्थापनको हकमा पनि त्यही कुरा लागू हुन्छ । समग्रमा, धेरैले आशंका गरेजस्तो प्राकृतिक स्रोतको उपयोगलाई लिएर विवाद र संघर्ष उत्पन्न हुने अवस्था देखिदैन ।

...

संविधानमा उल्लेख गरिएका व्यवस्थामध्ये स्थानीय तहका हकमा स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ मा भौगर्भिक नक्सा प्रकाशन, बहुमूल्य धातु पत्थर तथा खनिज पदार्थको संरक्षण र सम्वर्द्धनमा सहयोग, खानी तथा खनिज पदार्थसम्बन्धी तथ्यांक संकलनका साथै ढुंगा, गिट्टी बालुवा, चुनमाटो, खरी ढुंगा तथा स्लेटजस्ता खनिज पदार्थको सर्वेक्षण उत्खनन तथा उपयोगको दर्ता अनुमति र नवीकरण, खारेजी र व्यवस्थापनको जिम्मा स्थानीय तहलाई दिइएका जस्ता विषय छन् ।

माथि उल्लेखित अधिकारहरूको विश्लेषण गर्दा खानीको हकमा संघ नै बढी अधिकारयुक्त देखिन्छ । प्रदेशको अधिकार अन्वेषण र व्यवस्थापनसम्म मात्रको हुने देखिन्छ । खनिज पदार्थको संरक्षणसम्मको अधिकार भएको स्थानीय निकायले साभ्ना सूची अन्तर्गतको अधिकारलाई प्रयोग गरेर माथि उल्लेख गरिएअनुसार केही विषयमा ऐन पनि बनाई अधिकार प्राप्त गरिसकेको अवस्था छ ।

यस विषयले पछिका दिनमा विवाद ल्याउन सक्ने सम्भावना छ किनकि खानीको हकमा प्रदेशको भूमिका स्पष्ट पनि छैन र खास पनि छैन । त्यसैले संघीय कानून बनाएर सो प्रष्ट पार्नुपर्ने देखिन्छ ।

घ. वन, वन्यजन्तु आरक्षण इत्यादि

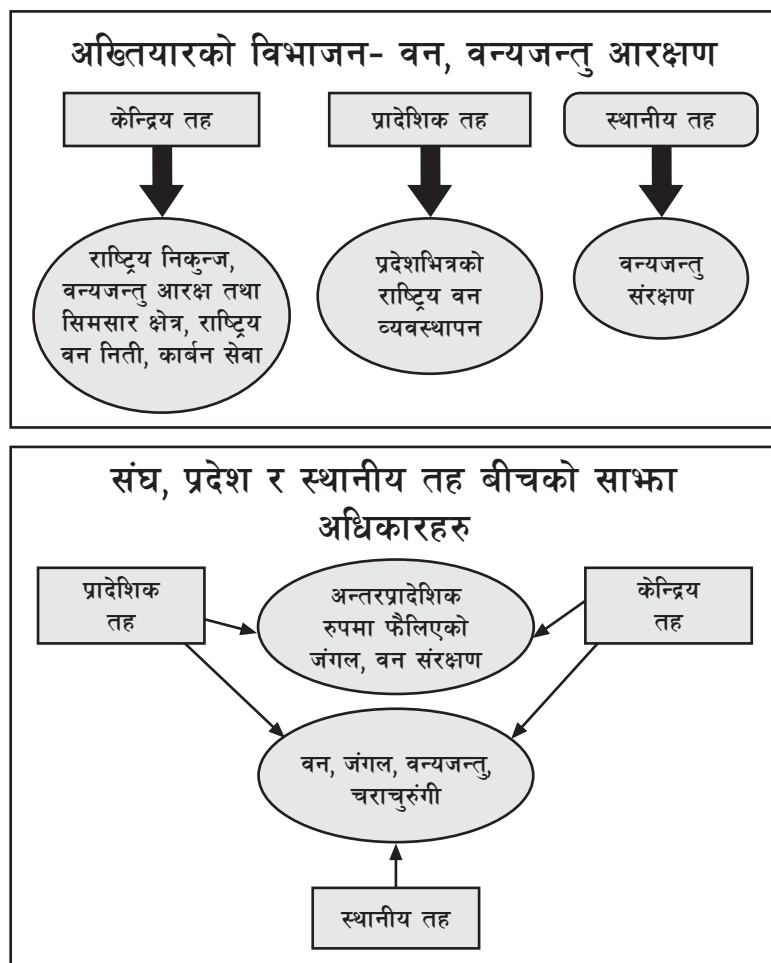
यस बारेको संवैधानिक अधिकारलाई निम्न चित्रमा उल्लेख गरी देखाइएको छ :-

उपर्युक्त अधिकारलाई प्रयोग गरेर स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ ले स्थानीय स्तरमा नीति कानून मापदण्ड योजना इत्यादि बनाउने गरी अधिकार दिएको देखिन्छ । संविधानको व्यवस्थालाई देख्दा राष्ट्रिय वन प्रदेश सरकारमा र वन्यजन्तु स्थानीय सरकारमा, संरक्षित वनचाहिँ केन्द्रीय सरकारमा रहेकाले यसको सम्बन्धमा सबै तहबीच राम्रो अन्तरसम्बन्ध हुनु अत्यावश्यक छ । सम्बन्ध राम्रो रहेन भने यस बारेमा विवाद उत्पन्न हुने देखिन्छ ।

ड. प्राकृतिक स्रोतको लाभको बाँडफाँट र रोयल्टी

यसबारेको अधिकारका सम्बन्धमा तलको चित्रले प्रष्ट हुन्छ :-

प्राकृतिक स्रोत माथिको रोयल्टीको विषय संघ, प्रदेश र स्थानीय तीनवटै तहको साभ्ना अधिकारको सूचीमा राखिएबाट क-कसले कसरी लगाउन पाउने र त्यसको बाँडफाँट कसरी हुने

भन्ने विषय निकै चासो छ । स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन, २०७४ दफा १९ को उपदफा (४) अनुसार संघ र प्रदेश सरकारको कानूनको अधिनमा रही प्राकृतिक स्रोतबाट प्राप्त हुने रोयल्टीसम्बन्धी नीति कानून मापदण्ड र नियमन तथा त्यस्तो रोयल्टीको संकलन र बाँडफाँटको विषयमा स्थानीय सरकारले कानून बनाउन पाउने भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ ।

यस उल्लेखले खासै कुरा निर्णयात्मक रूपले थप प्रष्ट पारेको अवस्था छैन । उक्त ऐनको दफा १०५ मा प्राकृतिक स्रोतको उपयोग र बाँडफाँटका विषयमा स्थानीय तहबीच समन्वय कायम गर्न प्रदेश समन्वय परिषद्को व्यवस्था गरिएको छ । अतः यस विषयमा अबै पनि स्पष्टता छैन । यसका लागि संघले कानून बनाउनु आवश्यक छ जसबाट कुन प्राकृतिक स्रोतमा कसले रोयल्टी लगाउन पाउने र त्यस्तो रोयल्टी कसरी कुन आधारमा स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार

र नेपाल सरकारबीच बाँडफाँट गर्ने भन्ने व्यवस्था हुनुपर्छ ।

यस सम्बन्धमा उक्त ऐनको दफा ६४ ले केही कर र शुल्कको विषयमा गरेको व्यवस्थाले केही मार्गदर्शन दिन्छ । उक्त दफामा उल्लेख भएअनुसार कसरी कसले लगाउने, कसले उठाउने र कहाँ जम्मा गरी कसरी कुन आधारमा बाँडफाँट गर्ने भन्ने कुरा रोयल्टीको हकमा पनि स्पष्टतया उल्लेख हुनु आवश्यक छ ।

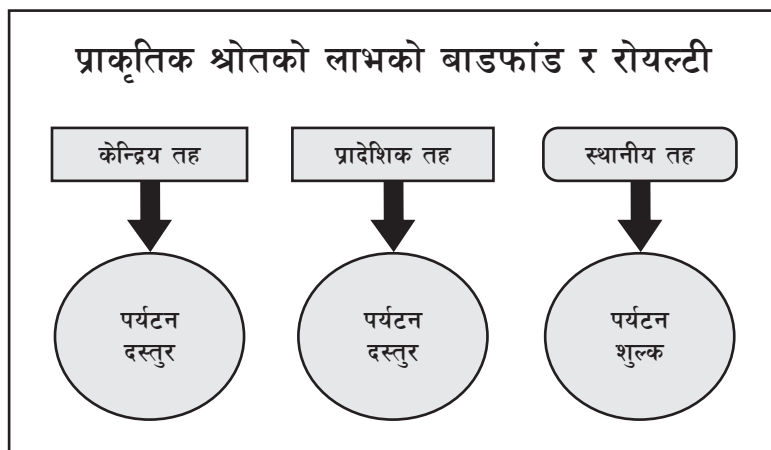
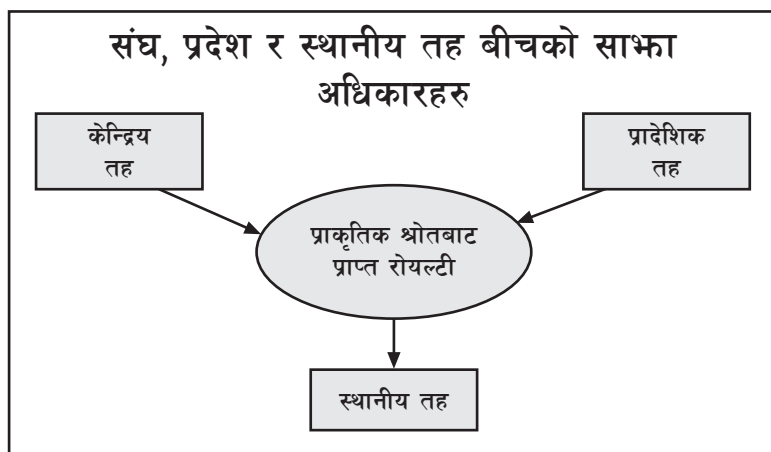
८. संविधानको भाग २० मा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच अन्तरसम्बन्धको बारेमा अवधारणा र आवश्यक व्यवस्था गरेको छ । पहिलोपटक संघीयतामा प्रवेश गरेको मुलुकका लागि यस अन्तरसम्बन्धको महत्व ज्यादै छ । संविधानको धारा १३५ ले आपसी समन्वयलाई विवादको समाधानको आधार मानेको छ । त्यसै आधारमा संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीचको विवाद समाधान गर्ने विषय उल्लिखित छन् ।

ऐनको दफा १०५ मा प्राकृतिक स्रोतको उपयोग र बाँडफाँटका विषयमा स्थानीय तहबीच समन्वय कायम गर्न प्रदेश समन्वय परिषद्को व्यवस्था भए पनि स्पष्टता छैन । संघले कुन प्राकृतिक स्रोतमा कसले रोयल्टी लगाउन पाउने र त्यस्तो रोयल्टी कसरी कुन आधारमा स्थानीय सरकार, प्रदेश सरकार र नेपाल सरकारबीच बाँडफाँट गर्ने भन्ने व्यवस्था हुनुपर्छ ।

संविधानको अनुसूचीहरूमा उल्लेख गरिएका अधिकारहरू संघ, प्रदेश र स्थानीय तहबीच दोहोरो पर्न गएका पनि छन् त्यो स्वभाविकै हुन्छ । यस्तोमा निश्चय नै संघको दायित्व निकै धेरै हुन्छ । संविधानको दफा २३२ को उपदफा (८) मा गरिएको व्यवस्थाले केन्द्रले स्थानीय तहलाई निर्देशन दिन पाउने व्यवस्था छ भने २३४ ले प्रधानमन्त्रीको अध्यक्षतामा अन्तरप्रदेश परिषद्को पनि परिकल्पना गरेको छ । अधिकारहरूको स्पष्टता र समन्वयका लागि संघीय सरकारले विशेष भूमिका निर्वाह गर्नुपर्ने हुन आउँछ ।

केन्द्र सरकारले प्रत्येक महत्वपूर्ण विषयहरूमा स्थानीय र प्रदेश सरकारका लागि नमूना कानून बनाएर पठाउनु पर्छ जसले गर्दा कुनै पनि कानूनबीच विवाद सिर्जना नहोस् । हुन त माथि उल्लेख पनि गरिसकियो कि केन्द्रीय कानूनसित प्रदेश र स्थानीय कानून बाझिएमा बाझिएको हदसम्म ती अमान्य हुनेछन् । यसरी हेर्दा पनि केन्द्र सरकार नै विशेष बलियो छ । त्यो स्वभाविकै हो ।

तर विवाद उत्पन्न नहोस् भन्नाका लागि केन्द्र सरकारले विशेष सतर्कता अपनाउनु पर्छ । प्रस्तुत संविधान त्यस दृष्टिले विचार गर्दा निकै समन्वयकारी छ । प्राकृतिक स्रोतको संरक्षण र व्यवस्थापनको हकमा पनि त्यही कुरा लागू हुन्छ । समग्रमा, धेरैले आशंका गरेजस्तो प्राकृतिक स्रोतको उपयोगलाई लिएर विवाद र संघर्ष उत्पन्न हुने अवस्था देखिदैन ।

स्थानीय तहमा कानून निर्माण

मोहन बन्जाडे*

परिभाषा र प्रकृति

संविधानको धारा ३०६ (१) (ठ) अनुसार स्थानीय तह भनेको गाउँपालिका, नगरपालिका र जिल्लासभा हुन् । संविधानमा जहाँ जहाँ संघीय इकाई भनिएको छ त्यो लवजभित्र संघ, प्रदेश र स्थानीय तह पनि पर्ने कुरा धारा ३०६ (१) (ट) मा उल्लेख छ । सोही धाराको उपधारा (१) (घ) बमोजिम नगरपालिका भन्नाले महानगरपालिका र उपमहानगरपालिका समेत बुझिन्छ । यसप्रकार स्थानीय तह भनेका गाउँपालिका तथा नगरपालिका, उपमहानगरपालिका र महानगरपालिका एवं जिल्ला सभा हुन् ।

संविधानको धारा २२१ ले जिल्ला सभालाई कानून बनाउने अधिकार दिएको देखिँदैन । तसर्थ यस आलेखमा स्थानीय तह व्यवस्थापिका भन्नाले गाउँ सभा र नगर सभा सम्झनु पर्छ । कानून भनेको के हो भन्ने सम्बन्धमा संविधानको धारा ३०६ (१) (ख) मा 'संघीय, प्रदेश र स्थानीय कानून' भनी परिभाषा गरिएको छ । यो परिभाषा संविधानमा प्रयोग भएको कानून शब्दको प्रयोजनको निमित्त हो । संविधानमा संघीय वा प्रदेश कानून भन्ने लवजहरू प्रयोग भएकोमा ती शब्दले तत्तत् कानून भन्ने जनाउँछ । धारा २१४ (५) मा स्थानीय कानून भन्ने लवजको प्रयोग छ ।

कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन २०१० को दफा २ (ड) ले नेपाल कानूनको

परिभाषा गरेको छ जसअनुसार 'यो शब्दले नेपाल ऐन वा नेपालको कुनै भागमा कानून सरह लागू हुने ऐन, सवाल, नियम आदेश वा उपनियम सम्झनुपर्छ ।' यो परिभाषा गर्दाताका कानूनको रूपमा सवाल पनि जारी हुन्थे । अचेल सवाल जारी गरिँदैन । यो परिभाषामा उपनियमलाई पनि स्वतन्त्र रूपमा कानून मानिएको छ ।

अचेल उपनियम स्वतन्त्र कानून नभई नियमको अंगमात्र हो । बरु विनियम स्वतन्त्र कानून हो जुन विश्वविद्यालय र संस्थान आदिले (corporate body) बनाउँछ । तसर्थ यो परिभाषा संशोधन गरी सवाल र उपनियम भित्री विनियम शब्द राख्न जरुरी छ । अचेल कार्यविधि बनाउने र निर्देशिका तथा मापदण्ड जारी गर्ने चलन छ । यी पनि कानूनसरह लागू हुन्छन् । तर यिनलाई कानूनको परिभाषाभित्र पारिएको छैन ।

सन्दर्भ स्थानीय व्यवस्थापिकाले कानूनको नामबाट कानून बनाउने हो वा ऐनको नामबाट कानून बनाउने भन्ने बारे संविधान प्रष्ट छैन । अर्थात् कानून generic नाम हो । ऐन, नियम, विनियम वा आदेश यसका रूप हुन् । स्थानीय तहले राज्य कै शक्तिको प्रयोग गर्ने (धारा ५६ (२) र स्थानीय व्यवस्थापिकालाई पनि विधायिकी अधिकार प्राप्त हुने (२२१) तथा सो अधिकार संघ र प्रदेशलाई सरह संविधानबाट नै प्राप्त भएकोले (२२१)

स्थानीय व्यवस्थापिकाले ऐन बनाउन सक्ने गरी अर्थ गर्न मनासिव हुनेछ ।

स्थानीय कानून संविधान विपरित हुन नहुने

देशमा बन्ने कुनै पनि कानून संविधानसँग बाझिने गरी बनाउन हुँदैन । संविधान देशको मूल कानून भएकाले मुलुकमा बन्ने ऐन नियम आदेश आदि कुनै पनि कानून संविधानविपरित हुने गरी बनाउन हुँदैन । यस्तो कानून बनाएमा त्यस्तो कानून बाझिएको हदसम्म अमान्य (शून्य, बदर वा खारेज) हुन्छ (धारा १) । यस्तो कानून अमान्य घोषित गराउन नेपालको कुनै पनि नागरिकले सर्वोच्च अदालतमा रिट (निवेदन) दिन सक्छ । त्यस्तो देखिए सर्वोच्च अदालतले त्यस्तो कानून कानून प्रारम्भ भएको वा निर्णय भएको मितिदेखि लागू हुने गरी पूरै वा आंशिक रूपमा (बाझिएको हदसम्म) अमान्य घोषित गर्न सक्छ (धारा १३३) ।

मौलिक हकमा बन्देज लगाउने गरी कानून बनाउन नहुने

- संविधानको धारा १३३ अनुसार कसैले पनि मौलिक हकमा अनुचित बन्देज लगाउने गरी कानून बनाउन मिल्दैन । बनाए त्यस्तो कानून सर्वोच्च अदालतले अमान्य वा बदर गर्न सक्छ ।
- संघीय संसद र प्रदेश सभाले बनाएको कानून (ऐन) विपरित कानून बनाउन नहुने

देशमा बन्ने कुनै पनि कानून संविधानसँग बाझिने गरी बनाउन हुँदैन । संविधान देशको मूल कानून भएकाले मुलुकमा बन्ने ऐन नियम आदेश आदि कुनै पनि कानून संविधानविपरित हुने गरी बनाउन हुँदैन । यस्तो कानून बनाएमा त्यस्तो कानून बाझिएको हदसम्म अमान्य (शून्य, बदर वा खारेज) हुन्छ (धारा १) । यस्तो कानून अमान्य घोषित गराउन नेपालको कुनै पनि नागरिकले सर्वोच्च अदालतमा रिट (निवेदन) दिन सक्छ ।

* पूर्वसचिव, नेपाल सरकार

- गाउँ सभा र नगर सभाले संघीय संसद र प्रदेश सभाले बनाएको कानूनसँग बाझिने गरी कानून बनाउन सक्दैन (५७ (६) (७) । बनाएमा सर्वोच्च अदालतबाट अमान्य वा बदर घोषित हुन सक्छ (१३३) ।

व्यवस्थापिकीय अधिकारको प्रयोग

स्थानीय तहको व्यवस्थापिकीय (कानून बनाउने) अधिकारको प्रयोग गाउँ सभा र नगर सभामा निहित रहेको छ तर यसरी कानून बनाउँदा संविधानका अन्य व्यवस्थाको अधिनमा रही बनाउनु पर्ने हुन्छ (२२१ (१) ।

स्थानीय तहले आफ्नो अधिकार भित्रको आर्थिक अधिकारसम्बन्धी विषयमा कानून बनाउन, वार्षिक बजेट बनाउन, निर्णय गर्न, नीति तथा योजना तयार गर्न र त्यसको कार्यान्वयन गर्न सक्छन् । कानून बनाउने र बजेट पारित गर्ने कुरा कम्तिमा व्यवस्थापिकीय कार्य हुन् (५९ (१) ।

स्थानीय तहले कानून बनाउन सक्ने विषय वस्तु

गाउँ सभा र नगर सभाले नेपालको संविधानको अनुसूची ८ र ९ मा उल्लेख भएका विषय वस्तुमा कानून बनाउन सक्छ (धारा २२१ (२) र धारा २२६) संविधानको धारा ५८ अनुसार स्थानीय व्यवस्थापिकाले यी सूचीमा उल्लेख नभएका वा संविधानमा उल्लेख नभएका विषयमा कानून बनाउन सक्दैन । किनकि सो धाराले अवशिष्ट अधिकार संघलाई प्रदान गरेको छ ।

कर र राजश्व सम्बन्धी विषयमा सीमितता

संविधानको धारा ६० (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले सभा सूचीका विषयमा र कुनै पनि तहको सूचीमा नपरेका विषयमा कर लगाउने र राजश्व उठाउने अधिकार नेपाल सरकारले निर्धारण गरेबमोजिम हुने व्यवस्था गरेको छ । यी विषयमा संघ आफैले कानून बनाउन वा शर्त तोकी वा नतोकी स्थानीय तहलाई पनि कानून बनाउने अधिकार सुम्पन सक्छ ।

यहाँ कर लगाउने कुरा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेबमोजिम हुने भनिएको छ । यथार्थमा कर लगाउने काम कार्यपालिकाको नभई व्यवस्थापिकाको हो । नेपाल सरकारले करसम्बन्धी विधेयक पेश गर्ने हो कर लगाउने नलगाउने कुरा विधायिकी अधिकारको विषय हो ।

सन्दर्भ कर र राजश्व सम्बन्धी कानून बनाउने क्रममा स्थानीय तहले संविधानको धारा ६० (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशको पालना गर्नुपर्ने हुन्छ ।

संविधानको सभा सूचीमा (अनुसूची ९) रहेका कर र राजश्व सम्बन्धी बाहेकका विषयमा स्थानीय तहलाई कानून बनाउने अधिकार रहेको मान्नु पर्ने हुन्छ किनकि संविधानले कर र राजश्व सम्बन्धी विषयमा सीमा तोकेको तर अरू विषयमा शर्त नतोकेको अवस्थामा संविधानले त्यो कार्य स्थानीय तहलाई पनि सुम्पेको मान्नु पर्ने हुन्छ तर सोही विषयमा संघ वा प्रदेशले कानून बनाएमा स्थानीय तहले ती कानूनसँग बाझिने गरी कानून बनाउन भने सक्दैन (५६ को (६) (७) ।

विविध

स्थानीय तहले वैदेशिक सहायता र ऋण लिने गरी कानून बनाउन सक्दैन (५९(६) । स्थानीय तहले बजेट पेश गर्ने दिन तय गरी कानून बनाउन सक्दैन, यो व्यवस्था संघीय कानूनअनुसार हुन्छ (५९(३) ।

संविधानमा संघ र प्रदेश तहमा अध्यादेश जारी गर्ने अधिकार प्रदान गरेको देखिन्छ तर स्थानीय तहलाई संविधानले यस्तो अधिकार दिएको देखिँदैन । तसर्थ स्थानीय तहबाट अध्यादेश जारी हुन सक्दैन ।

कानून निर्माण सम्बन्धी प्रक्रिया र व्यवस्था

स्थानीय तहले कानून बनाउने सम्बन्धी प्रक्रिया स्थानीय विधायिका आफैले तय गर्न सक्दैन । संविधानको धारा २२१ (१) ले व्यवस्थापिकीय अधिकार स्थानीय तहका सभामा निहित (vested) हुने व्यवस्था गरे पनि

संविधानको धारा ६० (१) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशले सभा सूचीका विषयमा र कुनै पनि तहको सूचीमा नपरेका विषयमा कर लगाउने र राजश्व उठाउने अधिकार नेपाल सरकारले निर्धारण गरेबमोजिम हुने व्यवस्था गरेको छ । यी विषयमा संघ आफैले कानून बनाउन वा शर्त तोकी वा नतोकी स्थानीय तहलाई पनि कानून बनाउने अधिकार सुम्पन सक्छ । यहाँ कर लगाउने कुरा नेपाल सरकारले निर्धारण गरेबमोजिम हुने भनिएको छ ।

कानून निर्माणको कार्यविधि (प्रक्रिया) तय गर्ने अधिकार स्थानीय विधायिकालाई दिइएको छैन ।

संविधानको धारा २२६ (२) अनुसार यो प्रक्रिया प्रदेश कानून बमोजिम हुन्छ । यस्तै संविधानको धारा २२७ ले गाउँ सभा र नगर सभाको सञ्चालन, बैठकको कार्यविधि, समिति गठन, सदस्यको पद रिक्त हुने अवस्थाजस्ता विषय पनि प्रदेश कानून बमोजिम हुने व्यवस्था गरेको छ । तसर्थ यी विषयमा स्थानीय व्यवस्थापिकाले कानून बनाउन सक्दैन ।

संवैधानिक कन्जुसी

संविधानको भाग ९ मा संघीय व्यवस्थापन कार्यविधि र भाग १५ मा प्रदेश व्यवस्थापन कार्यविधि सम्बन्धी व्यवस्था उल्लेख छ । तर स्थानीय तहको हकमा संविधानले स्थानीय व्यवस्थापन कार्यविधिको व्यवस्था गरेको पाइँदैन । स्थानीय तहमा स्थानीय कानून बनाउने अधिकार निहित हुने व्यवस्था गरेपछि कानून निर्माणको प्रक्रियाबारे केही उल्लेख नहुनु संवैधानिक कन्जुस्याई हो । त्यसका लागि संविधानले स्थानीय तहलाई पूर्णतः प्रदेश कानूनमा निर्भर रहनु पर्ने व्यवस्था गरेको कुरा धारा २२६ र २२७ को अध्ययनबाट पुष्टि हुन्छ ।

स्थानीय तहका लागि व्यवस्थापन कार्यविधिबारे संघ र प्रदेशसरह विस्तृत व्यवस्था नगरे पनि त्यसका आधारभूत सिद्धान्त तोक्न सक्थ्यो । आर्थिक कार्यप्रणाली बारे छोटो व्यवस्था भाग १९ मा गरिएको पनि छ तर व्यवस्थापन कार्यविधिबारे भने उल्लेख भएको देखिएन । अब कानून निर्माण प्रक्रियामा ससानो अड्चन आए प्रदेशले तोकेको प्रक्रिया संशोधन गर्न प्रदेशको मुख ताक्नुपर्ने हुन्छ ।

धारा ६० (५) मा स्थानीय तहलाई खास सन्दर्भमा प्रदेशको 'मातहत' भनिएको कुरा र धारा २२१ (१) मा रहेको व्यवस्थापिकीय अधिकार स्थानीय तहमा 'निहित' रहने भन्ने कुराबीच तालमेल बुझ्न भन् गाह्रो हुने देखिन्छ ।

प्रदेशको कर्तव्य

स्थानीय तहको व्यवस्थापिकाको कानून बनाउने प्रक्रिया प्रदेश कानून बमोजिम हुने भनेकाले यो कानून भनेको प्रदेश सभाले बनाएको नियमावली हो भन्नु पर्ने भयो । यस्तो नियमावली बनाउँदा प्रदेश सभाहरूले व्यवस्थापन कार्यविधि सम्बन्धी संवैधानिक व्यवस्था (संघ र प्रदेश) र आफूले आफ्ना लागि बनाउने नियमावलीलाई आधार बनाई पारित गर्नुपर्ने हुन्छ ।

व्यावहारिक पक्ष

१. संविधानको धारा २१८ मा अन्य कुराका अतिरिक्त गाउँ कार्यपालिका र नगर कार्यपालिकाले आफ्नो कार्य विभाजन नियमावली बनाउनु पर्ने व्यवस्था गरेको छ । यो कार्य विभाजन नियमावलीमा संविधानको अनुसूची ८ (एकल) र ९ (तीन तहको सभा) मा उल्लेख भएका सबै काम विभिन्न विभाग र महाशाखामा विभाजन गर्न जरुरी देखिन्छ ।
२. त्यसरी काम विभाजन गर्दा कानून तथा न्याय, प्रशासन र स्थानीय शान्ति सुरक्षा, सामाजिक विकास र सामाजिक न्याय, भौतिक निर्माण र विकास, वन, कृषि तथा वातावरण र कर तथा राजश्वजस्ता मूल

विभाग र महाशाखामा बाँड्न सकिन्छ । यिनको संख्या र विषय क्षेत्रबारे आफ्नो कामको बोझ, साधन र स्रोतका आधारमा निर्णय गर्नुपर्ने हुन्छ । स्थानीय तहले गर्ने सबै काम यी इकाई भित्र पर्ने गरी समावेश गर्नुपर्ने ।

३. स्थानीय सभामा पेश गरिने कानूनको मस्यौदा (विधेयक) तत्तत् इकाईबाट तयार गर्ने व्यवस्था गर्ने र ती विधेयक निर्माणमा कानून इकाईको सहयोग लिने व्यवस्था गर्नुपर्ने ।
४. विधेयकहरू सम्बद्ध इकाईबाट स्वीकृत भएपछि कानून इकाईमा पठाउने ।
५. कानून इकाईले संविधान, संघीय कानून र प्रदेश कानूनसँग बाझिए नबाझिएको, सोही विषयमा अर्को कानून भए नभएको र मस्यौदाका दृष्टिले उपयुक्त भए नभएको हेर्ने र नीतिगत विषयमा कुनै सुझाव भए दिने ।
६. नयाँ कानून बनाउँदा सम्बन्धित इकाईबाट नीति र स्थानीय कार्यपालिकाबाट सिद्धान्त स्वीकृत गराएर मात्र विधेयक तयार गर्ने व्यवस्था गर्ने । कार्यपालिकाले नयाँ र महत्वपूर्ण विधेयक हेर्न समिति गठन गर्न सक्ने ।
७. सम्बन्धित इकाईबाट विधेयक तयार भई स्थानीय कार्यपालिकाले स्वीकृत

“संविधानको धारा २२६ (२) अनुसार यो प्रक्रिया प्रदेश कानून बमोजिम हुन्छ । यस्तै संविधानको धारा २२७ ले गाउँ सभा र नगर सभाको सञ्चालन, बैठकको कार्यविधि, समिति गठन, सदस्यको पद रिक्त हुने अवस्थाजस्ता विषय पनि प्रदेश कानून बमोजिम हुने व्यवस्था गरेको छ । तसर्थ यी विषयमा स्थानीय व्यवस्थापिकाले कानून बनाउन सक्दैन ।”

गरेपछि विधेयक सम्बन्धित इकाई वा न्याय तथा कानून इकाई हेर्ने राजनीतिक सदस्यले सभामा पेश गर्ने ।

८. स्थानीय तहले विधेयकको अवधारणा (concept) देखि स्थानीय कार्यपालिकाबाट पारित गराई सभामा पेश गर्ने अवधिसम्मका कुन क्रियाकलाप कसले कति समयभित्र गर्ने भन्नेबारे आन्तरिक कार्यविधि बनाउने ।
९. कानून बनाउँदा केही दिन बडा तहमा पनि छलफल चलाउने व्यवस्था गर्न सकिने ।
१०. कानूनको मस्यौदा फेला पारेमा कतिपय व्यक्तिले विदेशी संस्थाका एजेण्डा लागू गराउन भरमग्दुर प्रयास गर्ने हुँदा विदेशीका एजेण्डामा काम गर्ने संस्था र व्यक्तिबाट सजग र सतर्क रहने तथा राजनीतिक पदाधिकारी र कर्मचारीलाई उनीहरूको लालचमा (honey trap) फस्न नदिने ।

कानून मस्यौदाका औजार

१. स्थानीय तहले कानून मस्यौदा गर्दा संविधान, संघीय कानून र सम्बद्ध प्रदेश कानून विपरित बन्न नसक्ने हुँदा यी कानूनसम्म पहुँच जरुरी हुन्छ । संघ र प्रदेशका राजपत्र यसका सबभन्दा आधिकारिक स्रोत हुनेछ ।
२. संसद सचिवालय, कानून, न्याय तथा संसदीय व्यवस्था मन्त्रालय, नेपाल कानून आयोग र मुद्रण विभागका वेबसाइटमा यी कानून राखेको पाइन्छ । मुद्रण विभागले राजपत्र नै वेबसाइटमा राखे गरेको छ । नेपाल कानून आयोगको वेबसाइटमा पुराना कानून पनि फेला पर्छन् ।
३. कानून किताब व्यवस्था समितिले नेपाल कानूनको आधिकारिक प्रकाशन गर्छ । यसले नेपाल ऐन संग्रह र नियम संग्रह छापि बिक्री वितरण गर्छ । यसको कार्यालय काठमाडौंको बबरमहल क्षेत्रमा छ ।

४. मुद्रण विभागले छापे नेपाल राजपत्र पनि कानुन किताब व्यवस्था समितिको सोही कार्यालयको भुइँ तलाबाट बिक्री गरिन्छ । नेपाल राजपत्रको ग्राहक पनि त्यहीँ बन्न सकिन्छ ।

५. आधिकारिक प्रकाशन बाहेकका अरूले छापेका ऐन नियम सकेसम्म नपढेकै र पढे पनि उद्धृत नगरे कै बेस हुन्छ किनकि ती आधिकारिक प्रकाशन होइनन् ।

६. वेबसाइट हेर्दा संशोधन अध्यावधिक (update) गरिएको छ छैन ध्यान दिन जरुरी हुन्छ ।

७. सर्वोच्च अदालतका फैसला नेपाल कानुन पत्रिकामा छापिन्छ । सर्वोच्च अदालतको वेबसाइटमा पनि फैसला पाइन्छ । सर्वोच्च अदालतले नेपाल कानुन पत्रिकाको ग्राहक पनि बनाउँछ ।

नेपालभर पुऱ्याउन सके भन्नु सजिलो हुनेछ ।

कानुनको संरचना र शैली

ऐनको आफ्नै संरचना हुन्छ । नेपालको कानुनी इतिहास हेर्दा संरचना र शैलीमा केही परिवर्तन हुँदै आएका पनि छन् । अहिले व्यवस्थापिका संसदले बनाउने ऐनलाई आधार बनाएर संरचना र शैलीबारे केही बुँदामा उल्लेख गर्नु प्रासंगिक हुनेछ ।

ऐन क्रमांक : प्रत्येक ऐनमा विधेयक पारित भई प्रमाणीकरण भएपछि सोही मितिका आधारमा ऐन प्रकाशन गर्दा साल र ऐन नम्बर राख्ने गरिन्छ, जस्तै २०७४ सालको ऐन नम्बर १३ ।

१. **संक्षिप्त नाम :** ऐनको दफा १ को उपदफा (१) मा संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ शीर्षकमा यो नाम रहन्छ । अक्षरहरू पछि अल्पविराम चिन्ह (,) चिन्ह दिई ऐन बनेको साल

प्रस्तावनापछि लगत्तै अर्को अनुच्छेदमा यसको उल्लेख गरिएको हुन्छ ।

ऐन संशोधन भए पनि विधि निर्माण सूत्र संशोधन गरिँदैन । त्यसैले नेपालमा हाल जुन कालखण्डमा बनेका ऐन होउन्, तिनको विधि निर्माण सूत्र यथावत छ । यो व्यवस्थामा त्यसवेलाको कानुन बनाउने अख्तियारी र आधार उल्लेख हुने हुँदा गणतन्त्रको संविधान लागू भए पनि नेपालका विभिन्न कालखण्डका विधि निर्माण सूत्र यथावत छन् ।

‘श्री ५ महाराजधिराजको राजकीय शक्ति र शाही विशेषाधिकार, राष्ट्रिय पञ्चायतको सल्लाह र सम्मति, श्री ५ महाराजधिराजको शासन कालको यतियौं वर्षमा संसद’ जस्ता लवजहरू यथावत छन् ।

स्थानीय तहको व्यवस्थापिकाको कानुन बनाउने प्रक्रिया प्रदेश कानुन बमोजिम हुने भनेकाले यो कानुन भनेको प्रदेश सभाले बनाएको नियमावली हो भन्नु पर्ने भयो । यस्तो नियमावली बनाउँदा प्रदेश सभाहरूले व्यवस्थापन कार्यविधि सम्बन्धी सैद्धान्तिक व्यवस्था (संघ र प्रदेश) र आफूले आफ्ना लागि बनाउने नियमावलीलाई आधार बनाई पारित गर्नुपर्ने हुन्छ ।

८. सबै स्थानीय तह नेपाल राजपत्र र नेपाल कानुन पत्रिकाको आवश्यक प्रतिको ग्राहक बन्न जरुरी देखिन्छ । पछि प्रदेश राजपत्रको पनि ग्राहक बन्नु पर्ने हुन्छ । अझ राजपत्र, नेपाल ऐन संग्रह, नियम संग्रह र कानुन पत्रिका स्थानीय तहसम्म पुऱ्याउन नेपाल सरकारसँग समन्वय गरी सरल र छिटो वितरण प्रणाली विकसित गर्नु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

९. नेपाल कानुन आयोगले ‘कानुन तर्जुमा दिग्दर्शन’ भन्ने पुस्तक प्रकाशन गरेको पनि छ । यो पुस्तक नेपाल कानुन आयोगको वेबसाइट www.lawcommission.gov.np मा छ । पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिन्छ ।

१०. सरल तरीकाको ‘स्थानीय तह कानुन तर्जुमा दिग्दर्शन’ बनाई

विक्रम सम्बतमा उल्लेख गरिन्छ । जस्तै, विद्युत नियमन आयोग ऐन, २०७४ ।

२. **लामो नाम :** ऐनमा भएका मुख्य मुख्य कुरालाई दुई तीन शब्दमा उल्लेख गरी संक्षिप्त नामभन्दा केही बढी अर्थ दिने वा क्षेत्र स्पष्ट गर्ने गरी लामो नाम लेखिन्छ । जस्तै, विद्युत नियमन आयोगको सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन ।

३. **प्रस्तावना :** ऐनको मुख्य उद्देश्य र कारण प्रस्तावनामा छोटकरीमा उल्लेख गरिन्छ ।

४. **विधि निर्माण सूत्र :** ऐन कसको कुन अख्तियारी अन्तर्गत बनेको हो भन्ने कुरा विधि निर्माण सूत्रमा लेखिन्छ । ऐनमा विधि निर्माण सूत्र भन्ने शीर्षक रहेको हुँदैन । तर

हाल नेपालको संविधानको धारा २९६ को उपधारा (१) बमोजिमको व्यवस्थापिका- संसदले यो ऐन बनाएको छ भन्ने विधि निर्माण सूत्र प्रयोग हुने गरेको छ । संसदको चुनाव पछि यो सूत्रको भाषा फेरिने छ ।

स्थानीय तहमा ‘संविधानको धारा २२१ बमोजिम... सभाले यो ऐन बनाएको छ’ भन्ने विधि निर्माण सूत्र प्रयोग गर्न सकिन्छ ।

प्रारम्भ : प्रारम्भ भनेको ऐन लागू हुने दिन हो । ऐनमा ऐन प्रारम्भ हुने दिन संक्षिप्त नामसँगै लेखिन्छ । यसका विभिन्न रूप छन् जस्तै क) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ ख) यो ऐन फलाना मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ ग) यो ऐन प्रमाणीकरण भएको एकानव्वेऔं दिनदेखि

कानूनको अज्ञानता क्षम्य नहुने हुँदा सकेसम्म प्रमाणीकरण भएको एकानब्बेऔं दिनमा प्रारम्भ हुने भन्ने विकल्प उपयुक्त हुन्छ । गाउँपालिका वा नगरपालिकाको भौगोलिक क्षेत्र सानो हुँदा एकानब्बेऔं दिनलाई कम गर्न सकिन्छ । कुनै ऐन तत्कालबाटै लागू गर्नु पर्ने प्रकृतिका हुन्छन् । फौजदारी कानून पश्चातदर्शी असर हुने गरी (पुरानो मितिबाट) लागू गर्नु हुँदैन । सुविधा दिने कानून भने पुरानो मितिबाट लागू गर्न सकिन्छ । तर यसले दायित्व बढाउने हुँदा यसमा पनि विचार गर्नुपर्छ ।

सरकारले सूचना (राजपत्र प्रकाशन गर्ने भए राजपत्रमा) प्रकाशन गरेको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ आदि । यी मध्येको कुनै उपयुक्त विकल्प रोज्न सकिन्छ । कुन विकल्प रोज्ने भन्ने कुरा राजनीतिक निर्णय र कानूनको प्रकृतिमा भर पर्दछ ।

कानूनको अज्ञानता क्षम्य नहुने हुँदा सकेसम्म प्रमाणीकरण भएको एकानब्बेऔं दिनमा प्रारम्भ हुने भन्ने विकल्प उपयुक्त हुन्छ । गाउँपालिका वा नगरपालिकाको भौगोलिक क्षेत्र सानो हुँदा एकानब्बेऔं दिनलाई कम गर्न सकिन्छ । कुनै ऐन तत्कालबाटै लागू गर्नु पर्ने प्रकृतिका हुन्छन् । फौजदारी कानून पश्चातदर्शी असर हुने गरी (पुरानो मितिबाट) लागू गर्नु हुँदैन । सुविधा दिने कानून भने पुरानो मितिबाट लागू गर्न सकिन्छ । तर यसले दायित्व बढाउने हुँदा यसमा पनि विचार गर्नुपर्छ ।

कानून व्याख्यासम्बन्धी ऐन, २०१० को दफा ३ मा ऐनमा लागू हुने मिति लेखिएकोमा सोही मितिदेखि र कुनै मिति नलेखिएकोमा प्रमाणीकरण भएको मितिदेखि लागू हुने भन्ने व्यवस्था छ ।

विस्तार : विस्तार भनेको ऐन कुन इलाका वा भौगोलिक क्षेत्रमा लागू हुने भन्ने कुरा हो । कहिलेकाहीँ संघीय ऐन नेपाल बाहिर र नेपाल बाहिर रहेका गैरनेपाली नागरिकलाई पनि लागू हुन्छ । स्थानीय तहमा यस्तो कानून बनाउने अवस्था सामान्यतः नपर्न सक्छ । त्यो अहिले भन्न सकिँदैन ।

कुनै कानून स्थानीय गाउँपालिका वा नगरपालिकाको पूरा क्षेत्रभित्र लागू नगर्ने भए कहाँ लागू हुने हो त्यो वडा वा इलाका वा क्षेत्र तोकी लागू हुने व्यवस्था गर्न सकिन्छ । जस्तो, कुनै वडामा प्राकृतिक प्रकोप भए सो वडामा मात्र लागू हुने गरी खास सुविधा वा सहूलियत दिने गरी कानून बनाउन

सकिन्छ । कुनै नमूना योजना खास क्षेत्रमा लागू गर्ने भए त्यो क्षेत्रमा लागू हुने गरी कानून बनाउन सकिन्छ ।

यस्तै यो ऐन स्थानीय सरकारले तोकेको क्षेत्रमा तोकेको मितिदेखि लागू हुनेछ, भन्ने व्यवस्था राखेर पनि ऐन बनाउन सकिन्छ । ऐनमा विस्तारसम्बन्धी व्यवस्था नलेखेमा त्यो ऐन सो गाउँपालिका वा नगरपालिकाको पूरै क्षेत्रमा लागू हुन्छ ।

अचेल व्यवस्थापिका संसदले ऐन बनाउँदा क्षेत्र विस्तार वा संकुचन गर्नुपर्ने बाहेक नेपाल भर लागू हुनेमा विस्तार सम्बन्धी प्रावधान राख्ने प्रचलन छैन ।

ऐनमा विस्तार सम्बन्धी व्यवस्था राख्नु पर्ने अवस्था भएमा दफा १ मा संक्षिप्त नाम, विस्तार र प्रारम्भ शीर्षक दिई राख्न सकिन्छ ।

परिभाषा : ऐनमा प्रयोग भएका शब्दको परिभाषा दफा २ मा गरिन्छ । लामो व्यवस्था वा वाक्यांशलाई छोटो छरितो गर्नुपर्ने भए, शब्दको अर्थ विस्तार गर्नुपर्ने भए, शब्दको अर्थ संकुचन गर्नुपर्ने भए, कुनै कुरालाई बाहेक गर्नुपर्ने भए, कुनै कुरा समावेश गर्नुपर्ने भए, शंका निवारण गर्नुपर्ने भए र चलन चल्तीको भन्दा भिन्न अर्थ गर्नुपर्ने भए ऐनमा शब्द वा लवज (एक भन्दा बढी शब्द) को परिभाषा गरिन्छ ।

कुनै ऐनमा उही शब्द कुनै खास परिच्छेद, दफा, उपदफा, खण्ड वा उपखण्डमा भिन्न रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने भए सोही व्यवस्थापश्चात स्पष्टीकरणको रूपमा परिभाषा दिइन्छ । अचेल परिभाषा गर्दा संघीय कानूनमा वर्णानुक्रम अनुसार गर्ने चलन छ । पहिले ऐनमा जुन शब्द पहिले आउँथ्यो त्यसैको पहिले गरिन्थ्यो र तोकिए वा तोकिएवमोजिम

भन्ने लवजको परिभाषा गर्नुपर्ने भए अन्त्यमा गरिन्थ्यो ।

सारभूत प्रावधान

सारभूत प्रावधान ऐनका मूलभूत व्यवस्था हुन् । संविधानले कानून बनाउन अधिकार दिएका विषयमा कुन कुरालाई अपराध घोषित गरी सजाय गर्न खोजिएको हो ? वा कुन विषयमा कर लगाउन खोजिएको हो वा के कस्तो संस्था खडा गर्न वा के कस्तो व्यवस्था गर्न खोजिएको हो भन्ने कुरा ऐनको यस खण्डमा राखिन्छ ।

यसमा गर्नपर्ने र गर्न नहुने काम, गरे वा नगरेमा हुने परिणाम, सम्बद्ध संस्था वा निकाय, पालना गर्नु पर्ने मूलभूत कार्यविधि, अपवाद, छुट वा सीमा, अनुसन्धान र अभियोजन, हदम्याद, सुरु मुद्दा हेर्ने अदालत, पुनरावेदन, नियम विनियम बनाउने अधिकार, निर्देशिका, कार्यविधि वा मापदण्ड बनाउने अधिकार तथा खारेजी सम्बन्धी व्यवस्था रहन्छन् ।

सारभूत व्यवस्थामध्ये कुन व्यवस्था कुन ऐनमा राख्ने र कुनमा नराख्ने भन्ने कुरा सो ऐनको प्रकृतिमा निर्भर गर्छ । ऐनको मस्यौदा तैयार गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुरा विभिन्न छन् । ती सबै कुरा यो एउटा आलेखमा उल्लेख गर्न सम्भव छैन । ऐनको मस्यौदा तयार गर्दा ध्यान दिनु पर्ने कुराबारे विस्तृत व्यवस्था नेपाल कानून आयोगद्वारा प्रकाशित कानून तर्जुमा दिग्दर्शनमा छ ।

ऐन मस्यौदा गर्दा ढाँचा र शैलीका लागि त्यसै प्रकृतिको सबभन्दा नयाँ मध्येका ऐन अगाडि राखी सिक्नु अर्को राम्रो उपाय हुन सक्छ ।

अस्तु

स्थानीय शासन र संघीयताबारे संक्षिप्त जानकारी

संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालय स्थानीय शासन तथा सामुदायिक विकास कार्यक्रम

१. संघीयता के हो ?

संघीयता एक त्यस्तो राज्य तथा शासन प्रणाली हो जसमा नेपालको परिप्रेक्ष्यमा तीन तहका सरकारहरूबीच अधिकारको बाँडफाँड गरी सार्वभौमसत्ताको व्यापक अभ्यास र राज्यशक्तिको प्रयोग गर्न नागरिकहरूलाई सहभागी हुने वातावरण तयार गरिन्छ। संघीयतामा तहगत सरकारहरू नागरिकप्रति बढी जवाफदेही हुन्छन्। सङ्घीय इकाईहरू स्वतन्त्र रूपमा कार्य गर्न सक्ने हुँदा ती इकाईहरूको जवाफदेहिता केन्द्र भन्दा आफ्नै क्षेत्रप्रति रहने हुन्छ। सङ्घीयतामा अन्तर सङ्घीय इकाईहरूबीच प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा शासनको उत्तम अभ्यास गर्ने हौसला मिल्दछ।

२. सङ्घीयताको आवश्यकता किन ?

निम्न उद्देश्यहरू प्राप्तिका लागि सङ्घीयताको आवश्यकता रहन्छ :

- केन्द्रकृत र एकात्मक राज्यप्रणालीबाट राज्य र त्यसका अधिकारलाई जनताको नजिक स्थानीय तहसम्म पुऱ्याउँदै नागरिकको शासन प्रणालीमा पहुँच बढाउन।
- स्थानीयस्तरदेखि नै शासन र राज्यशक्तिको प्रयोगमा नागरिकको समावेशी सहभागिता अभिवृद्धि गर्दै उनीहरूको राज्यप्रति अपनत्व र स्वामित्व स्थापित गर्न।
- जनताका नजिकको सरकारबाट प्रभावकारी, जवाफदेही, पारदर्शी, छिटो छरितो र भरपर्दो सेवा प्रवाह सुनिश्चित गर्न।

३. स्थानीय शासनका मूलभूत विशेषताहरू के के हुन् ?

अन्य विशेषताका अतिरिक्त नेपालको संविधानले स्थानीय शासनका सम्बन्धमा गरेका मूलभूत विशेषताहरू देहाय बमोजिम छन् :

- स्थानीय सरकारलाई सङ्घीय इकाईका रूपमा मान्यता प्रदान गर्न।
- आफ्नो अधिकार क्षेत्रका विषयमा कानून, नीति, योजना र बजेट तर्जुमा गरी लागू गर्न पाउने र कानूनद्वारा तोकिएका विषयमा न्याय निरूपण गर्नसक्ने।
- आफ्नो कार्य विभाजन तथा कार्यसम्पादन सम्बन्धी आवश्यक कानून बनाइ आवश्यकता अनुसार आफ्नो संगठन संरचना निर्माण गरी स्वतन्त्र रूपमा कार्य गर्नसक्ने।
- स्थानीय तहप्रति उत्तरदायी हुने गरी स्थानीय सरकारी सेवाको गठन हुने।
- संविधान र कानून बमोजिमका आर्थिक अधिकार क्षेत्रका विषयमा राजश्वको दर तोक्ने, राजश्व संकलन गर्ने, सङ्घीय तथा प्रादेशिक कोषबाट राजश्व बाँडफाँड गरी प्राप्त गर्ने, सर्शत अनुदान, समानीकरण अनुदान र विशेष अनुदान प्राप्त गर्ने।

४. नेपालको विद्यमान राज्य संरचना कस्तो छ ?

संविधानले नेपाललाई सङ्घीय लोकतान्त्रिक गणतन्त्रात्मक राज्यका रूपमा स्थापित गरेको छ। नेपाल राज्यको मूल संरचना संघ, प्रदेश र स्थानीय तह गरी तीन तहको हुनेछ। तीनवटै तहलाई सङ्घीय इकाईका रूपमा परिभाषित गर्दै संघ, प्रदेश र स्थानीय तहको समुच्च रूप नै नेपाल राज्य हुने व्यवस्था गरेको छ। नेपालको राज्य शक्तिको प्रयोग संघ, प्रदेश र स्थानीय तहले यस संविधान तथा कानून बमोजिम गर्नेछन्।

स्थानीय तह अन्तर्गत गाउँपालिका, नगरपालिका र जिल्ला सभा रहनेछन्। नगरपालिकालाई

उपमहानगरपालिका र महानगरपालिका समेतमा वर्गीकरण गर्न सकिने व्यवस्था संविधानले गरेको छ। सङ्घीय कानून बमोजिम गाउँपालिकामा ५ देखि २१ वडा र नगरपालिकामा ९ देखि ३५ वटासम्म वडाहरू कायम हुनसक्छन्। सङ्घीय कानून बमोजिम आर्थिक, सामाजिक, सांस्कृतिक संरक्षण वा विकासका लागि विशेष संरक्षित वा स्वायत्त क्षेत्र कायम गर्न सकिनेछ।

संविधानको उल्लिखित व्यवस्था अनुसार हाल नेपालमा ७५३ स्थानीय तहको गठन भएको छ। जसअनुसार ४६० गाउँपालिका, २७६ नगरपालिका, ११ उपमहानगरपालिका र ६ महानगरपालिका अन्तर्गत ६७४३ वडाहरू रहेका छन्।

५. स्थानीय तहको शासकीय संरचना कस्तो छ ?

नेपालको संविधानले शक्तिको पृथकीकरण, सन्तुलन एवं नियन्त्रणको सिद्धान्त बमोजिम स्थानीय तहमा विधायिकी अंगको रूपमा गाउँ/नगर सभा र कार्यकारिणी अंगको रूपमा गाउँ/नगर कार्यपालिकाको व्यवस्था गरेको छ। यसका अलावा गाउँपालिका र नगरपालिकाको उपाध्यक्ष तथा उपप्रमुखको संयोजकत्वमा एक न्यायिक समिति रहने व्यवस्था गरेको छ।

५.१ गाउँ सभा र नगर सभाको गठन कसरी हुन्छ ?

गाउँ/नगर पालिकाको अध्यक्ष/प्रमुख र उपाध्यक्ष/उपप्रमुख, सम्बन्धित गाउँ/नगरपालिकाका सबै वडाबाट वडा अध्यक्ष, चार जना सदस्यहरू र दलित र अल्पसंख्यक समुदायबाट गाउँ/नगरपालिकामा निर्वाचित प्रतिनिधिहरू सदस्य रहनेछन्। गाउँ कार्यपालिकाको अध्यक्ष र उपाध्यक्ष र नगर कार्यपालिकाको प्रमुख र उपप्रमुखले क्रमशः गाउँ सभा र नगर

सभाको पदेन अध्यक्ष र उपाध्यक्ष भई कार्यसम्पादन गर्नेछन् ।

५.२ गाउँ/नगर कार्यपालिकाको गठन कसरी हुन्छ ?

गाउँ/नगर कार्यपालिकाको अध्यक्ष/प्रमुख र उपाध्यक्ष/उपप्रमुख, प्रत्येक वडाबाट एक जना वडा अध्यक्ष, पदेन सदस्य, गाउँपालिकामा ४ जना र नगरपालिकामा ५ जना गाउँ/नगर सभाका महिला सदस्यबाट सभाले निर्वाचित गरेका सदस्य तथा सभाले गाउँ/नगर पालिकाको मतदाता रहेको उम्मेद्वार हुन योग्य दलित वा अल्पसंख्यकबाट गाउँपालिकामा २ जना र नगरपालिकामा ३ जना निर्वाचित गरेका सदस्य रहनेछन् ।

५.३ स्थानीय तहको न्यायिक समितिको भूमिका के हुन्छ ?

कानून बमोजिम आफ्नो अधिकार क्षेत्रभित्रका विवाद निरुपण गर्नका लागि गाउँपालिकामा उपाध्यक्ष र नगरपालिकामा उपप्रमुखको संयोजकत्वमा सम्बन्धित सभाका सदस्यहरू मध्येबाट निर्वाचित दुई जना सदस्यहरू सहित ३ जनाको न्यायिक समिति गठन हुनेछ ।

५.४ जिल्ला सभा तथा जिल्ला समन्वय समितिको गठन कसरी हुन्छ र यसका कार्य के हुन् ?

जिल्ला तहमा गाउँपालिका र नगरपालिकाका बीच समन्वय गर्न जिल्ला भित्रका गाउँ कार्यपालिकाका अध्यक्ष, उपाध्यक्ष र नगर कार्यपालिका प्रमुख र उपप्रमुख रहेको एक जिल्ला सभा रहने व्यवस्था गरिएको छ । जिल्लासभाले गाउँसभा र नगरसभाका सदस्यहरूमध्येबाट एक जना प्रमुख, एक जना उपप्रमुख, कम्तिमा तीन जना महिला र एक जना दलित वा अल्पसंख्यक सहित बढीमा ९ जना सदस्यहरू रहेको जिल्ला समन्वय समितिको गठन गर्नेछ ।

६. गाउँपालिका र नगरपालिकाको अधिकार क्षेत्र के के हुन् ?

स्थानीय तहले आफ्ना अधिकार क्षेत्रका विषयमा संविधान, सङ्घीय

तथा प्रदेश कानूनसँग नवाभिने गरी कानून बनाउन सक्नेछन् । गाउँपालिका र नगरपालिकाले आफ्ना अधिकार क्षेत्रको प्रयोग आफ्नो संगठन संरचना बनाई स्वतन्त्र रूपमा गर्न सक्नेछन् । स्थानीय विधायिकी र कार्यकारिणी अधिकार अनुसूची ८ र ९ बमोजिमका विषयमा निहित हुने व्यवस्था संविधानले गरेको छ । संविधानबाट स्थानीय तहको वित्तीय अधिकार क्षेत्रको व्यवस्था गरिएको छ ।

स्थानीय तहप्रति उत्तरदायी कर्मचारी संयन्त्रका रूपमा स्थानीय सेवा रहने व्यवस्था संविधानले गरेको छ । संविधानको अनुसूची ८ मा स्थानीय तहको एकल अधिकार र अनुसूची ९ मा सभा अधिकार क्षेत्र देहाय बमोजिम रहने व्यवस्था गरिएको छ । उल्लिखित अधिकार क्षेत्रहरूलाई नेपाल सरकारले विस्तृतिकरण गरी थप स्पष्ट गरेको छ । नेपाल सरकारले स्थानीय तह संचालन सम्बन्धी जारी गरेको कार्यकारी आदेशले वडातहको समेत काम कर्तव्य र अधिकारहरूको व्यवस्था गरेको छ, जुन विषय प्रस्तावित स्वायत्त शासन विधेयकको मस्यौदाले समेत समेटेको छ ।

७. स्थानीय तहमा योजना तर्जुमा कसरी गरिन्छ ?

स्थानीय तहले (गाउँपालिका तथा नगरपालिका) नेपालको संविधान र कानून बमोजिम आफ्नो क्षेत्रमा आवधिक, वार्षिक, रणनीतिगत, विषय क्षेत्रगत मध्यकालीन तथा दीर्घकालीन विकास योजना बनाई लागू गर्नुपर्नेछ । योजना बनाउँदा संघ/प्रदेशको नीति, लक्ष्य, उद्देश्य, समयसीमा र प्रक्रियासँग अनुकूल हुने गरी बनाउनु पर्नेछ । साथै सुशासन, वातावरण, बालबालिका, जलवायु परिवर्तन अनुकूलन, विपद् व्यवस्थापन, लैङ्गिक तथा सामाजिक समावेशीकरणजस्ता अन्तरसम्बन्धित विषयलाई ध्यान दिई गर्नु पर्नेछ ।

स्थानीय तहले संघ/प्रदेशबाट प्राप्त हुने अन्तरसरकार वित्तीय हस्तान्तरण, सशर्त अनुदान, समपुरक अनुदान तथा प्राप्त मार्गदर्शन अनुसार आफ्नो आन्तरिक श्रोतसमेतको विश्लेषण गरी आगामी वर्षको लागि राजस्व तथा

श्रोतको अनुमान तयार गर्नुपर्नेछ । साथै अनुमानित बजेटबाट विभिन्न विषय क्षेत्र तथा लक्षित वर्गका लागि छुट्याउनु पर्ने न्यूनतम बजेट सुनिश्चित गरी बजेटको प्राथमिकता, वडागत रूपमा योजना तर्जुमाको मार्गदर्शन तथा बजेट सिलिड तयार गर्नुपर्नेछ । वडाहरूले प्राप्त बजेट सिलिड र मार्गदर्शनका आधारमा सहभागितामूलक रूपमा सबै टोल/बस्तीदेखि नै योजनाको छनौट र प्राथमिकीकरण गर्नुपर्नेछ ।

यसरी छनौट गर्दा वडाका जनप्रतिनिधिहरूको नेतृत्वमा सम्पूर्ण वर्ग, क्षेत्र, लिङ्ग, समूह, विशेष गरी अति विपन्न, पिछडिएको वर्ग र क्षेत्र (voiceless choiceless) समेतको अर्थपूर्ण सहभागितामा गर्नुपर्नेछ । यसरी छनौट भएका योजना प्रत्येक वडाबाट गाउँ/नगरपालिकामा पठाई विषय क्षेत्रगत रूपमा छलफल गरी एकीकृत योजना तर्जुमा गर्नु पर्छ । यसरी योजना तर्जुमा गर्दा विकास साभेदार, गैसस, निजी क्षेत्र समेतबाट संचालन हुने योजना समेत एकीकृत गरी गर्नुपर्नेछ । गाउँ/नगर कार्यपालिकाबाट गाउँ/नगर सभामा पेश गरी सभाबाट स्वीकृत गरिसकेपछि योजना कार्यान्वयनमा जानेछ । यसरी योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्दा साधारणतया प्राथमिकताका आधारहरू देहाय अनुसार छन् :

योजना तर्जुमा गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू के के हुन् ?

- (क) आर्थिक विकास, गरिवी निवारण, रोजगार अभिवृद्धि, आयमूलक आयोजनाहरू ।
- (ख) स्थानीय स्रोत, साधन र शीपमा आधारित जनसहभागितामूलक, शिघ्र प्रतिफल दिने र कम लागतका आयोजनाहरू ।
- (ग) लैङ्गिक समानता र सामाजिक समावेशीकरण अभिवृद्धि हुने र विशेष गरी पिछडिएको वर्ग, क्षेत्र र समुदायलाई प्रत्यक्ष लाभ पुग्ने ।
- (घ) दीगो विकास, वातावरणीय संरक्षण तथा सम्बर्द्धन गर्न सघाउ पुर्याउने ।
- (ङ) भाषिक तथा सांस्कृतिक पक्षको जगेर्ना र सामाजिक सदभाव तथा

एकता अभिवृद्धिमा सघाउ पुऱ्याउने ।

(च) सम्बन्धित स्थान विशेषको लागि विशेष महत्वको योजना ।

८. सामाजिक परिचालन के हो र किन ?

सुखी, सम्बृद्ध र समुन्नत समाज निर्माणका लागि सामाजिक तथा आर्थिक रुपमा पछि परेका नागरिकहरूलाई संगठित गराई सामाजिक, आर्थिक तथा सांस्कृतिक सशक्तिकरणका माध्यमबाट उनीहरूको व्यक्तिगत, पारिवारिक र सामाजिक जीवनमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउने प्रकृया नै सामाजिक परिचालन हो । नागरिकहरूलाई आफ्नो अधिकार र कर्तव्य बारे सचेत गराउनु, समाजमा पारस्परिक सहयोगको भावना र सद्भाव बढाउनु, स्थानीय स्तरका समस्याहरू आपसमा मिलेर समाधान गर्नु, आफ्नो समाजसँग सरोकारका विषयमा सबै नागरिकहरूको अभिमत लिएर सहभागीमूलक रुपमा निर्णय गर्नु, स्थानीय स्तरदेखि नै लोकतन्त्रलाई संस्थागत गर्नु, सार्वजनिक निकायहरूबाट प्रवाह गरिने सेवामा सबै नागरिकहरूको समतामूलक पहुँच स्थापित गर्नु, नागरिक र राज्यबीच सुमधुर कार्यगत सम्बन्ध स्थापनामा सहयोग पुऱ्याउनु नै सामाजिक परिचालनको उद्देश्य हो ।

९. लैङ्गिक समानता तथा सामाजिक समावेशीकरण भनेको के हो, संविधानमा के व्यवस्था छ ?

सामान्यतया, लिङ्गका आधारमा गरिने सामाजिक विभेदलाई लैंगिक विभेद भनिन्छ । हाम्रो समाज विभिन्न जातजाति, भाषाभाषी, धर्म, संस्कार, मूल्य मान्यता तथा विभिन्न आर्थिक स्तर भएका मानिसहरूको साभा थलो हो । यो साभा भूमिलाई हाम्रा कतिपय रुढीग्रस्त र अन्धविश्वासी सोच तथा सामाजिक संस्कारहरूले विभिन्न रुपमा वर्गिकरण गरी महिला र पुरुष बीच, माथिल्ला जात र तल्ला जात भनिने बीच, हुने खाने र हुँदा खाने बीच, विभिन्न भौगोलिक स्थानहरू बीच, सामाजिक आर्थिक रुपमा विभेद गरेका कारण यसको विभेदको अन्त्य गरी विभेद सार्वजनिक सरोकारका विषयमा,

राज्यबाट प्रवाह गरिने विभिन्न सेवा तथा अवसरहरूमा रहेका विभेदका अवशेषहरूको अन्त्य गरी सबैले मर्यादित रुपमा बाँच्न र राज्यका सबै प्रकारका साधन र स्रोतहरूमा सबैको समतामूलक पहुँच स्थापना गर्नका लागि गरिने नीतिगत र कानुनी व्यवस्था नै समावेशीकरण हो भनेर बुझ्न सकिन्छ ।

नेपालको संविधानले समानुपातिक समावेशी र सहभागितामूलक सिद्धान्तका आधारमा समतामूलक समाजको निर्माण गर्ने व्यवस्था गरेको छ । नेपालको संविधानको धारा ३८ देखि ४६ सम्म महिला, बालबालिका, दलित, सामाजिक आर्थिक रुपमा पछि परेका वर्ग, जेष्ठ नागरिक, अपाङ्गता आदि सबैलाई समान व्यवहार गर्नपर्ने व्यवस्था गरी समान वंशीय अधिकार, सुरक्षित मातृत्व र प्रजनन स्वास्थ्य सम्बन्धी अधिकार, राज्यका सबै निकायमा सहभागिता हुने अधिकार, सम्पत्ति तथा पारिवारिक मामिला सम्बन्धी अधिकार, शिक्षा, स्वास्थ्य, रोजगार र सामाजिक सुरक्षामा सकारात्मक विभेदको व्यवस्था गरेको छ । संविधानका अन्य हकहरू जस्तो दलित सम्बन्धी हक, समानताको हक, सामाजिक न्यायको हक आदिमा पनि महिला तथा पिछडिएका वर्गको लागि विशेष व्यवस्था गरेको देखिन्छ ।

संविधानमा नै सङ्घीय व्यवस्थापिका, राष्ट्रिय सभा, प्रादेशिक सभा, जिल्ला समन्वय समिति, नगर सभा, गाउँ सभा, वडा समितिमा समावेशी प्रतिनिधित्वको सुनिश्चित गरेको छ । संविधान बमोजिम राष्ट्रपति वा उपराष्ट्रपति, प्रतिनिधि सभाको सभामुख वा उपसभामुख, राष्ट्रिय सभाको अध्यक्ष वा उपाध्यक्ष, गाउँ/नगरपालिकाको अध्यक्ष/प्रमुख वा उपाध्यक्ष/उपप्रमुख फरक फरक लिङ्गको हुनुपर्ने व्यवस्थाले महिलाको हकको सुनिश्चित गरेको छ ।

सामाजिक तथा आर्थिक रुपमा पछाडि परेको वर्गहरूको विकासको लागि विभिन्न संबैधानिक आयोगहरू जस्तो राष्ट्रिय दलित आयोग, राष्ट्रिय समावेशी आयोग, आदिवासी जनजाति आयोग, मधेशी आयोग, थारु आयोग, मुस्लिम आयोगको व्यवस्थाले महिला

एवं सामाजिक तथा आर्थिक रुपमा पछाडि परेको वर्गहरूको विकासको लागि विशेष महत्व दिएको छ ।

१०. मौलिक हक भनेको के हो ? संविधानमा यस सम्बन्धी के व्यवस्था छ ?

सामान्य अर्थमा मौलिक हक भन्नाले सबै नेपाली नागरिकले सम्मानित र मर्यादित जीवन ज्युनका लागि आवश्यक पर्ने आधारभूत अधिकार भन्ने बुझ्नुपर्दछ । यस सम्बन्धमा नेपालको संविधानले सबै नागरिकहरूलाई समान हक प्रदान गरेको छ र कसैलाई काखा र पाखा गरेको छैन ।

सम्मानपूर्वक बाँच्न पाउने हक, स्वतन्त्रताको हक, समानताको हक, सञ्चारको हक, न्याय सम्बन्धी हक, अपराध पीडितको हक, यातना विरुद्धको हक, निवारक नजरबन्द विरुद्धको हक, छुवाछुत तथा भेदभाव विरुद्धको हक, सम्पत्तिको हक, धार्मिक स्वतन्त्रताको हक, सूचनाको हक, गोपनीयताको हक, शोषण विरुद्धको हक, स्वच्छ वातावरणको हक, शिक्षा सम्बन्धी हक, भाषा तथा संस्कृतिको हक, रोजगारीको हक, श्रमको हक, स्वास्थ्य सम्बन्धी हक, खाद्य सम्बन्धी हक, आवासको हक, महिलाको हक, बालबालिकाको हक, जेष्ठ नागरिकको हक, सामाजिक न्यायको हक, सामाजिक सुरक्षाको हक, उपभोक्ताको हक, देश निकाला विरुद्धको हक, सबैधानिक उपचारको हक जस्ता अधिकारलाई मौलिक हक भन्ने बुझ्नुपर्दछ । नेपालको सबै नागरिकहरूलाई यी मौलिक हकको निर्वाध उपभोगका लागि हाम्रो संविधानको धारा १६ देखि ४६ सम्म ३१ वटा मौलिक हक सम्बन्धमा प्रस्ट रुपमा व्यवस्था रहेकोछ ।

नागरिकका कर्तव्यहरू के के हुन् ?

नागरिकको सहयोग राज्य संचालनको लागि अपरिहार्य छ । राज्यले नागरिकहरूको अभिभावकत्व लिए जस्तै जनताले पनि राज्यप्रति आफ्नो कर्तव्य निर्वाह गर्नु पर्दछ । विभिन्न वर्ग, धर्म, सम्प्रदाय, जातजातिहरू बीच सामाजिक सद्भाव कायम गदै सामाजिक एकीकरणमा सहयोग गर्नु, कमजोर र

निमुखा वर्गको सहयोग गर्नु, संविधान, नियम कानूनको पालना गर्नु, वातावरण संरक्षण र फोहरमैला व्यवस्थापनमा सहयोग गर्नु, जनसहभागितात्मक विकास कार्यक्रममा सहभागी हुनु, जनचेतना जगाउने कार्यमा सहयोग गर्नुका साथै राज्यलाई आवश्यक परेका बेला राज्यले मागेको सहयोग गर्नु नागरिकहरूको कर्तव्य हो ।

यस सम्बन्धमा नेपालको संविधानको धारा ४८ मा नागरिकको कर्तव्य निम्नानुसार उल्लेख भएको छ :

- राष्ट्रप्रति निष्ठावान हुँदै नेपालको राष्ट्रियता, सार्वभौमसत्ता र अखण्डताको रक्षा गर्नु
- संविधान र कानूनको पालना गर्नु
- राज्यले चाहेका बखत अनिवार्य सेवा गर्नु
- सार्वजनिक सम्पत्तिको सुरक्षा र संरक्षण गर्नु ।

११. जवाफदेहिता भनेको के हो ?

प्रचलित कानुनी दायरामा रहेर वैधानिक अधिकार प्राप्त गरेको व्यक्ति, कार्यालय वा संस्थाले आफूले गरेको कामका सम्बन्धमा सर्वसाधारण नागरिकहरूप्रति जिम्मेवार हुने व्यवस्थालाई जवाफदेहिता भनिन्छ । यसर्थ, नागरिकलाई सेवा दिने प्रयोजनका लागि निर्वाचित भएका पदाधिकारी, स्थापित भएका कार्यालय तथा संस्थाहरू सधैं नागरिकप्रति जिम्मेवार हुन्छन् ।

यसर्थ राज्य कोषबाट पारिश्रमिक लिने अथवा राज्यका नाममा आएको कुनै पनि सार्वजनिक स्रोत परिचालन गर्ने निकायहरूले नागरिक बडा पत्रमा उल्लेख भएको प्रक्रिया पुरा गराई नागरिकलाई छिटो छरितो, पारदर्शी र गुणात्मक सेवा प्रवाह गर्नु उनीहरूको पहिलो कर्तव्य हो ।

जवाफदेहिता सुशासनका लागि आधारभूत कुरा हो । अहिलेको राज्य संचालन व्यवस्था अनुसार सिंहदरवारको अधिकार जनताको घरदैलोमा पुऱ्याएर नियमसम्मत रुपमा नागरिकहरूलाई छिटो, छरितो, गुणस्तरयुक्त र पारदर्शी रुपमा सेवा दिन स्थापित भएका यी निकायहरूले तोकिएका प्रक्रियाहरू पुरा गर्दा पनि नियमसम्मत रुपमा पाउन पर्ने सेवा चित्त बुझ्दो रुपमा पाउन सकिएन भने मेरो काम किन भएन ? भन्ने प्रश्न गर्ने संस्कार बसालेर सचेत नागरिकको भूमिका निर्वाह गर्न जरुरी छ । यसो भयो भने मात्र सार्वजनिक पद धारण गरेका पदाधिकारी र निकायहरूलाई नागरिकप्रति जवाफदेही बनाउन बढी मद्दत पुग्दछ ।

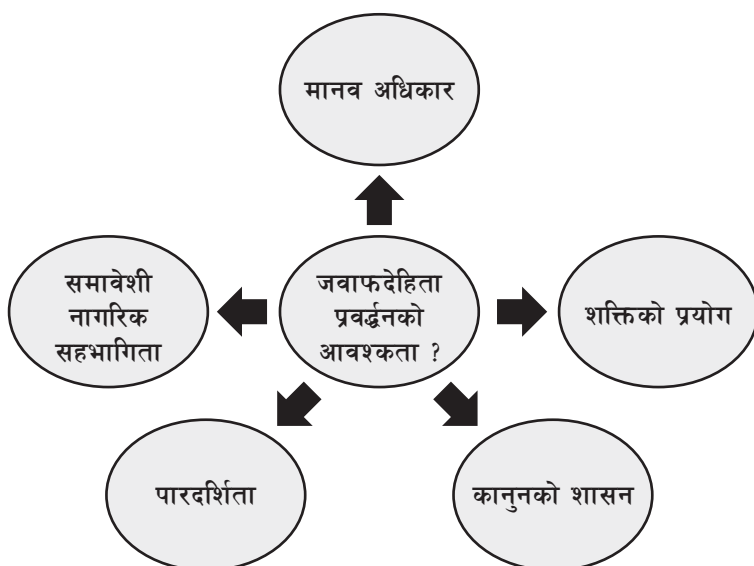
सङ्घीयता मार्फत सिंहदरवारको अधिकार जनताको घरदैलोमा पुऱ्याउने भन्ने हाल सरकार र राजनैतिक दलहरूको प्रतिवद्धता रही आएको छ । यो भनेको स्थानीय सरकार मार्फत प्रवाह गरिने सेवाको प्रभावकारिता अभिवृद्धि नै हो । स्थानीय तह जनताका घर दैलो नजिकको सरकार भएकोले

यसबाट जनताले गुणस्तरीय सेवा पाउने अधिकार रहन्छ । संविधानले धारा ४४ मा मौलिक हक अन्तर्गत कानून बमोजिम गरिएका अन्य उपचारका अतिरिक्त गुणस्तररहित बस्तु वा सेवा प्रदान गरेबाट सेवा लिनेलाई क्षति पुगेमा कानून बमोजिम क्षतिपूर्ति पाउने व्यवस्था उपभोक्ताको हकको व्यवस्था गरेको छ ।

११.१ नागरिक बडापत्र (Citizen charter) भनेको के हो र किन ?

नागरिक बडापत्र कुनै पनि संस्थाले नागरिकहरूसँग गरिने सेवा प्रवाहको लागि सार्वजनिक प्रतिवद्धता हो जसमा आफ्नो सेवाको मापदण्ड, सेवा दिन लाग्ने समय र गुणस्तर, सम्पर्क व्यक्ति, अपनाउनु पर्ने न्यूनतम प्रकृया, गुनासो सुनुवाइको व्यवस्था, क्षतिपूर्तिको व्यवस्था आदि सम्पूर्ण सूचना समावेश गरिएका हुन्छन् । नागरिक बडापत्र स्थानीय तह लगायत सम्पूर्ण सरकारी निकायहरूले आफ्नो छुट्टै वेबसाइट भए त्यसमा समेत राख्नुका साथै अनिवार्य रुपमा सबैले देख्ने गरी ठूलो बोर्डमा उल्लेख गरी राख्नुपर्दछ जसले गर्दा संस्थामा प्रवेश गर्नासाथ सेवाग्राहीलाई जानकारी हुन सहज होस् । सरकार नागरिकप्रति जिम्मेवार र जवाफदेही छ, र सबै नागरिकलाई पारदर्शी रुपमा भेदभावरहित ढंगले सेवा प्रदान गर्दछ भन्ने कुराको यो एउटा महत्वपूर्ण सूचक पनि हो ।

११.२ यस्तैगरी स्थानीय तहले आफ्नो नागरिकप्रतिको जवाफदेहिता बढाउन नागरिक सुझाव तथा गुनासो पेटिका राख्ने र नियमानुसार खोल्ने, दर्ता गर्ने, सम्बोधन गर्ने आदि गर्नुपर्दछ । वित्तीय पारदर्शीता, सदाचार प्रवर्द्धनका कार्यहरू कानूनद्वारा व्यवस्थित गर्नुपर्दछ । स्थानीय सरकारका कानून, निर्णय, आम्दानी र खर्च, कर्मचारी भर्ना, जिम्मेवारी, कर राजश्वका दरहरू, खरिद प्रक्रिया सबै पारदर्शी हुनुपर्दछ । यसका लागि सरकारको वेबपेज, अनलाईन फारमहरू, प्रणालीहरूको विकास गरी सकेसम्म नागरिकहरूका घरदैलोमानै सेवा पुऱ्याउने व्यवस्था गरिनु पर्दछ । मातहतका निकायहरूको कडाईका साथ नियमित अनुगमन, सुपरिवेक्षण, पृष्ठपोषण र त्यसको पालनाको अनुगमन र मूल्यांकन

हुनुपर्दछ । अनुशासन उल्लंघनकर्तालाई बिना मोलाहिजा कार्यवाहीको स्पष्ट व्यवस्था हुनुपर्दछ ।

१२. वातावरणमैत्री विकास किन र कसरी ?

प्राकृतिक, सांस्कृतिक, सामाजिक प्रणाली, आर्थिक तथा मानवीय क्रियाकलाप, तिनका अवयवहरू तथा यस बीचको अन्तरक्रिया एवं अन्तरसम्बन्धलाई वातावरण भनिन्छ । वातावरणीय विनासबाट जनजीवन अस्वस्थ, असुरक्षित र अभावमा गुञ्जिनु पर्ने हुन्छ । विकास र वातावरण संरक्षणलाई सन्तुलित ढंगले लिएर जान सकिने भने यसले भयावह अवस्था आउन सक्छ ।

साधारणतया प्राकृतिक स्रोत र साधनको कमि, विषम वातावरण र प्रतिकूल जलवायु रहेको अवस्थालाई गरीबीको कारक तत्वको रूपमा लिने

गरिन्छ । हाम्रो देशमा वातावरण संरक्षणको पक्ष अतिनै संवेदनशील रहेकोछ । नेपालमा वातावरण संरक्षण गर्न र विकास प्रकृत्यालाई वातावरण अनुकूल बनाउन विभिन्न ऐन, नियम, निर्देशिका, मापदण्ड आदि जारी गरिएका छन् तर पनि विकासको बढ्दो आवश्यकता, अव्यवस्थित औद्योगीकरणसँगै गरिबी र चेतनाको कमीले गर्दा विकास र वातावरणमा सन्तुलन कायम हुन सकेको छैन ।

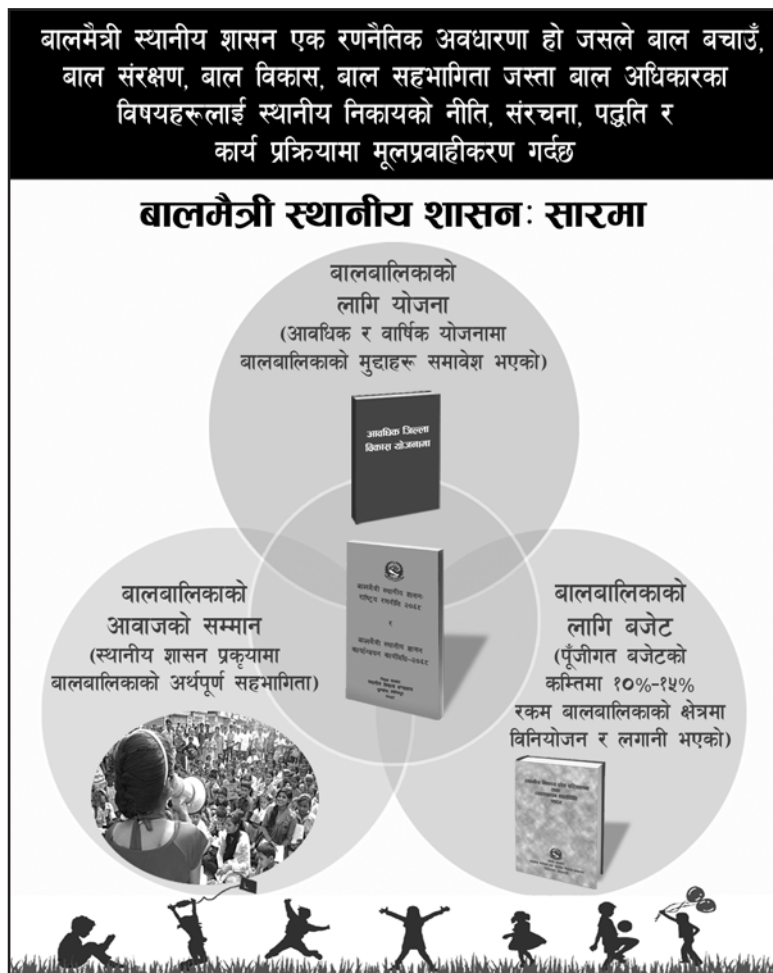
यिनै कुराहरूलाई ध्यानमा राखेर स्वच्छ वातावरणमा बस्न पाउने जनताको नैसर्गिक अधिकारलाई सुरक्षित गर्न संविधानको धारा ३० मा मौलिक हक अन्तर्गत स्वच्छ वातावरणको हकको व्यवस्था गरेको छ । यसमा वातावरणीय प्रदुषण वा हासबाट हुने क्षतिको कानून बमोजिम प्रदुषकबाट क्षतिपूर्ति पाउने व्यवस्था समेत गरिएकाले नागरिकस्तरबाट पनि यसको वकालत गरिनु पर्दछ ।

गरिबीलाई न्यूनीकरण गर्नको लागि वातावरण संरक्षण, विपद व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण तथा अनुकूलनका कार्यक्रमहरूलाई स्थानीय तहका वार्षिक तथा आवधिक विकास योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन तथा मूल्याङ्कन एवं सुपरिवेक्षणमा मूलप्रवाहीकरण गर्नुपर्दछ र सोही अनुसार बजेट विनियोजन समेत गर्नुपर्ने हुन्छ । यसरी दिगो वातावरण व्यवस्थापन र जलवायु परिवर्तन न्यूनीकरण तथा अनुकूलनका कार्यक्रममा लगानी गर्दा गरीबी न्यूनीकरण एवं गरीबको जीविकोपार्जनमा अभिवृद्धि मात्र नभएर राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा समेत सहयोग पुग्दछ । यसतर्फ सबै नागरिक र स्थानीय सरकार सचेत हुन जरुरी छ ।

१३. बालमैत्री स्थानीय शासन भनेको के हो र किन आवश्यक छ ?

स्थानीय सरकारका हरेक नीति, संरचना र प्रणालीमा बालबालिकासँग सम्बन्धित बाल बचाउ, बाल संरक्षण, बाल विकास र बाल सहभागिता जस्ता पक्षहरूलाई आवद्ध गराउने काम नै बालमैत्री स्थानीय शासन हो । सारमा बालमैत्री स्थानीय शासन भनेकै बालबालिकाका लागि योजना, बालबालिकाको समग्र विकासका लागि लगानी र बालबालिकाका आवश्यकता र आवाजको सम्मान गर्नु हो ।

आजका बालबालिका भोलिका देश निर्माता हुन् । यसैले बालबालिकालाई लगानी गर्नु भनेको भोलिका लागि लगानी गर्नु हो । भोलिको समुन्नति, समृद्धि र असल समाज निर्माणका लागि बालबालिकालाई त्यस्तै खालको वातावरण दिनु पर्दछ । नेपालको संविधानको धारा ३९ मा बालबालिकाको हक र बाल अधिकार सम्बन्धी व्यवस्था गरिएको छ । यसका लागि घर परिवार, समाज र हरेक तहका सरकार बालमैत्री हुन आवश्यक छ । नेपालले राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा व्यक्त गरेका प्रतिवद्धताहरू कार्यान्वयन गर्न सघाउन पनि स्थानीय सरकारले आफ्नो क्षेत्रलाई बालमैत्री घोषणा गरी सोही अनुसार बालमैत्री गतिविधिहरूलाई संस्थागत गर्न आवश्यक छ ।

“स्थानीय सरकारलाई अवसर र चुनौती बराबरी छन”

नेपालमा धेरैवटा शासन व्यवस्था आए, गए । मल्ल, शाह, राणाहुँदै प्रजातन्त्र, पञ्चायत, पुनः प्रजातन्त्र, लोकतन्त्र र गणतन्त्र हुँदा पनि अधिकांश जनताको अवस्था उस्तै छ । पछिल्लो समयमा संविधान सभामार्फत् जनताले नेपालको संविधान २०७२ बनाएका छन् । संविधानपछि भन्दा दुई दसकदेखि अलमलमा रहेको स्थानीय निर्वाचन सम्पन्न भई स्थानीय तह (गाउँपालिका र नगरपालिका) मा जनप्रतिनिधि चुनिएका छन् । लगत्तै प्रदेश र संघीय सरकारका लागि पनि निर्वाचनले जनप्रतिनिधि छानिसकेको छ । मुलुक यतिबेला नयाँ शासन व्यवस्थामा जाँदैछ अर्थात् संविधानले परिकल्पना गरेको तीन तहको संघीयता कार्यान्वयनको चरणमा छ । जनताबाट नागरिक बनेको अवस्थामा स्थानीय सरकार (गाउँपालिका/नगरपालिका) मार्फत् सेवा सुरु भएको छ । स्थानीय सरकार अर्थात् सिंहदरबार नै गाउँघरमा पुग्दा नागरिकले जे अपेक्षा गरेका थिए, नौ महिना बितासम्म सोचेको सेवा प्रवाह भएको र विकास सुरु भएको देखिएको छैन । स्थानीय सरकारहरूमा कानुनी, व्यवस्थापकीय र कार्यपालकीय समस्या पनि थुप्रै देखिएका छन् । स्थानीय सरकारले किन नागरिकलाई सिंहदरबारको सेवा दिन सकेन ? समग्र विषयमा धुलिखेल नगरपालिकाका प्रमुख अशोक व्याञ्जुसँग गोपीकृष्ण दुग्गाना ले गरेको वार्ता

स्थानीय सरकार सञ्चालन कति सहज कति असहज ?

सेवा प्रवाह गर्ने शैलीमा हिजोभन्दा फरक छ । दैनिक कानुनी सिफारिस गर्ने प्रक्रिया बढामा गएको छ । त्यसैले दैनिकीमा बदलाव आएको छ । नगर कार्यपालिकाले नीति निर्माण र विकासका काम गर्छ । अहिले प्रशासनिक सहजता जनप्रतिनिधि र जनता सबैलाई छ । संविधानले प्रदान गरेको स्थानीय तहलाई दिइएको अधिकार क्षेत्र जुन छ, तिनका विषयमा स्थानीय तहमा सबै खालका कानुनहरू निर्माण नहुनु नै पहिलो र मुख्य समस्या देखिएको छ ।

दोस्रो, ती अधिकार क्षेत्रभन्दा बाहेकका विषयमा कुन रूपमा जाने भन्ने कुरो प्रष्ट हुन बाँकी छ । स्थानीय सरकारलाई प्राप्त भएका अधिकार अन्य नियम कानुनहरूमा पनि बाझिरहेको हुनाले पुराना कानुन नियमहरू संशोधन हुन बाँकी छन् । यसले समस्याहरू जन्माएको छ । न्यायपालिकाको अधिकार क्षेत्र प्राप्त भएको तर न्यायिक ऐन, नियम र कानुनहरू बनिनसकेको अवस्था छ । कार्यपालिकाको जिम्मेवारीभित्र आइपरेका जति पनि जिम्मेवारी छन्, तिनमा प्रदेश, केन्द्र र स्थानीय सरकारको साझा सूचीमा परेका जति पनि अधिकार क्षेत्रहरूको विषयमा कार्य सम्पादन गर्नका लागि केन्द्र, प्रदेश र तहले के-के काम गर्ने भन्ने विषयमा परिभाषित कानुन

अशोक व्याञ्जु प्रमुख, धुलिखेल नगरपालिका

निर्माण नभएकाले स्पष्ट हुन सकेका छैनौं । राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग गठन भई तहलाई बजेट बाँडफाँट गर्ने सवालमा वित्तीय स्वतन्त्रता र अधिकारका क्षेत्रमा स्थानीय सरकारलाई काम गर्न अप्ठ्यारो भएको छ ।

संविधानले नै तीनवटै सरकारको राष्ट्रिय आम्दानीको बाँडफाँट गर्नका लागि मापदण्ड तयार पार्ने र त्यसबाट प्रदेश र तहलाई बजेट बाँडफाँट गर्ने भनी उल्लेख गरे पनि सोको आधार अबैध तय भएको छैन । त्यो अधिकार नआउँदा गत स्थानीय निर्वाचन भए पनि राष्ट्रिय प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग गठन हुन सकेन । आयोग समयमै कार्यान्वयनमा आएको भए

अहिले नगरपालिकाहरूको आय नै अरबौंको हुन्थ्यो ।

अहिले अर्थ मन्त्रालयले अन्य कामका लागि छुट्याएको ४०/५० करोड रुपैयाँबाट स्थानीय तहलाई दिनु पर्‍यो जबकि संविधानले प्रत्याभूत गरेको अधिकार कार्यान्वयन गर्न कन्जुस्याई गरेका कारण यस्तो अवस्था आयो । यसले तहहरूको कार्यक्षमतामा ह्रास आएको छ । सरकारले यथाशीघ्र आयोग गठन गरी ‘फूल फ्लेज’ मा काम गरिदिनु पर्‍यो । यसले स्थानीय तहमा आर्थिक स्वतन्त्रता व्यापक हुनेछ ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐनका सकारात्मक र नकारात्मक पक्ष ?

संसदमा छलफल भई ऐनका रूपमा आउनु पर्ने विषयलाई सरकारले आदेशका रूपमा पठायो । संविधान लागू भएपछि कानुन निर्माण स्थानीय तहको विधायिकी अधिकार हो । यसले जहाँ विधेयक बन्नु पर्ने हो त्यहाँ छलफल भएन तर मन्त्रालयबाट आदेश दिइयो जुन लोकतान्त्रिक विधिविपरित आदेश थियो । अब ऐन आएपछि यसमा अधिकार क्षेत्र तोकिएका छन्, यसमा स्थानीय तहमा कस्तो ऐन, कानुन बन्नुपर्छ भन्ने परामर्श र प्रतिक्रिया लिएर बनाएको भए अब राम्रो हुन्थ्यो त्यो छोडिएको छ । प्राविधिक रूपमा दिनुपर्ने गरी दिएकाले ऐनभित्र केही अधुरा विषय छन् ।

स्थानीय सरकार सञ्चालन ऐन पूर्ण छ ?

ऐनमा धेरै अधुरा-अपुरा कुरा छन् । स्थानीय सरकारलाई कामको जिम्मेवारी स्थानीय स्वशासन ऐन अनुसार गर्ने भएपछि ऐन नै प्रष्ट हुनु पर्छ । कतिपय कुरामा ऐन र अन्यमा फरक छ । नगर शिक्षा समिति बनाउने, विद्यालय व्यवस्थापन समिति गठन गर्ने, शिक्षकहरूको दरबन्दी मिलान गर्ने भनेर ऐनमा भनिएको छ तर त्यो ऐन अनुसार काम गर्नका लागि हामी अगाडि बढ्दा शिक्षा ऐनमा अर्कै छ । शिक्षा कार्यालयबाट त्यो अधिकारको प्रयोग गरिराख्छा छ । उता खारेज भएको छैन, यता ऐनमा अधिकार छ । वनमा पनि यस्तै समस्या छ । धेरै कानूनहरू बाभिएको कारण स्वायत्त शासन ऐन अगाडि बढाउँ पुरानो ऐनले काम गर्न दिँदैन । पुरानो ऐनबाट काम गरौं अहिलेको संविधानको मर्मविपरित हुन्छ ।

आर्थिक ऐनमा अहिले नगरपालिकाले आफ्नै आर्थिक विनियोजन विधेयक पास गरेर काम गर्नुपर्छ । त्यो विनियोजन अधिकार नगरपालिकामा विधायिकी अधिकार र अधिकार विनियोजन भइसकेपछि मूल संविधानमा नबाभिने गरी केन्द्रको कानून पनि लागू हुने भनेको छ । केन्द्रको कानून र हामीहरूले बनाउने कानूनमा केही कुरा बाभिएको हदसम्म स्वतः खारेज हुनेछ भनिएको छ । स्थानीय तहमा आर्थिक गतिविधि सञ्चालन गर्नलाई सबै स्थानीय तहले सबै आर्थिक विनियोजन ऐन पनि बनाइसकेको छैन । नयाँ काम गर्न सहज भएको छैन । त्यसैले स्थानीय तहहरूमा अहिले संक्रमणीय अवस्था छ ।

केही कानुनी व्याख्या व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ भने केही विनियोजन ऐन तयार गर्नुपर्ने छ । तर यस विषयमा कतिपय कुराले समस्या पार्न सक्छ । नगर सभा र गाउँ सभाले पास गरेको बजेट तथा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने सवालमा प्रमुखले कार्यकारी अधिकृतलाई सात दिनभित्र अधिकार क्षेत्र तोकेर दिनुपर्छ भनेको छ । त्यो अधिकार क्षेत्रभित्र कुन कुन अधिकार क्षेत्र तोकेर दिनुपर्छ ? सबै दिनुपर्छ कि आंशिक दिनुपर्छ, त्यसको आधार तयार भएको छैन । यस्ता केही समस्या छन् ।

यस्ता अरू समस्या वा कमजोरी के छन् त ?

कमजोरी यही त हो नि लोकतन्त्र र विधायिकी अधिकारको कुरा गर्ने अनि कार्यकारी अधिकृतलाई सोधेर कानून बनाउने ? यो त गरिमाय संसदमा छलफल हुनुपर्ने विषय थियो । जनप्रतिनिधि थिएन होइन जनप्रतिनिधि निर्वाचित भएपछि यो ऐन बनेको हो । मेयर उपमेयरहरूलाई सोधेर बनाउनु पर्ने थियो । मन्त्रालयले आवश्यक विनियमहरू तर्जुमाका लागि मस्यौदा पठाउन सक्छ, त्यो मस्यौदा स्थानीय सरकारले मान्न पनि सक्छ, नमान्न पनि सक्छ ।

त्यसका आंशिक राम्रा कुरा स्वीकार्न पनि सक्छ, थप नयाँ कुराहरू राख्न पनि सक्छ । त्यसैले माथिबाट पठाएको मस्यौदा मान्ने पर्छ, भन्ने बाध्यता तहलाई छैन । त्यो मन्त्रालयको सहजीकरण हो, सहजीकरण गर्नु राम्रो हो । संघीय सरकारले दिएको कुरा मान्ने पर्छ, भन्ने छैन । संविधानले राज्यस्रोतको बाँडफाँट भनेपछि संघीय सरकारको अधिकार पनि स्पष्ट छ । प्रदेश सरकारको अधिकार पनि स्पष्ट छ । स्थानीय सरकारको अधिकार स्पष्ट छ । आफ्नो अधिकार क्षेत्र भित्रको माथिबाट हस्तक्षेप गर्न सक्दैन र मिल्दैन । त्यो संवैधानिक रूपमा नै गैरकानुनी हुन्छ ।

मन्त्रालयले स्थानीय तहलाई पठाएका नमूना कानूनलाई कसरी मूल्यांकन गर्नुभएको छ ?

अब हिजो आदेशको रूपमा आएको ऐन पनि संसदमा छलफल भएर ऐनको रूपमा आउनु पर्ने विषयलाई सरकारले आदेशको रूपमा पठायो । त्यसो भएकाले संविधानपछि कानून निर्माण चाहिँ विधायिकी अधिकारको कुरा हो । विधायिकी अधिकारको कुरा चाहिँ जहाँ विधायक बन्नु पर्ने त्यहाँ विधेयकमा छलफल नहुने अनि आदेश दिने ? यो संविधानको मर्म लोकतान्त्रिक प्रणालीमा हुने भनिएको छ । त्यो हिडाई गलत ठाउँबाट भएर यसरी आदेश पठाइयो । तर अब ऐन आइसकेपछि यसमा अधिकार क्षेत्रहरू तोकेको विषयमा स्थानीय सरकारहरूको पनि कस्तो ऐन बन्नु पर्छ, कस्तो कानून नियम बन्नुपर्छ, भन्ने कुराको प्रतिक्रिया र परामर्श लिएर

गरेको भए काम गर्न अब सजिलो हुन्थ्यो । त्यो पाटोलाई छोडेर नितान्त एउटा प्राविधिक रूपमा दिनुपर्ने भएको नाताले दिइएको छ ।

त्यसैले यो ऐनभित्र केही अधुरा कुराहरू छन्, केही अपुरा कुराहरू छन् अनि कति परिभाषित गर्ने कुराहरू छन् र कति पछि तोकेर दिने भनेका छन् । यही तोकेर दिने प्रष्ट नभएको गर्नुपर्ने जिम्मेवारीहरू र कामहरूको विषयमा त्यहाँ प्रष्ट लेखेका विषयमा पनि स्थानीय तहमा कानून बनाएर गर्नुपर्ने भएकाले त्यो कानून नबनेको अवस्थामा कामको गतिशिलतामा कमी आएको छ । हिजोको तुलनामा काम गर्न भने सहज छ ।

मन्त्रालयले पठाएका कुनै पनि विषय स्वीकार्नु हुन्छ त ?

स्वीकार्ने हुन्छ भन्ने त छैन, राम्रो छ भने स्वीकार्न सकिन्छ । तर उहाँहरूले आदेशात्मक ढंगले गर्न पाउनु हुन्छ । आदेशात्मक रूपमा हामीहरू लिन पनि सक्दैनौं मान्न पनि सक्दैनौं । लिन सकिन्छ, औचित्य र आवश्यकताको आधारमा ।

अबका दिनमा पनि स्थानीय सरकारहरूले संघीय सरकारको मुख ताक्नु पर्छ ?

कतिपय नगरपालिका र गाउँपालिकाहरूको क्षमताको विकासको कुरा होला, स्थानीय जनशक्तिको कुरा होला । त्यहाँ भएका कमिकमजोरीहरूका कारणले त्यस्तो भएको हुन सक्छ । तर स्वायत्तता विकेन्द्रीकरण संविधानले दिएको अधिकारभित्र रहेर स्थानीय सरकार के हो भन्ने कुरा बुझ्ने हो भने अब स्थानीय सरकारहरू परनिर्भरतामा होइन । स्व-निर्भरतामा बाँच्ने सरकारहरू हुन् । त्यसैले यसको समय चाहिँ बढाउँदै लैजानु पर्छ । सुरु सुरुमा यस्ता कतिपय सानातिना कमी कमजोरीहरू हुन सक्छन् । तर पूर्ण स्वायत्त हामी सरकार हौं भन्ने कुराको अनुभूति बिस्तारै हामीले दिलाउँदै जानुपर्छ ।

समग्र आयको ८० प्रतिशत केन्द्रमै राख्नु स्थानीय सरकारका लागि कति मान्य हुन्छ ?

संविधानमै व्याख्या भएको राष्ट्रिय प्राकृतिक तथा वित्तीय आयोग तत्काल गठन हुनुपर्छ । आयोगमा छलफल हुन्छ,

कुन तहलाई राज्यले कति प्रतिशत दिने, कुन कर प्रदेशले कति र तहले कति लिने आदिबारे सैद्धान्तिक आधार तय हुनेछ। तहहरूको विकास त्यहाँको पूर्वाधारमा ध्यान दिने गरिएको अवस्था सिर्जना हुनुपर्छ। आम्दानी र विकास खर्च हेरेर काम हुनुपर्छ। थाहा छैन, न बेल्जियममा जस्तो ६२ प्रतिशत स्थानीय तहले लिएर बाँकी केन्द्रलाई दिनुपर्ने स्थिति हुनेछ वा सरकारले बढी अधिकार र दायित्व बोकेर प्रदेशले कम लिने वा तहले कमबढी लिने भन्ने हुन्छ, त्यो पछि निर्धारण हुनेछ। हिजो मन्त्री वा सरकारले दियो भन्नेमा अर्थ छैन।

प्रदेशसँगको समन्वयमा के कस्ता अफ्ठ्यारा देख्नुहुन्छ ?

संविधानमा प्रष्ट उल्लेख गरिएका बाहेकका अधिकारका विषयमा परिभाषित भएका मध्ये पनि साझा अधिकार क्षेत्रमा परेकामा कसको (संघीय, प्रदेश वा तह) कति दायित्व र जिम्मेवारी पर्छ भन्ने कुराको छुट्टै कानून बन्न बाँकी छ। स्रोत वा कानूनजस्ता विषयमा तीन तहका सरकारबीच छलफल धेरै समयसम्म हुन्छ। अमेरिकामा अहिले पनि संघीय सरकारले गर्ने कामबारे पनि प्रदेश र स्थानीय सरकारबीच छुट्टै मत हुन्छन्। अधिकारको बाँडफाँट र लेनदेनको विषयमा नेपालमा अलि लामै समयसम्म बहस हुन्छ, बहस भइरहने विषय हो। केन्द्रीय सरकार सबै नागरिकको घरदैलोमा पुग्न सक्दैन। त्यसैले स्थानीय सरकारको परिकल्पना गरेको हो। केन्द्रीय सरकारले सबै गर्न सक्ने भए वा गरेको भए अहिले स्थानीय सरकारको कल्पनै हुने थिएन। केन्द्रीय सरकारका अधिकार न्यूनीकरण गर्दै प्रदेश र प्रदेश सरकारका अधिकार पनि न्यूनीकरण गर्दै स्थानीय सरकारमा पुऱ्याउने काम संघीयतामा हुनेछ।

जिल्ला समन्वय समिति (जिसस) को भूमिका आवश्यक छ ? समन्वय कसरी भइरहेको छ ?

संविधानले परिकल्पना गरेअनुसार त जिससले स्थानीय तहहरूलाई निर्देशन दिने नै होइन। स्थानीय सरकारबीच केही अफ्ठ्यारा परे भने कानुनी भन्फट आइपरे भनेमात्र समन्वय गर्ने अधिकार हो। ७ सय ५३ सरकार स्वायत्त सरकार हुन्। आफैले आफैलाई व्यवस्थित गर्ने शासन व्यवस्था हो। केन्द्रीय सरकारले

पनि तहलाई निर्देशन दिन सक्दैन। जिसस संविधानले अनुसूची ८ र ९ मा अधिकार नदिएकाले कार्यकारी संस्था होइन। समन्वयको हालसम्म आवश्यकता नै परेको छैन।

संविधानले स्थानीय सरकार भनेको छ तर व्यवहारमा... ?

स्थानीय सरकार सैद्धान्तिक रूपमा जो भनियो त्यसको कार्यान्वयन गर्ने समय आउँदैछ। कानून, नियम आदि बन्दैछन् भने आर्थिक स्वायत्तता बढिरहेको छ। भर्खर जन्मिएको छोरालाई १६ वर्षको छोराले भै भारी बोकेर कमाएर खुवाउ भनेजस्तै कल्पना गर्नु कति उचित हो ? मिथ्या कल्पना हुन्छ। निर्वाचन भएको ९ महिना भयो, २२ वटा कानून बन्ने बाँकी छन् भने केन्द्रसँग बाफिएका ३०० भन्दा बढी कानूनहरू प्रष्ट भइसकेका छैनन्। स्थानीय सरकारहरू नागरिकलाई अनुभूति दिने प्रक्रियामा अघि बढेका छन्, एक/दुई वर्षदेखि मात्र यो अनुभूति हुनेछ। फेरि पनि स्थानीय सरकार कमजोर छ भनेर अनेक विषय देखाएर फेरि पनि केन्द्रीय सरकार नै ठिक छ भनेर केन्द्रमा बसेर हालीमुहाली गर्नेहरूको खेल हुनसक्छ, कमजोर मानसिकताबाट आएका व्याख्याहरू हुन्।

स्थानीय सरकारका कानुनी जटिलता के छन् ?

२२ वटा अधिकारकै कानून नबन्नु जटिलता हो। केन्द्र, प्रदेश र तहबीचका १५ अधिकार कुनले के गर्ने भन्ने प्रष्ट हुनुपर्‍यो। प्राकृतिक स्रोत तथा वित्त आयोग तुरुन्त बन्नुपर्‍यो। पुरानासँग बाफिएका कानून स्पष्ट हुनेगरि कानून पनि बनेको छैन। सरकारले नियम बमोजिमको बजेट पनि अहिलेसम्म दिएको छैन। मानिसलाई स्वतन्त्र त संविधानले बनायो तर हात बाँधिरहेको अवस्था छ कसरी काम हुन्छ ?

स्थानीय सरकारले कार्यपालिका, व्यवस्थापिका र न्यायपालिकामा के कस्तो भूमिका कसरी निभाइरहेछ ?

न्यायपालिकाको भूमिका उपमेयर वा उपाध्यक्षको संयोजकत्वमा न्यायिक समिति बनाएर प्रदान गर्ने उल्लेख छ। केही मुलुकी ऐनमा भएका विषय पनि आएका छन्। न्यायिक नियमावली बनाउनु पर्ने काम तहको छ। त्यसपछि

यो समितिले पूर्णता प्राप्त गर्छ। व्यवस्थापकीय अधिकारका विषय चाँही तहका लागि केन्द्रको संसदजस्तो हो। त्यहाँ कुनै नयाँ विधेयक गए प्रक्रिया (छलफल, बहस, विज्ञहरूको रायसुझाव) बमोजिम मात्र काम हुन्छ। व्यवस्थापकीय अधिकारको हकमा स्थानीय सरकारका लागि विधेयकी अधिकार भएको यो पहिलो पटक हो। धुलिखेल नगरपालिकाले हालसम्म ६/७ वटा ऐन बनाइसकेको छ। २२ वटै अधिकारको नमूना विधेयक तयार पाउँछौं।

स्थानीय तहका अवसरहरू के देख्नुभएको छ ?

तहमा पनि धुलिखेलको प्रसंग जोड्ने हो भने अवसरै अवसरको खानी भएको ठाउँ हो। पर्यटकीय अवसर, दुईवटा राजमार्ग जोडिएको, राजधानीसँग नजिक भएको साथै सेटेलाइट सिटी बनाउने प्रक्रियामा रहेको, काठमाडौं विश्वविद्यालय र धुलिखेल अस्पताल रही सेवा दिएको अवस्था छ। धुलिखेलले दुई/तीन देशसँग भगिनी सम्बन्ध स्थापना गरेर अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध बढाइरहेको छ। ३० वर्ष पुरानो नगरपालिका भएकाले अन्तर्राष्ट्रिय अनुभव ल्याएर गुणस्तरीय सेवा प्रवाह गर्दैछौं। आर्थिक रूपमा वृद्धि भएको नगरपालिका हुनेछ। शिक्षा, स्वास्थ्य, पर्यटन, वातावरण लगायतका १८ विषयमा एकीकृत नगर विकास योजना बनाउँदै छौं। यिनमा सक्षम नगरपालिका बनाउँदै छौं। जनप्रतिनिधिको उद्देश्यअनुसार काम गरेर ५ वर्षपछि विकास देखाएर जानेछौं।

चुनौतिहरू नि ?

स्वाभाविक छ, चुनौतिका रूपमा बाटो, खानेपानी, स्वास्थ्य, विद्यालय, बत्तीजस्ता विषय छन्। यिनमा द्रूत गतिमा काम गर्नुपर्ने छ। आयआर्जनमा सुधार आएको छैन। सडकको मास्टर प्लान बनाउने र सोहीअनुसार धुलिखेलसँग जोड्न सबै वडामा पीच सडक बनाउँदै जानेछौं। ३३ हजार जनसंख्याको सरकार बनाउनु छ। सवैधानिक रूपमा प्राप्त अधिकार दिलाउनु छ। नेपालकै नमूना नगरपालिका बनाउने लक्ष्य छ।

७५३ स्थानीय सरकारमा निर्वाचित नगरपालिकाका प्रमुख तथा उप-प्रमुख र गाउँपालिकाका अध्यक्ष तथा उपाध्यक्ष

प्रदेश नं. १

जिल्ला (संख्या १४)	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
ताप्लेजुङ्ग (नगरपालिका १ गाउँपालिका ८)	फुङलिङ नगरपालिका	प्रमुख	छत्रपति प्याकुरेल
		उपप्रमुख	बमबहादुर भट्टराई
	मैवाखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	राजन थक्लुङ
		उपाध्यक्ष	कौशिला थक्लुङ
	आठराई त्रिवेणी गाउँपालिका	अध्यक्ष	विश्वनाथ सिटौला
		उपाध्यक्ष	अञ्जु पौडेल
	मेरिङदेन गाउँपालिका	अध्यक्ष	गणेश चोडवाङ
		उपाध्यक्ष	कल्पना तुम्बाहाम्फे
	मिक्वाखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामकुमार साँवा
		उपाध्यक्ष	रुद्रकुमारी साँवा
	याङवरक गाउँपालिका	अध्यक्ष	केशरकुमार मेन्याङबो
		उपाध्यक्ष	रनमाया गुरुङ
	श्रीजंगा गाउँपालिका	अध्यक्ष	टिकाराम गुरुङ
		उपाध्यक्ष	ज्ञान माया चौहान
	सिदिङवा गाउँपालिका	प्रमुख	नरबहादुर कडरिया
		उपप्रमुख	जीवनकुमार ताम्लिङ
पाँचथर (नगरपालिका १ गाउँपालिका ७)	फिदिम नगरपालिका	प्रमुख	सरोज लिम्बू
		उपप्रमुख	फूलमाया लिम्बू
	तुम्बेवा गाउँपालिका	प्रमुख	ओनाहाङ नेम्वाङ
		उपप्रमुख	उर्मिला प्रधान (श्रेष्ठ)
	मिक्लाजुङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	होमनाथ थापा
		उपाध्यक्ष	धनप्रसाद सावा
	फाल्गुनन्द गाउँपालिका	अध्यक्ष	अमरराज माखिम
		उपाध्यक्ष	उर्मिला राई
	कुम्मायक गाउँपालिका	अध्यक्ष	अम्बरकुमार नेम्वाङ
		उपाध्यक्ष	देवित्राकुमारी आङदेम्बे
	कुम्मायक गाउँपालिका	अध्यक्ष	जय बहादुर चेम्जोङ
		उपाध्यक्ष	सीता आचार्य
	हिलिहाङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	भुवानीप्रसाद लिङदेन
		उपाध्यक्ष	सावित्रा उप्रेती सेढाई
	फालेलुङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	सञ्चकुमार केरुङ
		उपाध्यक्ष	हिमा अधिकारी
	याङवरक गाउँपालिका	अध्यक्ष	लेखनाथ घिमिरे
		उपाध्यक्ष	कमलाकुमारी योङहाङ

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
इलाम (नगरपालिका ४ गाउँपालिका ६)	इलाम नगरपालिका	प्रमुख	महेश बस्नेत
		उपप्रमुख	सुशिला नेम्बाङ
	देउमाई नगरपालिका	प्रमुख	सूर्य पोखरेल
		उपप्रमुख	पविमाया राई
	माई नगरपालिका	प्रमुख	दीपककुमार थेवे
		उपप्रमुख	विष्णुमाया रिमाल
	सूर्योदय नगरपालिका	प्रमुख	रनबहादुर राई
		उपप्रमुख	दुर्गादेवी भट्टराई
	सन्दकपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	उदय राई
		उपाध्यक्ष	शोभा पराजुली
	चुलाचुली गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रदिपचन्द्र राई
		उपाध्यक्ष	निर्मला दाहाल
	माईजोगमाई गाउँपालिका	अध्यक्ष	जितबहादुर राई
		उपाध्यक्ष	सावित्रा भट्टराई
	माडसेबुङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	डिकेन्द्र इदिङगो
		उपाध्यक्ष	सुनिता सुब्बा
भैरहवा (नगरपालिका ८ गाउँपालिका ७)	भद्रपुर नगरपालिका	प्रमुख	जीवनकुमार श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	चन्द्रमाया श्रेष्ठ
	मेचीनगर नगरपालिका	प्रमुख	विमल आचार्य
		उपप्रमुख	मिना उप्रेती
	कन्काई नगरपालिका	प्रमुख	राजेन्द्रकुमार पोखरेल
		उपप्रमुख	मञ्जु प्रसाई
	वित्तामोड नगरपालिका	प्रमुख	ध्रुव सिवाकोटी
		उपप्रमुख	पवित्रा महतरा प्रसाई
	दमक नगरपालिका	प्रमुख	रोमनाथ ओली
		उपप्रमुख	गीता पौडेल अधिकारी
	शिवसताक्षी नगरपालिका	प्रमुख	चन्द्रकुमार शेर्मा
		उपप्रमुख	भोजकुमारी नेपाल
	गौरादह नगरपालिका	प्रमुख	रोहितकुमार साह
		उपप्रमुख	गीता भेटवाल
	अर्जुनधारा नगरपालिका	प्रमुख	हरिकुमार राना मगर
		उपप्रमुख	कमला खतिवडा
	हल्दीवारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	रविन्द्र लिङ्देन
		उपाध्यक्ष	डम्बर गिरी
	कञ्चनकवल गाउँपालिका	अध्यक्ष	अंजर आलम
		उपाध्यक्ष	निमसरी राजवंशी

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	भापा गाउँपालिका	अध्यक्ष	जय नारायण साह
		उपाध्यक्ष	कुन्तिमाया बुढाथोकी
	कमल गाउँपालिका	अध्यक्ष	मेनुका काफ्ले
		उपाध्यक्ष	बेनुप्रसाद शिवाकोटी
	गौरीगञ्ज गाउँपालिका	अध्यक्ष	बाबुराजा श्रेष्ठ
		उपाध्यक्ष	दिपेन्द्र थापा
	बाह्रदशी गाउँपालिका	अध्यक्ष	खड्गप्रसाद राजवंशी
		उपाध्यक्ष	रत्नकुमारी राजवंशी
धनकुटा (नगरपालिका ३ गाउँपालिका ४)	धनकुटा नगरपालिका	प्रमुख	चिन्तन तामाङ
		उपप्रमुख	शकुन्तला बस्नेत
	पाख्रिबास नगरपालिका	प्रमुख	बीर्खबहादुर राई
		उपप्रमुख	देवकला तिम्सिना
	महालक्ष्मी नगरपालिका	प्रमुख	पर्शुराम नेपाल
		उपप्रमुख	मञ्जु अधिकारी
	खाल्सा छिन्ताङ शहीदभूमि गाउँपालिका	अध्यक्ष	मनोज राई
		उपाध्यक्ष	रत्नेश्वरी राई
	छथर जोरपाटी गाउँपालिका	अध्यक्ष	शेरबहादुर लिम्बू
		उपाध्यक्ष	भीमकला श्रेष्ठ
	चौविसे गाउँपालिका	अध्यक्ष	खजिन्द्र राई
		उपाध्यक्ष	यज्ञकुमारी रुचाल
	साँगुरीगढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	कुमार जङ याक्खा
		उपाध्यक्ष	विन्दा राई
संखुवासभा (नगरपालिका ५ गाउँपालिका ५)	खाँदबारी नगरपालिका	प्रमुख	मुरारी खतिवडा
		उपप्रमुख	डेकेश्वरी श्रेष्ठ
	पाँचखपन नगरपालिका	प्रमुख	विपिनकुमार राई
		उपप्रमुख	भीमादेवी राई
	चैनपुर नगरपालिका	प्रमुख	भरत खत्री
		उपप्रमुख	मुना श्रेष्ठ
	धर्मदेवी नगरपालिका	प्रमुख	रमेशकुमार जिमी
		उपप्रमुख	शोभा घिमिरे
	चिचिला गाउँपालिका	अध्यक्ष	पासाङ नुर्बु शेर्पा
		उपाध्यक्ष	एदुकुमारी राई
	सिलिङचोङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	राम बहादुर राई
		उपाध्यक्ष	बागकुमारी राई
	भोटखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	पेम्बा भोटे
		उपाध्यक्ष	पाङजाम भोटे
	मादी नगरपालिका	प्रमुख	विदुरकुमार लिङथेप
		उपप्रमुख	उर्मिला नेपाल सुबेदी

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	सभापोखरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	रत्न सुब्बा
		उपाध्यक्ष	सीता दाहाल
	मकालु गाउँपालिका	अध्यक्ष	खड्कबहादुर कटुवाल
		उपाध्यक्ष	चमेली राई
भोजपुर (नगरपालिका २ गाउँपालिका ७)	भोजपुर नगरपालिका	प्रमुख	कैलाश आले मगर
		उपप्रमुख	ममिता राई
	षडानन्द नगरपालिका	प्रमुख	वीरवल राई
		उपप्रमुख	मेरिका राई
	रामप्रसाद राई गाउँपालिका	अध्यक्ष	विजय राई
		उपाध्यक्ष	सम्भना राई
	पौवा दुम्बा गाउँपालिका	अध्यक्ष	किरण राई
		उपाध्यक्ष	सम्भना राई
	हतुवागढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रेमकुमार राई
		उपाध्यक्ष	चन्द्रमा राई
	आमचोक गाउँपालिका	अध्यक्ष	अशोक राई
		उपाध्यक्ष	सीता राई
	अरुण गाउँपालिका	अध्यक्ष	गजेन्द्र बहादुर कार्की
		उपाध्यक्ष	विनिता ढकाल
	ट्याम्केमैयुम गाउँपालिका	अध्यक्ष	धुवराज राई
		उपाध्यक्ष	इन्द्रावती राई
	साल्पा सिलिछौ गाउँपालिका	अध्यक्ष	महेश राई
		उपाध्यक्ष	धनकुमारी राई
उदयपुर (नगरपालिका ४ गाउँपालिका ४)	त्रियुगा नगरपालिका	प्रमुख	बलदेव चौधरी
		उपप्रमुख	देवीकुमारी चौधरी
	बेलका नगरपालिका	प्रमुख	दुर्गाकुमार थापा
		उपप्रमुख	राजकुमारी चौधरी
	कटारी नगरपालिका	प्रमुख	ज्ञानेन्द्र श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	भीमकुमारी राउत
	चौदण्डी नगरपालिका	प्रमुख	खगेन्द्र राई
		उपप्रमुख	रिता चौधरी
	ताप्ली गाउँपालिका	अध्यक्ष	उद्धवसिंह थापा
		उपाध्यक्ष	कमलामाया राई
	सुनकोशी गाउँपालिका	अध्यक्ष	मेजर राई
		उपाध्यक्ष	शर्मिला राई
	रौतामाई गाउँपालिका	अध्यक्ष	गजेन्द्र खड्का
		उपाध्यक्ष	कुमारी राना ठकुरी
	उदयपुर गढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	मानबहादुर केप्ल्याकी मगर
		उपाध्यक्ष	सानु राउत

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
खोटाङ (नगरपालिका २ गाउँपालिका ८)	हलेसी तुवाचुङ नगरपालिका	प्रमुख	ईवान राई
		उपप्रमुख	विमला राई
	रुपाकोट मझुवागढी नगरपालिका	प्रमुख	दिपनारायण रिजाल
		उपप्रमुख	विणादेवी राई
	जन्तेदुङ्गा गाउँपालिका	अध्यक्ष	शंकर राई
		उपाध्यक्ष	विमला राई
	लामिडाँडा गाउँपालिका	अध्यक्ष	लीला निरौला
		उपाध्यक्ष	कमला राई
	साकेला गाउँपालिका	अध्यक्ष	अर्जुन खड्का
		उपाध्यक्ष	सरिता खड्का
	ऐसेलु खर्क गाउँपालिका	अध्यक्ष	विश्वनाथ निरौला
		उपाध्यक्ष	पुष्पकला भुजेल
	केपिलासगढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	कृष्णकुमार राई
		उपाध्यक्ष	हिराकुमारी वनगिरी
	दिफ्फुङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	भुपेन्द्र राई
		उपाध्यक्ष	सपना राई
तेह्रथुम (नगरपालिका २ गाउँपालिका ४)	म्याङलुङ नगरपालिका	प्रमुख	सञ्जय कुमार तुम्बाहाम्फे
		उपप्रमुख	पार्वती सानु डाँगी
	लालिगुराँस नगरपालिका	प्रमुख	अर्जुनबाबु माबुहाङ
		उपप्रमुख	तिला पोखरेल
	मेन्छुयायेम गाउँपालिका	अध्यक्ष	यादवबहादुर खापुङ
		उपाध्यक्ष	गीता गौतम
	छथर गाउँपालिका	अध्यक्ष	सन्तोष तिगेला
		उपाध्यक्ष	तारा खरेल
	आठराई गाउँपालिका	अध्यक्ष	मानबहादुर लिम्बू
		उपाध्यक्ष	रुपा कडदडवा
मोरङ (म.नगरपालिका १ नगरपालिका ८ गाउँपालिका ८)	विराटनगर महानगरपालिका	प्रमुख	भीम पराजुली
		उपप्रमुख	इन्दिरा कार्की
	उर्लाबारी नगरपालिका	प्रमुख	खड्गबहादुर फागो
		उपप्रमुख	लक्ष्मीदेवी भण्डारी
	बेलबारी नगरपालिका	प्रमुख	ज्ञानेन्द्र सुवेदी
		उपप्रमुख	ढाकाकुमारी पराजुली
	पथरी शनिश्चरे नगरपालिका	प्रमुख	दिलिपकुमार राई
		उपप्रमुख	यमुना विष्ट

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	सुनवर्षी नगरपालिका	प्रमुख	कालिप्रसाद दाश
		उपप्रमुख	मञ्जु राई
	रंगेली नगरपालिका	प्रमुख	चन्द्रकुमार शेर्मा
		उपप्रमुख	भोजकुमारी नेपाल
	रतुवामाई नगरपालिका	प्रमुख	रविन राई
		उपप्रमुख	दमन्तादेवी चुडाल
	लेटाङ नगरपालिका	प्रमुख	शंकर राई
		उपप्रमुख	कृष्णकुमारी निरौला
	सुन्दर हरैचा नगरपालिका	प्रमुख	शिव ढकाल
		उपप्रमुख	धनमाया तामाङ
	मिक्लाजुङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	देवीप्रसाद आचार्य
		उपाध्यक्ष	शरला राई
	कटहरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामकुमार कामत
		उपाध्यक्ष	मन्जिता सरदार
	केराबारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	रोहित कार्की
		उपाध्यक्ष	शान्ति लिम्बू
	कानेपोखरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	तारा बहादुर काफ्ले
		उपाध्यक्ष	राजामती इडनाम
	ग्रामथान गाउँपालिका	अध्यक्ष	शिवनारायण माझी
		उपाध्यक्ष	फूलकुमारी चौधरी
सुनसरी (उ.म.नगरपालिका २, नगरपालिका ४ गाउँपालिका ६)	इटहरी उपमहानगरपालिका	प्रमुख	द्वारिकलाल चौधरी
		उपप्रमुख	लक्ष्मीकुमारी गौतम
	धरान उपमहानगरपालिका	प्रमुख	तारा सुब्बा
		उपप्रमुख	मञ्जु भण्डारी सुवेदी
	बराह नगरपालिका	प्रमुख	निलम खनाल
		उपप्रमुख	कमला मगर
	इनरुवा नगरपालिका	प्रमुख	राजन मेहता
		उपप्रमुख	जमुनादेवी गौतम पोख्रेल
	दुहवी भलुवा नगरपालिका	प्रमुख	वेद नारायण गच्छदार
		उपप्रमुख	सुनिता साह दाहाल
	रामधुनी नगरपालिका	प्रमुख	जयप्रकाश चौधरी
		उपप्रमुख	सविना चौधरी
	भोक्राहा गाउँपालिका	अध्यक्ष	महेन्द्र प्रसाद यादव
		उपाध्यक्ष	पुनमकुमारी मेहता

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	हरिनगरा गाउँपालिका	अध्यक्ष	गफार अन्सारी मिया
		उपाध्यक्ष	रिमझीम कुमारी भगत
	गढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	श्रीप्रसाद यादव
		उपाध्यक्ष	राजकुमार चौधरी
	बर्जु गाउँपालिका	अध्यक्ष	रघुनन्द चौधरी
		उपाध्यक्ष	संगिताकुमारी राय
	कोशी गाउँपालिका	अध्यक्ष	अयुब अन्सारी
		उपाध्यक्ष	अनिता देवी यादव
	देवानगञ्ज गाउँपालिका	अध्यक्ष	लालीप्रसाद मेहता
		उपाध्यक्ष	पुनिका देवी यादव
ओखलढुंगा (नगरपालिका १ गाउँपालिका ७)	सिद्धिचरण नगरपालिका	प्रमुख	मोहन श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	इक्षाकुमारी गुरुङ
	चिशंखुगढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	निशान्त शर्मा बास्तोला
		उपाध्यक्ष	सुस्मिका राई
	चम्पादेवी गाउँपालिका	अध्यक्ष	नवराज केसी
		उपाध्यक्ष	निर्मलादेवी रैता मगर
	सुनकोशी गाउँपालिका	अध्यक्ष	रुद्र प्रसाद अधिकारी
		उपाध्यक्ष	दुर्गा माया तामाङ
	खिजिदेम्वा गाउँपालिका	अध्यक्ष	वेदबहादुर रोक्का
		उपाध्यक्ष	सुशिला तामाङ
	मानेभञ्ज्याङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	मोतीराज राई
		उपाध्यक्ष	सविता राई
	मोलुङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	मणिराज राई
		उपाध्यक्ष	हेमकुमारी तामाङ
	लिखु गाउँपालिका	अध्यक्ष	गोजिन्दबहादुर पौडेल
		उपाध्यक्ष	शान्ता ढुङ्गेल
सोलुखुम्बु (नगरपालिका १ गाउँपालिका ७)	दुधकुण्ड नगरपालिका	प्रमुख	नाङ्गेल जाङ्बो शेर्पा
		उपप्रमुख	कल्पना राई
	महाकुलुङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	सागर किराती
		उपाध्यक्ष	विपना कुलुङ
	लिखुपिके गाउँपालिका	अध्यक्ष	डम्बरबहादुर बस्नेत
		उपाध्यक्ष	प्रमिला बस्नेत
	सोताङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	बीरबहादुर राई
		उपाध्यक्ष	लक्ष्मी कार्की
	दुधकोशी गाउँपालिका	अध्यक्ष	बुद्धिकिरण राई
		उपाध्यक्ष	जुनिता मगर
	खुम्बुपासाङ ल्हामु गाउँपालिका	अध्यक्ष	निम दोर्ज शेर्पा
		उपाध्यक्ष	टासी ल्हामु शेर्पा
	दूधकौशिका गाउँपालिका	अध्यक्ष	अशिम राई
		उपाध्यक्ष	सविता राई
	नेचा सल्यान गाउँपालिका	अध्यक्ष	डुपकुमार बास्तोला
		उपाध्यक्ष	कुमारी देवी शर्मा

प्रदेश नं. २

जिल्ला (संख्या ८)	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
सप्तरी (नगरपालिका ९, गाउँपालिका ९)	राजविराज नगरपालिका	प्रमुख	शम्भु प्रसाद यादव
		उपप्रमुख	साधना भ्वा
	कञ्चनरूप नगरपालिका	प्रमुख	वसन्त कुमार
		उपप्रमुख	निरु पोखरेल
	खडक नगरपालिका	प्रमुख	हेमायु हक
		उपप्रमुख	यसमिन सुलतान खातुन
	डाक्नेश्वरी नगरपालिका	प्रमुख	शिव नारायण साह
		उपप्रमुख	इन्दु देवी यादव
	बोदे बरसाइन नगरपालिका	प्रमुख	आतेश कुमार सिंह
		उपप्रमुख	रन्जु कुमारी साह तेली
	शम्भुनाथ नगरपालिका	प्रमुख	योगेन्द्र प्रसाद चौधरी
		उपप्रमुख	कविता कुमारी सरदार
	सप्तकोशी नगरपालिका	प्रमुख	उत्तम कुमार शर्मा
		उपप्रमुख	आशा चौधरी
	सुरुङ्गा नगरपालिका	प्रमुख	मुक्तिनाथ चौधरी
		उपप्रमुख	विन्दा कुमारी पासवान
	हनुमाननगर कङ्कालिनी नगरपालिका	प्रमुख	शैलेश कुमार साह
		उपप्रमुख	सरिता देवी यादव सिपालिया
	महादेवा गाउँपालिका	अध्यक्ष	दिपक कुमार यादव
		उपाध्यक्ष	ममता कुमारी यादव
	अग्नीसाइर कृष्णासवरन गाउँपालिका	अध्यक्ष	परशुराम चौधरी
		उपाध्यक्ष	मिना चौधरी
	रुपनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	हरेराम यादव
		उपाध्यक्ष	वेचनी कुमारी सरदार
	बलान-विहुल गाउँपालिका	अध्यक्ष	दयानन्द गोईत
		उपाध्यक्ष	रुवी गुप्ता
	विष्णुपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	लिलाम्बर यादव
		उपाध्यक्ष	जंजीरा देवी यादव
	तिरहुत गाउँपालिका	अध्यक्ष	हेमन्त कुमार बहडखेर
		उपाध्यक्ष	तिर्थमाया मंडल (खत्वे)
	तिलाठी कोईलाडी गाउँपालिका	अध्यक्ष	सतिश कुमार सिंह
		उपाध्यक्ष	सुचिता कुमारी यादव
	बेल्ही चपेना गाउँपालिका	अध्यक्ष	परमानन्द यादव
		उपाध्यक्ष	पुष्पमाला कुमारी मंडल
	छिन्नमस्ता गाउँपालिका	अध्यक्ष	सूर्य नारायण मंडल अमात
		उपाध्यक्ष	उषा कुमारी मण्डल

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
सिराहा (नगरपालिका ८, गाउँपालिका ९)	सिराहा नगरपालिका	प्रमुख	अशेश्वर प्रसाद यादव
		उपप्रमुख	नमिता यादव
	लहान नगरपालिका	प्रमुख	मुनी साहु सुडी
		उपप्रमुख	सरियार कुमारी चौधरी
	कल्याणपुर नगरपालिका	प्रमुख	सूर्यनाथ मंडल
		उपप्रमुख	रोहिणी कुमारी यादव
	गोलबजार नगरपालिका	प्रमुख	देव नाथ साह
		उपप्रमुख	रेशमा कुमारी थापा
	धनगढीमाई नगरपालिका	प्रमुख	हरि नारायण चौधरी
		उपप्रमुख	फुल कुमारी श्रेष्ठ
	मिर्चैया नगरपालिका	प्रमुख	श्रवण कुमार यादव
		उपप्रमुख	जिवछी देवी
	सुखीपुर नगरपालिका	प्रमुख	राम औतार यादव
		उपप्रमुख	रेणु देवी साह
	कर्जन्हा नगरपालिका	प्रमुख	गंगा पासवान
		उपप्रमुख	ज्ञानकुमारी श्रेष्ठ
	भगवानपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	बेचन प्रसाद यादव
		उपाध्यक्ष	सिता देवी यादव
	औरही गाउँपालिका	अध्यक्ष	सिद्धार्थ यादव
		उपाध्यक्ष	सिता कुमारी
	लक्ष्मीपुर पतारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	राम वल्लभ साह
		उपाध्यक्ष	आशा देवी यादव
	अर्नमा गाउँपालिका	अध्यक्ष	ठकु महतो कोइरी
		उपाध्यक्ष	सिया बती मुखिया
	विष्णुपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	जागेश्वर यादव
		उपाध्यक्ष	अरहुला देवी सिंह
	सखुवानान्कारकट्टी गाउँपालिका	अध्यक्ष	केदार नाथ यादव
		उपाध्यक्ष	अमला देवी यादव
	नरहा गाउँपालिका	अध्यक्ष	राम शरण यादव
		उपाध्यक्ष	गुलाव देवी चौधरी
	नवराजपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	विश्वमोहन प्रसाद यादव
		उपाध्यक्ष	शोभा कुमारी यादव
	बरियारपट्टी गाउँपालिका	अध्यक्ष	सन्तोष कुमार महतो
		उपाध्यक्ष	रेखा कुमारी यादव
धनुषा (उ.म.नगरपालिका १, नगरपालिका ११, गाउँपालिका ६)	जनकपुर उपमहानगरपालिका	प्रमुख	लाल किशोर साह
		उपप्रमुख	रिता कुमारी मिश्र
	कमल नगरपालिका	प्रमुख	रामउदगार गोइत
		उपप्रमुख	शिला देवी मण्डल
	क्षिणेश्वरनाथ नगरपालिका	प्रमुख	योगेन्द्र पजियार
		उपप्रमुख	रचना श्रेष्ठ

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	गणेशमान चारनाथ नगरपालिका	प्रमुख	रामबाबु यादव
		उपप्रमुख	मिना कुमारी यादव
	धनुषाधाम नगरपालिका	प्रमुख	बालेश्वर मंडल
		उपप्रमुख	विद्या देवी भुजेल
	नगराइन नगरपालिका	प्रमुख	परमेश्वर यादव
		उपप्रमुख	रन्जु कुमारी साह
	मिथिला नगरपालिका	प्रमुख	हरि नारायण महतो
		उपप्रमुख	तारा कुमारी बस्नेत
	मिथिला बिहारी नगरपालिका	प्रमुख	अनिल कुमार यादव
		उपप्रमुख	अनिता कुमारी
	विदेह नगरपालिका	प्रमुख	बेचन दास तत्मा
		उपप्रमुख	निलम कुमारी देवी
	शहीदनगर नगरपालिका	प्रमुख	उदय कुमार यादव
		उपप्रमुख	शिला देवी कापरी
	सबैला नगरपालिका	प्रमुख	विजय शंकर प्रसाद साह
		उपप्रमुख	निलु देवी केवट
	हंसपुर नगरपालिका	प्रमुख	राम ज्ञान मंडल
		उपप्रमुख	रेणु देवी भ्वा
	मुखियापट्टी मुसहरमिया गाउँपालिका	अध्यक्ष	मनोज कुमार यादव
		उपाध्यक्ष	मिरा देवी महतो
	लक्ष्मीनिया गाउँपालिका	अध्यक्ष	विन्देश्वर यादव
		उपाध्यक्ष	इन्द्रकला देवी यादव
	बटेश्वर गाउँपालिका	अध्यक्ष	डम्बर बहादुर राउत क्षेत्री
		उपाध्यक्ष	प्रमिला देवी
	औरही गाउँपालिका	अध्यक्ष	ब्रह्म देव यादव
		उपाध्यक्ष	मीरा देवी सहनी
	धनौजी गाउँपालिका	अध्यक्ष	बद्री नारायण सिंह
		उपाध्यक्ष	रामवती देवी मंडल
	जनकनन्दिनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	अब्दुल वारिक शेष
		उपाध्यक्ष	भारती कार्की
महोत्तरी (नगरपालिका १०, गाउँपालिका ५)	बर्दिवास नगरपालिका	प्रमुख	विदुर कुमार कार्की
		उपप्रमुख	कृष्ण माया गौतम
	जलेश्वर नगरपालिका	प्रमुख	राम शंकर मिश्र
		उपप्रमुख	मुन्चुन देवी
	औरही नगरपालिका	प्रमुख	सुनिल कुमार यादव
		उपप्रमुख	रेणु भ्वा
	गौशाला नगरपालिका	प्रमुख	शिवनाथ महतो
		उपप्रमुख	आशा लामा
	बलवा नगरपालिका	प्रमुख	विनोद कुमार यादव
		उपप्रमुख	रिता देवी भ्वा

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	भैगाहा नगरपालिका	प्रमुख	संजीव कुमार साह
		उपप्रमुख	गंगा कुमारी सिंह दनुवार
	मटिहानी नगरपालिका	प्रमुख	हरि प्रसाद मंडल
		उपप्रमुख	शिवो देवी साह
	मनरा शिसवा नगरपालिका	प्रमुख	संजय कुमार सिंह
		उपप्रमुख	रमिता प्रधान
	रामगोपालपुर नगरपालिका	प्रमुख	अशोक कुमार मंडल
		उपप्रमुख	सीता देवी साह
	लोहरपट्टी नगरपालिका	प्रमुख	शैलेन्द्र कुमार यादव
		उपप्रमुख	सरिता शर्मा
	सोनमा गाउँपालिका	अध्यक्ष	राज कुमार यादव
		उपाध्यक्ष	विभा देवी साह
	एकडारा गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामछविला साह
		उपाध्यक्ष	महजवी खातुन
	पिपरा गाउँपालिका	अध्यक्ष	विनोद कुमार चौधरी
		उपाध्यक्ष	ननु कुमारी दास
सर्लाही (नगरपालिका ११, गाउँपालिका ९)	मलंगवा नगरपालिका	प्रमुख	निरसत साह
		उपप्रमुख	शान्ति भन्ने शवनम
	ईश्वरपुर नगरपालिका	प्रमुख	मनोज कुमार देवकोटा
		उपप्रमुख	एकावती देवी चौधरी
	बरहथवा नगरपालिका	प्रमुख	देवानन्द महतो
		उपप्रमुख	सिता देवी माझी
	बागमती नगरपालिका	प्रमुख	भरत कुमार थापा
		उपप्रमुख	लीला कुमारी मुक्तान
	लालबन्दी नगरपालिका	प्रमुख	मान बहादुर खड्का
		उपप्रमुख	शान्ति कुमारी लामा
	हरिवन नगरपालिका	प्रमुख	गणेश प्रसाद प्रसाई
		उपप्रमुख	रेणुका कुमारी पौडेल
	कविलासी नगरपालिका	प्रमुख	कौशल किशोर यादव
		उपप्रमुख	राधा देवी
	गोडैटा नगरपालिका	प्रमुख	देवेन्द्र कुमार यादव
		उपप्रमुख	अन्नजना कुशवाहा
	बलरा नगरपालिका	प्रमुख	अभय कुमार सिंह
		उपप्रमुख	राम सखी देवी
	हरिपुर नगरपालिका	प्रमुख	जमिरुद्दिन मंसुर
		उपप्रमुख	रेणुका देवी काफ्ले

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	हरिपुरा नगरपालिका	प्रमुख	सियाराम राय
		उपप्रमुख	चन्द्रकला देवी सुडी
	धनकौल गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामआश्रय साह
		उपाध्यक्ष	अकली सहनी
	पर्सा गाउँपालिका	अध्यक्ष	किशुन देव राय
		उपाध्यक्ष	इन्द्रकला देवी साह
	कौडेना गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामप्रसाद राय यादव
		उपाध्यक्ष	सुनिता देवी
	बसवरिया गाउँपालिका	अध्यक्ष	राम अयोध्या यादव
		उपाध्यक्ष	रिना कुमारी यादव
	ब्रह्मपुरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	विनोद कुमार साह
		उपाध्यक्ष	गिता देवी राय
	रामनगर गाउँपालिका	अध्यक्ष	कृष्ण प्रसाद बर्मा
		उपाध्यक्ष	नितु देवी यादव
	विष्णु गाउँपालिका	अध्यक्ष	जवाहर लाल यादव
		उपाध्यक्ष	उषा देवी
	चक्रघट्टा गाउँपालिका	अध्यक्ष	विक्रम यादव
		उपाध्यक्ष	बंशोद्गा देवी
	चन्द्रनगर गाउँपालिका	अध्यक्ष	महेन्द्र महतो सुडी
		उपाध्यक्ष	विणा देवी साह
रौतहट (नगरपालिका १६, गाउँपालिका २)	गरुडा नगरपालिका	प्रमुख	ईनु राय यादव
		उपप्रमुख	रंगीला कुमारी जयसवाल
	चन्द्रपुर नगरपालिका	प्रमुख	राम चन्द्र चौधरी
		उपप्रमुख	राम रती चौधरी
	ईशनाथ नगरपालिका	प्रमुख	सन्तोष कुमार मेहता
		उपप्रमुख	हुसने आरा
	कटहरिया नगरपालिका	प्रमुख	सियाराम प्रसाद कुशवाहा
		उपप्रमुख	नुरजाहाँ खातुन
	गढीमाई नगरपालिका	प्रमुख	श्याम प्रसाद यादव
		उपप्रमुख	समुद्रा गुप्ता
	गुजरा नगरपालिका	प्रमुख	सन्तलाल प्रसाद चौधरी
		उपप्रमुख	रौसन खातुन शेख
	गौर नगरपालिका	प्रमुख	अजय कुमार गुप्ता
		उपप्रमुख	किरण कुमारी
	देवाही गोनाही नगरपालिका	प्रमुख	धर्मेन्द्र प्रसाद पटेल
		उपप्रमुख	परनिया देवी
	परोहा नगरपालिका	प्रमुख	शेख बकिल
		उपप्रमुख	सुगन्धी गिरी
	फतुवा विजयपुर नगरपालिका	प्रमुख	गोपाल राय यादव
		उपप्रमुख	कान्ती देवी

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	बौधीमाई नगरपालिका	प्रमुख	राजीव रन्जन यादव
		उपप्रमुख	प्रेमलता कुशवाहा
	माधव नारायण नगरपालिका	प्रमुख	वीरेन्द्र प्रसाद यादव
		उपप्रमुख	सीमल कुमारी साह
	मौलापुर नगरपालिका	प्रमुख	रीना कुमारी साह
		उपप्रमुख	गौरी शंकर प्रसाद
	राजदेवी नगरपालिका	प्रमुख	धिरेन्द्र कुमार सिंह
		उपप्रमुख	अंशु सिंह
	राजपुर नगरपालिका	प्रमुख	मो. सकिल अख्तर
		उपप्रमुख	जफिरा खातुन
	वृन्दावन नगरपालिका	प्रमुख	रामस्नेही राय यादव
		उपप्रमुख	नुरजहान
	यमुनामाई गाउँपालिका	अध्यक्ष	श्रीप्रसाद मुखिया विन
		उपाध्यक्ष	गीतादेवी साह
	दुर्गा भगवती गाउँपालिका	अध्यक्ष	अरुण कुमार साह
		उपाध्यक्ष	मन्जु देवी
बारा (उ.म. नगरपालिका २, नगरपालिका ५, गाउँपालिका ९)	कलैया उपमहानगरपालिका	प्रमुख	राजेश राय यादव
		उपप्रमुख	रहीमा खातुन
	जीतपुरसिमरा उपमहानगरपालिका	प्रमुख	कृष्ण प्रसाद पौडेल
		उपप्रमुख	सरस्वती देवी चौधरी
	निजगढ नगरपालिका	प्रमुख	सुरेश कुमार खनाल
		उपप्रमुख	लिला देवी लामिछाने
	कोल्हवी नगरपालिका	प्रमुख	भरत बहादुर भण्डारी
		उपप्रमुख	सुनाइना थरूनी
	महागढीमाई नगरपालिका	प्रमुख	उपेन्द्र प्रसाद यादव
		उपप्रमुख	तारा देवी कानु
	सिम्रौनगढ नगरपालिका	प्रमुख	विजय शंकर यादव
		उपप्रमुख	रिमा देवी
	पचरौता नगरपालिका	प्रमुख	रमेश कुमार यादव
		उपप्रमुख	ईन्दु कुमारी
	आदर्श कोटवाल गाउँपालिका	अध्यक्ष	मुस्तुफा अंसारी
		उपाध्यक्ष	पुनम देवी
	देवताल गाउँपालिका	अध्यक्ष	चन्दन कुमार सिंह
		उपाध्यक्ष	रामपती देवी
	करैयामाई गाउँपालिका	अध्यक्ष	भुवनेश्वर धामी
		उपाध्यक्ष	चित्ररेखा कुमारी चौधरी
	सुवर्ण गाउँपालिका	अध्यक्ष	महेन्द्र प्रसाद यादव
		उपाध्यक्ष	बबिता यादव
	बारागढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	देवदत्त बछाड थारु
		उपाध्यक्ष	लक्ष्मी देवी राय

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	परवानीपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	हरिनारायण प्रसाद साह कानु
		उपाध्यक्ष	सावित्री देवी
	प्रसौनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	भोला प्रसाद गुप्ता
		उपाध्यक्ष	गीता साह
	फेटा गाउँपालिका	अध्यक्ष	अमिरीलाल प्रसाद
		उपाध्यक्ष	कमरुन खातुन
	विश्रामपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	अमिरी लाल राउत
		उपाध्यक्ष	सुमित्रा देवी
पर्सा (म.नगरपालिका १, नगरपालिका ३, गाउँपालिका १०)	बिरगंज महानगरपालिका	प्रमुख	विजय कुमार सरावगी
		उपप्रमुख	शान्ति कार्की
	बहुदरमाई नगरपालिका	प्रमुख	नितेन्द्र प्रसाद साह तेली
		उपप्रमुख	गायत्री देवी
	पोखरिया नगरपालिका	प्रमुख	दिपनारायण प्रसाद रौनियार
		उपप्रमुख	सलमा खातुन
	पर्सागढी नगरपालिका	प्रमुख	लोक नारायण यादव
		उपप्रमुख	अर्चना चौधरी
	विन्दवासिनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	श्रीलाल साह कानु
		उपाध्यक्ष	किरण देवी
	सखुवा प्रसौनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रदीप कुमार जयसवाल
		उपाध्यक्ष	फुलमती कुमारी थरूनी
	कालिकामाई गाउँपालिका	अध्यक्ष	नथुनी प्रसाद
		उपाध्यक्ष	राजेश कुमार चौरसिया
	जिराभवानी गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामपूत महतो
		उपाध्यक्ष	उषा देवी थरूनी
	ठोरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	पदम लाल श्रेष्ठ
		उपाध्यक्ष	शान्ति माया थिङ
	पटेर्वा सुगौली गाउँपालिका	अध्यक्ष	हरिनारायण चौधरी
		उपाध्यक्ष	ममता महतो
	छिपहरमाई गाउँपालिका	अध्यक्ष	मनोज कुमार
		उपाध्यक्ष	मोदिना खातुन
	पकाहा मैनपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	विजय कुमार चौरसिया
		उपाध्यक्ष	कुशुमा देवी
	धोबीनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	सुरेश प्रसाद कुर्मी
		उपाध्यक्ष	पारसनाथ प्रसाद कुर्मी
	जगरनाथपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	जालिम मियाँ मंसुरी
		उपाध्यक्ष	बिस्मिल्लाह खातुन

प्रदेश नं. ३

जिल्ला (संख्या १३)	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
दोलखा (नगरपालिका २, गाउँपालिका ७)	भीमेश्वर नगरपालिका	प्रमुख	भरत बहादुर केसी
		उपप्रमुख	कमला बस्नेत
	जिरी नगरपालिका	प्रमुख	टंक बहादुर जिरेल
		उपप्रमुख	कृष्णमाया बुढाथोकी (खड्का)
	गौरीशंकर गाउँपालिका	अध्यक्ष	सोयम बहादुर खड्का
		उपाध्यक्ष	उर्मिला थामी
	कालिञ्चोक गाउँपालिका	अध्यक्ष	विनकुमार थामी
		उपाध्यक्ष	कालिका पाठक
	तामाकोशी गाउँपालिका	अध्यक्ष	ईश्वरचन्द्र पोखरेल
		उपाध्यक्ष	उर्मिला खड्का (के.सी.)
	मैलुङ्ग गाउँपालिका	अध्यक्ष	नरबहादुर श्रेष्ठ
		उपाध्यक्ष	कल्पना भण्डारी
	विगु गाउँपालिका	अध्यक्ष	युधिष्ठिर खड्का
		उपाध्यक्ष	संजीव वली
रामेछाप (नगरपालिका २ गाउँपालिका ६)	मन्थली नगरपालिका	प्रमुख	रमेशकुमार बस्नेत
		उपप्रमुख	मायाकुमारी कार्की
	रामेछाप नगरपालिका	प्रमुख	नरबहादुर थापा मगर
		उपप्रमुख	सृजना खड्का
	उमाकुण्ड गाउँपालिका	अध्यक्ष	शेरबहादुर सुनुवार
		उपाध्यक्ष	उर्मिला कार्की (बस्नेत)
	खाँडादेवी गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रेमबहादुर तामाङ
		उपाध्यक्ष	मखमली श्रेष्ठ
	गोकुलगंगा गाउँपालिका	अध्यक्ष	खड्ग बहादुर सुनुवार
		उपाध्यक्ष	राधिका श्रेष्ठ (नेवार)
	दोरम्बा गाउँपालिका	अध्यक्ष	कमानसिंह तामाङ (मोक्तान)
		उपाध्यक्ष	कृशाला घिसिङ
	लिखु गाउँपालिका	अध्यक्ष	गोविन्द बहादुर खड्का
		उपाध्यक्ष	दिपशिखा न्यौपाने (दाहाल)
	सुनापती गाउँपालिका	अध्यक्ष	धावा लामा
		उपाध्यक्ष	गिता विष्ट (चौलागाई)

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
सिन्धुली (नगरपालिका २ गाउँपालिका ७)	कमलामाई नगरपालिका	प्रमुख	खड्गबहादुर खत्री
		उपप्रमुख	मञ्जु देवकोटा
	दुधौली नगरपालिका	प्रमुख	धनश्याम राउत
		उपप्रमुख	बालकुमारी अधिकारी
	गोलन्जोर गाउँपालिका	अध्यक्ष	पुष्पबहादुर कार्की
		उपाध्यक्ष	गंगादेवी श्रेष्ठ
	घ्याङलेख गाउँपालिका	अध्यक्ष	जगतबहादुर भोलन
		उपाध्यक्ष	दुर्गादेवी सुनुवार
	तीनपाटन गाउँपालिका	अध्यक्ष	कर्णबहादुर मगर
		उपाध्यक्ष	पदममाया तामाङ
	फिक्कल गाउँपालिका	अध्यक्ष	धनबहादुर कार्की
		उपाध्यक्ष	पार्वती सुनुवार
	मरिण गाउँपालिका	अध्यक्ष	पानीराज बम्जन
		उपाध्यक्ष	संगिता माझी
	सुनकोशी गाउँपालिका	अध्यक्ष	दिपा कोहोरा (दाहाल)
		उपाध्यक्ष	दीर्घ सिं मुक्तान
काभ्रेपलाञ्चोक (नगरपालिका ६, गाउँपालिका ७)	धुलिखेल नगरपालिका	प्रमुख	अशोककुमार व्याञ्जु श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	विमलाकुमारी चौलागाई (शर्मा)
	पनौती नगरपालिका	प्रमुख	भीम न्यौपाने
		उपप्रमुख	गिता बन्जारा
	बनेपा नगरपालिका	प्रमुख	लक्ष्मी नरसिं बादे श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	रेखा सापकोटा (दाहाल)
	पाँचखाल नगरपालिका	प्रमुख	महेश खरेल
		उपप्रमुख	लक्ष्मी दनुवार
	नमोबुद्ध नगरपालिका	प्रमुख	टंकप्रसाद शर्मा
		उपप्रमुख	रामदेवी तामाङ
	मन्दनदेउपुर नगरपालिका	प्रमुख	टोकबहादुर तामाङ
		उपप्रमुख	निर्मला शाही
	तेमाल गाउँपालिका	अध्यक्ष	सलाम सिं तामाङ
		उपाध्यक्ष	दुर्गामाया तामाङ
	खानीखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	कृष्णबहादुर खुलाल
		उपाध्यक्ष	रुकुमणी गुरुङ
	चौरीदेउराली गाउँपालिका	अध्यक्ष	दिननाथ गौतम
		उपाध्यक्ष	ताराकुमारी चौलागाई
	बेथानचोक गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रेमबहादुर तिमल्सिना
		उपाध्यक्ष	सरीता लामिछाने
	भुम्लु गाउँपालिका	अध्यक्ष	गुमान ध्वज कुँवर
		उपाध्यक्ष	कल्पनाकुमारी श्रेष्ठ

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	महाभारत गाउँपालिका	अध्यक्ष	कान्छालाल जिम्बा
		उपाध्यक्ष	चेतकुमारी माझी
	रोशी गाउँपालिका	अध्यक्ष	दलबहादुर लामा
		उपाध्यक्ष	लक्ष्मीकुमारी उप्रेती (बर्तौला)
सिन्धुपाल्चोक (नगरपालिका ३, गाउँपालिका ९)	चौतारा साँगाचोकगढी नगरपालिका	प्रमुख	अमान सिंह तामाङ
		उपप्रमुख	जानुका पराजुली
	मेलम्ची नगरपालिका	प्रमुख	डम्बरबहादुर अर्याल
		उपप्रमुख	भगवती नेपाल
	बाह्रबिसे नगरपालिका	प्रमुख	निम फुन्जो शेर्पा
		उपप्रमुख	सुशिला पाख्रिन
	बलेफी गाउँपालिका	अध्यक्ष	केदार खत्री क्षेत्री
		उपाध्यक्ष	कमला श्रेष्ठ (कायस्थ)
	जुगल गाउँपालिका	अध्यक्ष	होमनारायण श्रेष्ठ
		उपाध्यक्ष	सृजना तामाङ
	त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	भुपेन्द्र श्रेष्ठ
		उपाध्यक्ष	दुर्गादेवी नेपाल
	पाँचपोखरी थाङपाल गाउँपालिका	अध्यक्ष	टारी नेपाल
		उपाध्यक्ष	सुनिता अधिकारी
	भोटेकोशी गाउँपालिका	अध्यक्ष	राजकुमार पौडेल
		उपाध्यक्ष	दावुटी शेर्पा (लामा)
	इन्द्रावती गाउँपालिका	अध्यक्ष	वंशलाल तामाङ
		उपाध्यक्ष	मिरा लामा
	लिसंखु पाखर गाउँपालिका	अध्यक्ष	कमलप्रसाद नेपाल
		उपाध्यक्ष	हेम गंगा मोक्तान
रसुवा (गाउँपालिका ५)	उत्तरगया गाउँपालिका	अध्यक्ष	उपेन्द्र लम्साल
		उपाध्यक्ष	चमेली गुरुङ्ग
	कालिका गाउँपालिका	अध्यक्ष	सीताकुमारी पौडेल (अधिकारी)
		उपाध्यक्ष	भवानीप्रसाद न्यौपाने
	गोसाईकुण्ड गाउँपालिका	अध्यक्ष	कैसाङ नुर्पु तामाङ
		उपाध्यक्ष	कार ग्याल्मु तामाङ
	नौकुण्ड गाउँपालिका	अध्यक्ष	नुर्वु स्याङवो घले
		उपाध्यक्ष	सिर्जना लामा
	पार्वतीकुण्ड गाउँपालिका	अध्यक्ष	बुचुङ तामाङ
		उपाध्यक्ष	नविना तामाङ

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
नुवाकोट (नगरपालिका २ गाउँपालिका १०)	विदुर नगरपालिका	प्रमुख	सन्जु पण्डित
		उपप्रमुख	गीताकुमारी दाहाल अर्याल
	बेलकोटगढी नगरपालिका	प्रमुख	राजेन्द्रमण खनाल
		उपप्रमुख	कविता ढुंगाना
	ककनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	मानबहादुर लामा
		उपाध्यक्ष	सीता लामा
	किस्पाङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	छत्रबहादुर लामा
		उपाध्यक्ष	मायादेवी न्यौपाने
	तादी गाउँपालिका	अध्यक्ष	नारायणप्रसाद पाण्डे
		उपाध्यक्ष	ईश्वरी उप्रेती
	तारकेश्वर गाउँपालिका	अध्यक्ष	रमेशबहादुर वस्ती
		उपाध्यक्ष	तारादेवी रिमाल
	दुप्चेश्वर गाउँपालिका	अध्यक्ष	योविन्द्रसिंह तामाङ
		उपाध्यक्ष	अञ्जु आचार्य
	पञ्चकन्या गाउँपालिका	अध्यक्ष	तेजबहादुर तामाङ
		उपाध्यक्ष	सीता पराजुली खड्का
	मेघाङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	आसा तामाङ
		उपाध्यक्ष	शान्ति लामा (गुरुङ)
	लिखु गाउँपालिका	अध्यक्ष	ध्रुव श्रेष्ठ
		उपाध्यक्ष	रोजिना राई
धादिङ (नगरपालिका २ गाउँपालिका ११)	धुनीवेशी नगरपालिका	प्रमुख	बालकृष्ण आचार्य
		उपप्रमुख	निरु खरेल
	नीलकण्ठ नगरपालिका	प्रमुख	भीमप्रसाद ढुंगाना
		उपप्रमुख	मनराज भण्डारी
	खनियावास गाउँपालिका	अध्यक्ष	रणबहादुर तामाङ
		उपाध्यक्ष	योमाया तामाङ
	गंगाजमुना गाउँपालिका	अध्यक्ष	बलबहादुर अधिकारी
		उपाध्यक्ष	एन्जिला तामाङ
	गजुरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	राजेन्द्रविक्रम बस्नेत
		उपाध्यक्ष	सीता ढुंगाना
	गल्छी गाउँपालिका	अध्यक्ष	कृष्णहरि श्रेष्ठ
		उपाध्यक्ष	राधा लामिछाने
	ज्वालामुखी गाउँपालिका	अध्यक्ष	विनोद राज तिमल्सेना
		उपाध्यक्ष	जानुका सिंखडा
	त्रिपुरासुन्दरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	शम्भुकुमार थापा
		उपाध्यक्ष	देवीकुमारी बुर्लाकोटी

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	थाक्रे गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामकुमार आचार्य
		उपाध्यक्ष	अम्बिका रुपाखेती पौडेल
	नेत्रावती गाउँपालिका	अध्यक्ष	दुर्गकुमार शाक्य
		उपाध्यक्ष	उर्मिला तामाङ गुरुङ
	बेनीघाट रोराङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	पित्तबहादुर डल्लाकोटी
		उपाध्यक्ष	देवीप्रसाद सिलवाल
	रुवी भ्याली गाउँपालिका	अध्यक्ष	चेरुङ तामाङ
		उपाध्यक्ष	विना लामा
चितवन (म.नगरपालिका १, नगरपालिका ५, गाउँपालिका १)	भरतपुर महानगरपालिका	प्रमुख	रेणु दाहाल
		उपप्रमुख	पार्वती शाह ठकुरी
	कालिका नगरपालिका	प्रमुख	खुमनारायण श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	कमला भट्टराई
	खैरहनी नगरपालिका	प्रमुख	लालमणि चौधरी
		उपप्रमुख	सुनिता खरेल
	माडी नगरपालिका	प्रमुख	ठाकुरप्रसाद ढकाल
		उपप्रमुख	ताराकुमारी काजी महतो
	राप्ती नगरपालिका	प्रमुख	नारायण वन
		उपप्रमुख	विमलादेवी दवाडी
	इच्छाकामना गाउँपालिका	प्रमुख	प्रभा बराल
		उपप्रमुख	इमानसिंह मोक्तान
मकवानपुर (उ.म.नगरपालिका १, नगरपालिका १ गाउँपालिका ८)	हेटौडा उपमहानगरपालिका	प्रमुख	गीताकुमारी गुरुङ
		उपाध्यक्ष	कृतिकुमार श्रेष्ठ
	थाहा नगरपालिका	प्रमुख	हरिबहादुर महत
		उपप्रमुख	मीनाकुमारी लामा
	इन्द्रसरोवर गाउँपालिका	प्रमुख	लवशेर विष्ट
		उपप्रमुख	खड्गबहादुर गोपाली
	कैलाश गाउँपालिका	अध्यक्ष	जीवन लामा
		उपाध्यक्ष	उमाकुमारी लामा
	बकैया गाउँपालिका	अध्यक्ष	टंकबहादुर मुक्तान
		उपाध्यक्ष	सुकु माया थिङ
	वागमती गाउँपालिका	अध्यक्ष	दामोदर खनाल
		उपाध्यक्ष	सरला बोलखे
	भीमफेदी गाउँपालिका	अध्यक्ष	सर्केश घलान
		उपाध्यक्ष	धनमाया स्याङतान
	मकवानपुरगढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	हिदम लामा
		उपाध्यक्ष	पार्वती राना
		अध्यक्ष	विदुर हुमागाई
		उपाध्यक्ष	हर्कमाया रुम्बा

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	मनहरि गाउँपालिका	अध्यक्ष	एकराज उप्रेती
		उपाध्यक्ष	मनिला विष्ट
	राक्सिराङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	राजकुमार मल्ल
		उपाध्यक्ष	निर्मला हिमडुङ
भक्तपुर (नगरपालिका ४)	भक्तपुर नगरपालिका	प्रमुख	सुनिल प्रजापति
		उपप्रमुख	रजनी जोशी
	मध्यपुर थिमि नगरपालिका	प्रमुख	मदनसुन्दर (जगुलु) श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	अंजनादेवी मधिकर्मी
	चाँगुनारायण नगरपालिका	प्रमुख	सोमप्रसाद मिश्र
		उपप्रमुख	विना बास्तोला
ललितपुर (म.नगरपालिका १, नगरपालिका २, गाउँपालिका ३)	ललितपुर महानगरपालिका	प्रमुख	चिरीबाबु महर्जन
		उपप्रमुख	गीता सत्याल
	गोदावरी नगरपालिका	प्रमुख	गजेन्द्र महर्जन
		उपप्रमुख	मुना अधिकारी
	महालक्ष्मी नगरपालिका	प्रमुख	रामेश्वर श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	निर्मला थापा
	वागमती गाउँपालिका	अध्यक्ष	बीरबहादुर लोप्चान
		उपाध्यक्ष	रन्जना घिमिरे
	महाँकाल गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामचन्द्र दाहाल
		उपाध्यक्ष	कमला लामा तामाङ
काठमाडौँ (म.नगरपालिका १ नगरपालिका १०)	काठमाडौँ महानगरपालिका	प्रमुख	विद्यासुन्दर शाक्य
		उपप्रमुख	हरिप्रभा खड्गी
	कागेश्वरी मनोहरा नगरपालिका	प्रमुख	कृष्णहरि थापा
		उपप्रमुख	विन्दु पुडासैनी
	कीर्तिपुर नगरपालिका	प्रमुख	रमेश महर्जन
		उपप्रमुख	सरस्वती रिजाल
	गोकर्णेश्वर नगरपालिका	प्रमुख	सन्तोष चालिसे
		उपप्रमुख	शान्ति नेपाल
	चन्द्रागिरी नगरपालिका	प्रमुख	घनश्याम गिरी
		उपप्रमुख	लिशा नकर्मि
	टोखा नगरपालिका	प्रमुख	प्रकाश अधिकारी
		उपप्रमुख	ज्ञानमाया डंगोल
	तारकेश्वर नगरपालिका	प्रमुख	रामेश्वर बोहरा
		उपप्रमुख	भवानी डोटेल (धिताल)
	दक्षिणकाली नगरपालिका	प्रमुख	मोहन बस्नेत
		उपप्रमुख	बसन्ती तामाङ

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	नागार्जुन नगरपालिका	प्रमुख	मोहनबहादुर बस्नेत
		उपप्रमुख	सुशिला अधिकारी
	बुढानीलकण्ठ नगरपालिका	प्रमुख	उद्धवप्रसाद खरेल
		उपप्रमुख	रमादेवी राई
	संखरापुर नगरपालिका	प्रमुख	सुवर्ण श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	शुक्रलक्ष्मी श्रेष्ठ (बसी)

प्रदेश नं. ८

जिल्ला (संख्या ११)	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
गोरखा (नगरपालिका २, गाउँपालिका ९)	गोरखा नगरपालिका	प्रमुख	राजन राजपन्त
		उपप्रमुख	विनाकुमारी श्रेष्ठ
	पालुङटार नगरपालिका	प्रमुख	दिपकबाबु कँडेल
		उपप्रमुख	पम्फा बसेल
	अजिरकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	फणिन्द्रप्रसाद धिताल
		उपाध्यक्ष	चन्द्रमाया गुरुङ
	आरुघाट गाउँपालिका	अध्यक्ष	पूर्णबहादुर दाहाल
		उपाध्यक्ष	कल्पना नेपाली
	गण्डकी गाउँपालिका	अध्यक्ष	होमबहादुर राना मगर
		उपाध्यक्ष	ललिता अधिकारी
	चुमनुव्री गाउँपालिका	अध्यक्ष	धनबहादुर गुरुङ
		उपाध्यक्ष	कुमारी गुरुङ
	धार्चे गाउँपालिका	अध्यक्ष	सन्तबहादुर गुरुङ
		उपाध्यक्ष	फूलमाया गुरुङ
	भीमसेन गाउँपालिका	अध्यक्ष	ईश्वर पाण्डे
		उपाध्यक्ष	विनु वाग्ले
	शहीदलखन गाउँपालिका	अध्यक्ष	रमेशबाबु थापा मगर
		उपाध्यक्ष	इन्दिरा तिवारी
	सिरानचोक गाउँपालिका	अध्यक्ष	राजु गुरुङ
		उपाध्यक्ष	रीता देवकोटा
	सुलीकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	विष्णुप्रसाद भट्ट
		उपाध्यक्ष	सनमाया गुरुङ
लमजुङ (नगरपालिका ४, गाउँपालिका ४)	बेसीशहर नगरपालिका	प्रमुख	गुमानसिंह अर्याल
		उपप्रमुख	लक्ष्मीदेवी अधिकारी
	मध्यनेपाल नगरपालिका	प्रमुख	रमेशकुमार पाण्डे
		उपप्रमुख	राजकुमार श्रेष्ठ
	राइनास नगरपालिका	प्रमुख	सिंहबहादुर थापा
		उपप्रमुख	धनकुमारी गुरुङ
	सुन्दरबजार नगरपालिका	प्रमुख	जनकराज मिश्र
		उपप्रमुख	ज्ञानु शाह

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	क्व्होलासोथार गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रेमबहादुर घले
		उपाध्यक्ष	कुमारीमुनी गुरुङ
	दूधपोखरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	छुपिमाया गुरुङ
		उपाध्यक्ष	कमलप्रसाद घिताल
	दोर्दी गाउँपालिका	अध्यक्ष	ओमबहादुर गुरुङ
		उपाध्यक्ष	दिलबहादुर घले
	मस्र्याड्डी गाउँपालिका	अध्यक्ष	अर्जुन गुरुङ
		उपाध्यक्ष	होमबहादुर वि.क.
तनहुँ (नगरपालिका ४ गाउँपालिका ६)	व्यास नगरपालिका	प्रमुख	बैकुण्ठनाथ न्यौपाने
		उपप्रमुख	मिरा जोशी
	भीमाद नगरपालिका	प्रमुख	मेखबहादुर थापा
		उपप्रमुख	शारदा खनाल
	शुक्लागण्डकी नगरपालिका	प्रमुख	किसान गुरुङ
		उपप्रमुख	सविता रसाइली
	भानु नगरपालिका	प्रमुख	उदयरज गौली
		उपप्रमुख	आसा थापा
	आँबुखैरेनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	गिर बहादुर थापा
		उपाध्यक्ष	पुष्प देवी श्रेष्ठ
	ऋषिङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	राजेन्द्रकृष्ण श्रेष्ठ
		उपाध्यक्ष	गिनुमाया थापा
	घिरिङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	रत्नबहादुर राना
		उपाध्यक्ष	सरस्वती घिमिरे (सिग्देल)
	देवघाट गाउँपालिका	अध्यक्ष	दुर्गबहादुर थापा
		उपाध्यक्ष	विमला थापा
	बन्दीपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	पूर्णसिं थापा
		उपाध्यक्ष	करुणा गुरुङ
	म्याग्दे गाउँपालिका	अध्यक्ष	मायादेवी रानाआले
		उपाध्यक्ष	बालकृष्ण घिमिरे
कास्की (म. नगरपालिका १, गाउँपालिका ४) जि.सी.	पोखरा लेखनाथ महानगरपालिका	प्रमुख	मानबहादुर जि. सी.
		उपप्रमुख	मञ्जुदेवी गुरुङ
	अन्नपूर्ण गाउँपालिका	अध्यक्ष	युवराज कुँवर
		उपाध्यक्ष	सगुन गुरुङ
	माछापुछ्रे गाउँपालिका	अध्यक्ष	कर्णबहादुर गुरुङ
		उपाध्यक्ष	कृष्णकुमारी पौडेल दवाडी
	मादी गाउँपालिका	अध्यक्ष	वेदबहादुर गुरुङ
		उपाध्यक्ष	विष्णुमाया आचार्य (पौडेल)
	रुपा गाउँपालिका	अध्यक्ष	नवराज ओझा
		उपाध्यक्ष	लाल सुवा गुरुङ

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
मनाङ (गाउँपालिका ४)	चामे गाउँपालिका	अध्यक्ष	लोकेन्द्रबहादुर घले
		उपाध्यक्ष	मुनिन्द्र जङ गुरुङ
	नारफुगाउँपालिका	अध्यक्ष	मीडमा छिरीङ लामा
		उपाध्यक्ष	कोन्जो तेन्जीङ लामा
	नाशोङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	चन्द्र घले
		उपाध्यक्ष	कमलमाया गुरुङ
	नेस्याङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	कान्छाघले
		उपाध्यक्ष	मेङखु गुरुङ (लामा)
मुस्ताङ (गाउँपालिका ५)	घरपञ्चोङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	आसबहादुर थकाली
		उपाध्यक्ष	सर्मिला गुरुङ
	थासाङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	बुद्धिप्रसाद शेरचन
		उपाध्यक्ष	बालकुमारी शेरचन
	दालोमे गाउँपालिका	अध्यक्ष	लोप्साङ छोम्पेल विष्ट
		उपाध्यक्ष	ढोका गुरुङ
	बाह्रगाउँ मुक्तिक्षेत्र गाउँपालिका	अध्यक्ष	फेन्चोक छेप्तेन गुरुङ
		उपाध्यक्ष	ढिकी गुरुङ
पर्वत (नगरपालिका २, गाउँपालिका ५)	कुश्मा नगरपालिका	प्रमुख	रामचन्द्र जोशी
		उपप्रमुख	सीताकुमारी काफ्ले
	फलेवास नगरपालिका	प्रमुख	पदमपाणी शर्मा
		उपप्रमुख	मञ्जु अधिकारी प्यासी
	जलजला गाउँपालिका	प्रमुख	यामबहादुर मल्ल
		उपप्रमुख	सिमा गर्वजा पुन
	पैयूँ गाउँपालिका	अध्यक्ष	खगेन्द्रप्रसाद तिवारी
		उपाध्यक्ष	जसमति गुरुङ
	महाशिला गाउँपालिका	अध्यक्ष	राजुप्रसाद पौडेल
		उपाध्यक्ष	हिराकुमारी राना
	मोदी गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रेम शर्मा पौडेल
		उपाध्यक्ष	सेतीमल्ल
स्याङ्जा (नगरपालिका ५, गाउँपालिका ६)	गल्याङ नगरपालिका	प्रमुख	भुपराज अधिकारी
		उपप्रमुख	देवीसरा थापा
	चापाकोट नगरपालिका	प्रमुख	शिवकुमार गिरी
		उपप्रमुख	विमला श्रेष्ठ
	पुतलीबजार नगरपालिका	प्रमुख	सिमाकुमारी क्षेत्री
		उपप्रमुख	महेश पुरी
	भीरकोट नगरपालिका	प्रमुख	छायाराम खनाल
		उपप्रमुख	सीमा कर्माचार्य

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	वालिङ नगरपालिका	प्रमुख	दिलिपप्रताप खाँण
		उपप्रमुख	कल्पना तिवारी
	अर्जुनचौपारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	दीर्घनारायण अर्याल
		उपाध्यक्ष	चिनमाया गुरुङ
	आँधीखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	सुधिरकुमार पौडेल
		उपाध्यक्ष	शर्मिला देवी पौडेल (क्षेत्री)
	कालीगण्डकी गाउँपालिका	अध्यक्ष	खिमबहादुर थापा
		उपाध्यक्ष	सावित्रा कोइराला
	फेदीखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	धनश्याम सुवेदी
		उपाध्यक्ष	देवी थापा
	बिरुवा गाउँपालिका	अध्यक्ष	चुनप्रसाद शर्मा
		उपाध्यक्ष	देवीकुमारी थापा
म्याग्दी (नगरपालिका १, गाउँपालिका ५)	बेनी नगरपालिका	प्रमुख	हरिकुमार श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	सन्जु बरुवाल
	अन्नपूर्ण गाउँपालिका	अध्यक्ष	डमबहादुर गर्वुजापुन
		उपाध्यक्ष	केशमाया मगर
	धवलागिरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	थमसरा पुन
		उपाध्यक्ष	रेशम छुन्त्याल
	मंगला गाउँपालिका	अध्यक्ष	सतप्रसाद रोका
		उपाध्यक्ष	सृजना के.सी.
	मालिका गाउँपालिका	अध्यक्ष	श्रीप्रसाद रोका मगर
		उपाध्यक्ष	खरमाया विटालु
	रघुगंगा गाउँपालिका	अध्यक्ष	भवबहादुर भण्डारी
		उपाध्यक्ष	कमला तिलिजा
बाग्लुङ (नगरपालिका ४, गाउँपालिका ६)	गल्कोट नगरपालिका	प्रमुख	भरत शर्मा
		उपप्रमुख	रेनुका काउचा
	जैमुनी नगरपालिका	प्रमुख	इन्द्रराज पौडेल
		उपप्रमुख	लिला राना
	ढोरपाटन नगरपालिका	प्रमुख	देवकुमार नेपाली
		उपप्रमुख	करमती पुन मगर
	बाग्लुङ नगरपालिका	प्रमुख	जनकराज पौडेल
		उपप्रमुख	सुरेन्द्र खड्का
	तमानखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	जोकलाल बुढा
		उपाध्यक्ष	मानसारी शेरचन
	ताराखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रकाश घर्ती मगर
		उपाध्यक्ष	दिलकुमारी पुन
	काठेखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	अमरबहादुर थापा
		उपाध्यक्ष	अर्जुनबहादुर खत्री

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	निसीखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	तारानाथ पौडेल
		उपाध्यक्ष	शोभाकुमारी कार्की
	वडिगाड गाउँपालिका	अध्यक्ष	मेहरसिंह पाइजा
		उपाध्यक्ष	अम्मबहादुर श्रीस
	वरेड गाउँपालिका	अध्यक्ष	कृष्णप्रसाद शर्मा
		उपाध्यक्ष	दिलकुमारी पुन
नवलपरासी (पूर्व) (नगरपालिका ४, गाउँपालिका ४)	कावासोती नगरपालिका	प्रमुख	चन्द्रकुमारी पुन
		उपप्रमुख	प्रेमशंकर मदनिया थारु
	गैडाकोट नगरपालिका	प्रमुख	छत्रराज पौडेल
		उपप्रमुख	विष्णुकुमारी कँडेल
	देवचुली नगरपालिका	प्रमुख	पूर्णकुमार श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	पार्वता तिवारी
	मध्यविन्दु नगरपालिका	प्रमुख	चन्द्रबहादुर राना
		उपप्रमुख	ओमकुमारी महतो
	बुड्दीकाली गाउँपालिका	अध्यक्ष	दुर्गाबहादुर राना
		उपाध्यक्ष	माया देवी श्रेष्ठ
	बुलिङटार गाउँपालिका	अध्यक्ष	शशीकिरण बस्ताकोटी
		उपाध्यक्ष	मैना कामी
	विनयी त्रिवेणी गाउँपालिका	अध्यक्ष	डम्बरबहादुर जि.सी.
		उपाध्यक्ष	मिनाकुमारी राना
	हुप्सेकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	लक्ष्मीदेवी पाण्डे
		उपाध्यक्ष	स्वतन्त्र कोपिला मल्ल

प्रदेश नं. ५

जिल्ला (संख्या १२)	स्थानीय तह	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
नवलपरासी (पश्चिम) (नगरपालिका ३ गाउँपालिका ४)	रामग्राम नगरपालिका	प्रमुख	नरेन्द्र गुप्ता
		उपप्रमुख	रम्भा कुवर
	बर्दघाट नगरपालिका	प्रमुख	धिरज शर्मा बस्याल
		उपप्रमुख	मायादेवी पौडेल
	सुनवल नगरपालिका	प्रमुख	भीमबहादुर थापा क्षेत्री
		उपप्रमुख	दधीराम अर्याल
	सरावल गाउँपालिका	अध्यक्ष	राधेश्याम चौधरी
		उपाध्यक्ष	उत्तमा राय
	प्रतापपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	राजकुमार शर्मा
		उपाध्यक्ष	अन्जुकुमारी चौधरी
	पाल्हीनन्दन गाउँपालिका	अध्यक्ष	वैजुप्रसाद गुप्ता
		उपाध्यक्ष	सावित्री कोहार
	सुस्ता गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामप्रसाद पाण्डे
		उपाध्यक्ष	इन्द्रकुमारी थरूनी

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
रूपन्देही (उ.म.नगरपालिका १ नगरपालिका ५ गाउँपालिका १०)	बुटवल उपमहानगरपालिका	प्रमुख	शिवराज सुवेदी
		उपप्रमुख	गोमा देवी आचार्य
	सिद्धार्थनगर नगरपालिका	प्रमुख	हरिप्रसाद अधिकारी
		उपप्रमुख	उमा काफ्ले
	लुम्बिनी साँस्कृतिक नगरपालिका	प्रमुख	मनमोहन चौधरी
		उपप्रमुख	जानकीदेवी श्रीवास्तव
	देवदह नगरपालिका	प्रमुख	हिराबहादुर खत्री
		उपप्रमुख	लक्ष्मी गुरुङ
	सैनामैना नगरपालिका	प्रमुख	चित्रबहादुर कार्की
		उपप्रमुख	मिना राना मगर
	तिलोत्तमा नगरपालिका	प्रमुख	वासेदेव घिमिरे
		उपप्रमुख	जागेश्वरी चौधरी
	कन्चन गाउँपालिका	अध्यक्ष	गोकर्ण क्षेत्री
		उपाध्यक्ष	गोमा तरामु मगर
	गैडहवा गाउँपालिका	अध्यक्ष	बहु केवट
		उपाध्यक्ष	सभावती यादव
	सम्मरीमाई गाउँपालिका	अध्यक्ष	जितेन्द्र नाथ शुक्ल
		उपाध्यक्ष	कुमारी प्रियंका शाही सिंह
	ओमसतिया गाउँपालिका	अध्यक्ष	हिराकुमार केवट
		उपाध्यक्ष	सुन्दरमति हरिजन
	रोहिणी गाउँपालिका	अध्यक्ष	सनोज कुमार यादव
		उपाध्यक्ष	शिवकान्ती चमार
	कोटहिमाई गाउँपालिका	अध्यक्ष	चन्द्र भुषण यादव
		उपाध्यक्ष	भानमति बानिया
	मायादेवी गाउँपालिका	अध्यक्ष	धुर्वनारायण चौधरी
		उपाध्यक्ष	तारा देवी यादव
	मर्चवारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	केशवनन्द बानियाँ
		उपाध्यक्ष	सुनिता कलवार
	सियारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	अयोध्याप्रसाद थारू
		उपाध्यक्ष	अमृता गुरुङ
	शुद्धोधन गाउँपालिका	अध्यक्ष	किसुनचन्द्र चौधरी
		उपाध्यक्ष	शान्तादेवी ज्ञवाली
कपिलवस्तु (नगरपालिका ६ गाउँपालिका ४)	कपिलवस्तु नगरपालिका	प्रमुख	किरण सिंह
		उपप्रमुख	लक्ष्मी गुप्ता
	वाणगंगा नगरपालिका	प्रमुख	मंगलप्रसाद थारू
		उपप्रमुख	चक्रपाणी अर्याल
	महाराजगञ्ज नगरपालिका	प्रमुख	अब्दुल कलाम मुसलमान
		उपप्रमुख	सुभावती कुर्मी
	कृष्णनगर नगरपालिका	प्रमुख	रजतप्रताप शाह
		उपप्रमुख	शवनम खातुन

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	बुद्धभूमि नगरपालिका	प्रमुख	केशव श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	मिरा चौधरी थारू
	शिवराज नगरपालिका	प्रमुख	नेत्रराज अधिकारी
		उपप्रमुख	शिवकुमारी चौधरी
	यशोधरा गाउँपालिका	अध्यक्ष	गिरजेशकुमार पाण्डेय
		उपाध्यक्ष	कन्यावती उपाध्याय
	विजयनगर गाउँपालिका	अध्यक्ष	गोपाल थापा
		उपाध्यक्ष	लक्ष्मीकुमारी चौधरी
	शुद्धोधन गाउँपालिका	अध्यक्ष	निसार अहमद मुसलमान
		उपाध्यक्ष	सुधादेवी पाण्डे
	मायादेवी गाउँपालिका	अध्यक्ष	बजरंगी प्रसाद कुर्मी
		उपाध्यक्ष	गिता तिवारी
पाल्पा (नगरपालिका २ गाउँपालिका ८)	तानसेन नगरपालिका	प्रमुख	अशोककुमार शाही
		उपप्रमुख	लक्ष्मीदेवी पाठक
	रामपुर नगरपालिका	प्रमुख	रमणबहादुर थापा
		उपप्रमुख	विष्णुदेवी आचार्य
	निस्दी गाउँपालिका	अध्यक्ष	मुक्तबहादुर सारु
		उपाध्यक्ष	रीताकुमारी खनाल
	पूर्वखोला गाउँपालिका	अध्यक्ष	नुनबहादुर थापा
		उपाध्यक्ष	भागीरथी भट्टराई
	रम्भा गाउँपालिका	अध्यक्ष	विष्णु भण्डारी
		उपाध्यक्ष	राधाकुमारी श्रेष्ठ
	माथागढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	सन्तोषकुमार थापा
		उपाध्यक्ष	निर्मला भट्टराई
	तिनाउँ गाउँपालिका	अध्यक्ष	ओमबहादुर घर्ती
		उपाध्यक्ष	दमयन्ती थापा
	बगनासकाली गाउँपालिका	अध्यक्ष	कृष्णप्रसाद बस्याल
		उपाध्यक्ष	सरस्वती चिदी
	रिब्दीकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	नारायण जि.सी.
		उपाध्यक्ष	लक्ष्मी खनाल
	रैनादेवी छहरा गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामबहादुर कार्की
		उपाध्यक्ष	चेतकुमारी थापा
अर्घाखाँची (नगरपालिका ३ गाउँपालिका ३)	सन्धिखर्क नगरपालिका	प्रमुख	कमलप्रसाद भुसाल
		उपप्रमुख	ठाकुरकुमार वि.क.
	सितगंगा नगरपालिका	प्रमुख	सूर्यप्रसाद अधिकारी
		उपप्रमुख	टीकाबहादुर रेश्मी मगर
	भूमिकास्थान नगरपालिका	प्रमुख	रेशम थापा
		उपप्रमुख	खडानन्द बेल्वासे
	छत्रदेव गाउँपालिका	अध्यक्ष	लेखनाथ पोखरेल
		उपाध्यक्ष	तुलसीदेवी श्रेष्ठ

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	मालारानी गाउँपालिका	अध्यक्ष	बालकृष्ण शर्मा (आचार्य)
		उपाध्यक्ष	प्रमिला क्षेत्री
	पाणिनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	अच्युत गौतम
		उपाध्यक्ष	लक्ष्मी गौतम
गुल्मी (नगरपालिका २ गाउँपालिका १०)	रेसुङ्गा नगरपालिका	प्रमुख	डिल्लीराज भुसाल
		उपप्रमुख	सीता भण्डारी
	मुसिकोट नगरपालिका	प्रमुख	सोमनाथ सापकोटा
		उपप्रमुख	कमला गौतम
	ईशमा गाउँपालिका	अध्यक्ष	लक्ष्मण विष्ट
		उपाध्यक्ष	विमला के.सी.
	गुल्मीदरबार गाउँपालिका	अध्यक्ष	अशोक थापा
		उपाध्यक्ष	मिना भण्डारी
	कालीगण्डकी गाउँपालिका	अध्यक्ष	बेदबहादुर थापा
		उपाध्यक्ष	तारा थापा
	चन्द्रकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	द्रोणबहादुर खत्री
		उपाध्यक्ष	राधिका अर्याल
	मदाने गाउँपालिका	अध्यक्ष	दानबहादुर खत्री क्षेत्री
		उपाध्यक्ष	सरिता खड्का
	सत्यवती गाउँपालिका	अध्यक्ष	पारीश्वर ढकाल
		उपाध्यक्ष	सुवर्ण शेरचन शाही
	धुर्कोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	भुपाल पोख्रेल
		उपाध्यक्ष	शिव के.सी.
	छत्रकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	मधुकृष्ण पन्थ
		उपाध्यक्ष	नर्मदा भण्डारी
	मालिका गाउँपालिका	अध्यक्ष	जीतबहादुर थापा
		उपाध्यक्ष	देवी रिजाल अर्याल
	रूँरू गाउँपालिका	अध्यक्ष	नीलकण्ठ गौतम
		उपाध्यक्ष	लक्ष्मीदेवी पन्थ
रूकुम (पूर्व) (गाउँपालिका ३)	पुथा उत्तरगंगा गाउँपालिका	अध्यक्ष	ओमप्रकाश घर्ती
		उपाध्यक्ष	ओम कुमारी शाही मल्ल
	भुमे गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामसुर बुढा
		उपाध्यक्ष	मनकुमारी बुढा विष्ट
	सिस्ने गाउँपालिका	अध्यक्ष	कुमारी बराल गौतम
		उपाध्यक्ष	गोवर्द्धन बुढा
रोल्पा (नगरपालिका १ गाउँपालिका ९)	रोल्पा नगरपालिका	प्रमुख	पूर्णबहादुर के.सी.
		उपप्रमुख	मनकुमारी घर्ती
	थवाङ गाउँपालिका	अध्यक्ष	बीरबहादुर घर्ती मगर
		उपाध्यक्ष	रामकिर्णी रोका
	त्रिवेणी गाउँपालिका	अध्यक्ष	शान्तकुमार वली
		उपाध्यक्ष	सावित्रा बुढा घर्ती

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	रुन्टीगढी गाउँपालिका	अध्यक्ष	बालाराम बुढा
		उपाध्यक्ष	छमाया पुन
	दुईखोली गाउँपालिका	अध्यक्ष	निमकान्त डाँगी
		उपाध्यक्ष	हितकुमार बुढा मगर
	सुकिदह गाउँपालिका	अध्यक्ष	बीरबहादुर खत्री
		उपाध्यक्ष	रिता घर्ती
	माडी गाउँपालिका	अध्यक्ष	नन्दबहादुर वि.क.
		उपाध्यक्ष	धनिकला बुढा
	सुवर्णावती गाउँपालिका	अध्यक्ष	गुलेन्द्र घर्ती मगर
		उपाध्यक्ष	वागमती क्षेत्रीनी
	सुनछहारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	आशबहादुर पुन
		उपाध्यक्ष	पवित्रा घर्ती मगर
	लुङ्गी गाउँपालिका	अध्यक्ष	दुर्गा खड्का
		उपाध्यक्ष	भिमकला बुढाथोकी
प्यूठान (नगरपालिका २ गाउँपालिका ७)	प्यूठान नगरपालिका	प्रमुख	अर्जुनकुमार कक्षपती
		उपप्रमुख	शान्ता आचार्य
	स्वर्गद्वारी नगरपालिका	प्रमुख	नेत्रबहादुर रोका
		उपप्रमुख	गोमा रेग्मी
	गौमुखी गाउँपालिका	अध्यक्ष	बिष्णुकुमार गिरी
		उपाध्यक्ष	तुल्सी सुनार
	माण्डवी गाउँपालिका	अध्यक्ष	श्रीधर रोकाय
		उपाध्यक्ष	मुगा पुन
	सरूमरानी गाउँपालिका	अध्यक्ष	भगबहादुर वि.क.
		उपाध्यक्ष	मिना सोमई
	मल्लरानी गाउँपालिका	अध्यक्ष	अमरध्वज राना
		उपाध्यक्ष	सरिता वि.क.
	नौबहिनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	शिवराज रिजाल
		उपाध्यक्ष	धनबहादुर बुढा मगर
	फिमरुक गाउँपालिका	अध्यक्ष	तिलकबहादुर जि.सी.
		उपाध्यक्ष	पवित्रा जि.सी.
	ऐरावती गाउँपालिका	अध्यक्ष	नविलविक्रम शाह
		उपाध्यक्ष	बुद्धबहादुर बस्नेत
दाङ (उ.म.नगरपालिका २, नगरपालिका १ गाउँपालिका ७)	तुल्सीपुर उपमहानगरपालिका	प्रमुख	घनश्याम पाण्डे
		उपप्रमुख	माया आचार्य
	घोराही उपमहानगरपालिका	प्रमुख	नरुलाल चौधरी
		उपप्रमुख	सीता सिग्देल
	लमही नगरपालिका	प्रमुख	कुलबहादुर के.सी.
		उपप्रमुख	देवका बेलवासे
	बबई गाउँपालिका	अध्यक्ष	भुवनेश्वर पौडेल
		उपाध्यक्ष	सावित्रा वि.क.

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	बडगलाचुली गाउँपालिका	अध्यक्ष	भक्तबहादुर वली
		उपाध्यक्ष	यमुना थापा
	दङ्गीशरण गाउँपालिका	अध्यक्ष	भागिराम चौधरी
		उपाध्यक्ष	पिमा खड्का वली
	गढवा गाउँपालिका	अध्यक्ष	सहजराम अहिर
		उपाध्यक्ष	शान्ति चौधरी
	राजपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	लोकराज के.सी.
		उपाध्यक्ष	धनपतिदेवी यादव
	राप्ती गाउँपालिका	अध्यक्ष	नुमानन्द सुवेदी
		उपाध्यक्ष	जगदम्बाकुमारी चौधरी
बाँके (उ.म.नगरपालिका १, गाउँपालिका ७)	नेपालगञ्ज उपमहानगरपालिका	प्रमुख	धवल शम्सेर राणा
		उपप्रमुख	उमा थापा
	नरैनापुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	ईसत्याक अहमद साह
		उपाध्यक्ष	जयन्ती देवी श्रीवास्तव
	राप्ती सोनारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	लाहुराम थारू
		उपाध्यक्ष	छविकुमारी खत्री
	वैजनाथ गाउँपालिका	अध्यक्ष	मानबहादुर रूचाल
		उपाध्यक्ष	शारदाकुमारी वि.क.
	खजुरा गाउँपालिका	अध्यक्ष	किस्मतकुमार कक्षपती
		उपाध्यक्ष	एकमाया वि.क.
	डुडुवा गाउँपालिका	अध्यक्ष	नरेन्द्रकुमार चौधरी
		उपाध्यक्ष	सहिदा बानु
	जानकी गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामनिवास यादव
		उपाध्यक्ष	भुमिसरा धिताल
	कोहलपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	लुटबहादुर रावत
		उपाध्यक्ष	सञ्जु चौधरी
बर्दिया (नगरपालिका ६, गाउँपालिका २)	गुलरिया नगरपालिका	प्रमुख	मुक्तिनाथ यादव
		उपप्रमुख	सुशिला गिरी
	बासगढी नगरपालिका	प्रमुख	शालिकराम अधिकारी
		उपप्रमुख	सुशमा चौधरी
	ठाकुरबाबा नगरपालिका	प्रमुख	घननारायण श्रेष्ठ
		उपप्रमुख	तृष्णा कुस्मा थारू
	बारबर्दिया नगरपालिका	प्रमुख	दुर्गाबहादुर थारू
		उपप्रमुख	अन्जु दहित
	मधुवन नगरपालिका	प्रमुख	गणेश के.सी. कृष्ण
		उपप्रमुख	सुकरानी चौधरी
	राजापुर नगरपालिका	प्रमुख	शिवप्रसाद चौधरी
		उपप्रमुख	मनकला कुमारी चौधरी
	बढैयाताल गाउँपालिका	अध्यक्ष	लालबहादुर श्रेष्ठ
		उपाध्यक्ष	दिपा कुमारी गौतम
	गेरुवा गाउँपालिका	अध्यक्ष	जमान सिंह के.सी.
		उपाध्यक्ष	हिमाकुमारी थरूनी

प्रदेश नं. ६

जिल्ला (संख्या १०)	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
रूकुम (पश्चिम) (नगरपालिका ३, गाउँपालिका ३)	आठविसकोट नगरपालिका	प्रमुख	गोर्खबहादुर के.सी.
		उपप्रमुख	गीता नेपाली
	चौरजहारी नगरपालिका	प्रमुख	विशाल शर्मा
		उपप्रमुख	राधा रोका
	मुसिकोट नगरपालिका	प्रमुख	देवीलाल गौतम
		उपप्रमुख	प्रेमकुमारी सुनार (के. सी.)
	त्रिवेणी गाउँपालिका	अध्यक्ष	भक्कुप्रसाद घर्ती मगर
		उपाध्यक्ष	निर्मला विष्ट (खड्का)
	बाँफिकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	धर्मबहादुर के. सी.
		उपाध्यक्ष	मनकला पुन
	सानीभेरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	नरबहादुर पुन
		उपाध्यक्ष	इन्दिरा ओली
सल्यान (नगरपालिका ३, गाउँपालिका ७)	बनगाड कुपिण्डे नगरपालिका	प्रमुख	गोविन्दकुमार पुन
		उपप्रमुख	मञ्जु यरी
	बागचौर नगरपालिका	प्रमुख	लोकमान बुढाथोकी
		उपप्रमुख	कल्पना पुन
	शारदा नगरपालिका	प्रमुख	सुरेश अधिकारी
		उपप्रमुख	सावित्रा बस्नेत (घर्ती)
	कपुरकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	भीमबहादुर सेन
		उपाध्यक्ष	तिलाबुढा मगर
	कालीमाटी गाउँपालिका	अध्यक्ष	दानबहादुर खत्री के.सी.
		उपाध्यक्ष	सनसिल्ला बली (डि.सी.)
	कुमाखमालिका गाउँपालिका	अध्यक्ष	दिलमाया बुढा मगर (गिरी)
		उपाध्यक्ष	डिल्लीराज जैसी
	छत्रेश्वरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	सन्तोष केसी
		उपाध्यक्ष	सीता केसी
	ढोरचौर गाउँपालिका	अध्यक्ष	चित्रबहादुर चलाउने
		उपाध्यक्ष	पुष्पाकुमारी बोहरा (बुढाथोकी)
	त्रिवेणी गाउँपालिका	अध्यक्ष	मानबहादुर डाँगी
		उपाध्यक्ष	करुणा खड्का
	दार्मा गाउँपालिका	अध्यक्ष	निमबहादुर के.सी.
		उपाध्यक्ष	टिका शर्मा बली
डोल्पा (नगरपालिका २ गाउँपालिका ६)	ठूली भेरी नगरपालिका	प्रमुख	गणेशबहादुर शाही
		उपप्रमुख	योगेन्द्रबहादुर शाही
	त्रिपुरासुन्दरी नगरपालिका	प्रमुख	ओमबहादुर बुढा
		उपप्रमुख	चन्द्रकमारी बुढा

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	काईके गाउँपालिका	अध्यक्ष	अंगदकुमार राना
		उपाध्यक्ष	कुन्जाड बुढा
	छार्का ताडसोड गाउँपालिका	अध्यक्ष	सोनाड गुरुङ
		उपाध्यक्ष	छिरिङ दिहिक गुरुङ
	जगदुल्ला गाउँपालिका	अध्यक्ष	नारासिं रोकाय
		उपाध्यक्ष	अमरिता बोहोरा
	डोल्पो बुद्ध गाउँपालिका	अध्यक्ष	तेम्बा गुरुङ
		उपाध्यक्ष	मल्ला टसी गुरुङ
	मुङ्केचुला गाउँपालिका	अध्यक्ष	दत्तबहादुर शाही
		उपाध्यक्ष	सविताकुमारी रोकाया
जुम्ला (नगरपालिका १ गाउँपालिका ७)	चन्दननाथ नगरपालिका	प्रमुख	कान्तिका सेजुवाल
		उपप्रमुख	अप्सरादेवी न्यौपाने महत
	कानकासुन्दरी गाउँपालिका	अध्यक्ष	नरवीर रावल
		उपाध्यक्ष	उर्मिला खत्री (भण्डारी)
	गुठीचौर गाउँपालिका	अध्यक्ष	हरिबहादुर भण्डारी
		उपाध्यक्ष	जानदेवी एडी
	तातोपानी गाउँपालिका	अध्यक्ष	नवराज न्यौपाने
		उपाध्यक्ष	गंगादेवी उपाध्याय
	तिला गाउँपालिका	अध्यक्ष	रतननाथ योगी
		उपाध्यक्ष	विष्णुमाया बुढा
	पातारासी गाउँपालिका	अध्यक्ष	लछ्मीमन बोहोरा
		उपाध्यक्ष	पुन्नकली महतारा
	सिंजा गाउँपालिका	अध्यक्ष	देवल सिंह रावल
		उपाध्यक्ष	जन्मकन्या खत्री
मुगु (नगरपालिका १ गाउँपालिका ३)	छायाँनाथ रारा नगरपालिका	प्रमुख	हरिजङ्ग शाही
		उपप्रमुख	सुन्तला रोकाया
	खत्याड गाउँपालिका	अध्यक्ष	उब्जनबहादुर शाही
		उपाध्यक्ष	जयनन्दा कार्की (रावल)
	मुगुम कार्मारोंग गाउँपालिका	अध्यक्ष	छिरिङ क्याप्ने लामा
		उपाध्यक्ष	छिरिङ तामाङ
	सोरु गाउँपालिका	अध्यक्ष	लोकबहादुर शाही
		उपाध्यक्ष	राज्यलक्ष्मी मल्ल
हुम्ला (गाउँपालिका ७)	अदानचुली गाउँपालिका	अध्यक्ष	दल फडेरा
		उपाध्यक्ष	सौमती रावल
	खार्पुनाथ गाउँपालिका	अध्यक्ष	कर्णबहादुर रावल
		उपाध्यक्ष	सिन्धु हमाल

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	चंखेली गाउँपालिका	अध्यक्ष	धनलाल चौलागाई
		उपाध्यक्ष	विमलाकुमारी शाही
	ताँजाकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	बागदल छत्याल
		उपाध्यक्ष	मन्जु बुढा
	नाम्खा गाउँपालिका	अध्यक्ष	विष्णुबहादुर लामा
		उपाध्यक्ष	पेमा तामाङ
	सर्केगाड गाउँपालिका	अध्यक्ष	कृष्ण रोकाया
		उपाध्यक्ष	जोशी धामी
	सिमकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	पदमबहादुर लामा
		उपाध्यक्ष	बली रावत
कालिकोट (नगरपालिका ३ गाउँपालिका ६)	खाँडाचक्र नगरपालिका	प्रमुख	जसी प्रसाद पाण्डे
		उपप्रमुख	श्रीमती विजया विष्ट
	तिलागुफा नगरपालिका	प्रमुख	रत्नबहादुर शाही
		उपप्रमुख	दन्ता नेपाली
	रास्कोट नगरपालिका	प्रमुख	काशीचन्द्र बराल
		उपप्रमुख	मिमसरा बम
	कालिका गाउँपालिका	अध्यक्ष	खडानन्द चौलागाई
		उपाध्यक्ष	पम्फाकुमारी शाही
	नरहरिनाथ गाउँपालिका	अध्यक्ष	धिरबहादुर विष्ट
		उपाध्यक्ष	मनसोभा बुढा
	पचालभरना गाउँपालिका	अध्यक्ष	खड्गराज सेजुवाल
		उपाध्यक्ष	तारा न्यौपाने
	पलाता गाउँपालिका	अध्यक्ष	लक्ष्मणबहादुर बम
		उपाध्यक्ष	दाना न्यौपाने
	महावै गाउँपालिका	अध्यक्ष	नन्दबहादुर सिंह
		उपाध्यक्ष	मनराज शाही
	सान्नी त्रिवेणी गाउँपालिका	अध्यक्ष	डम्बरबहादुर शाही
		उपाध्यक्ष	होइजाकुमारी बुढा
जाजरकोट (नगरपालिका ३ गाउँपालिका ४)	छेडागाड नगरपालिका	प्रमुख	लालबहादुर महतारा
		उपप्रमुख	सरिता वली
	त्रिवेणी नलगाड नगरपालिका	प्रमुख	टेकबहादुर रावल
		उपप्रमुख	बालकुमारी बस्नेत
	भेरी नगरपालिका	प्रमुख	चन्द्रप्रकाश घर्ती
		उपप्रमुख	भावना भण्डारी
	कुसे गाउँपालिका	अध्यक्ष	हरिचन्द्र बस्नेत
		उपाध्यक्ष	रामछायाकुमारी शाही
	जुनीचाँदे गाउँपालिका	अध्यक्ष	कृष्णबहादुर के.सी.
		उपाध्यक्ष	शिवा आचार्य बस्नेत
	बारेकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	महेन्द्रबहादुर शाह
		उपाध्यक्ष	ओम शाही
	शिवालय गाउँपालिका	अध्यक्ष	नरेन्द्रकुमार शाही
		उपाध्यक्ष	कुमारी थापा

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
दैलेख (नगरपालिका ४ गाउँपालिका ७)	नारायण नगरपालिका	प्रमुख	रत्नबहादुर खड्का
		उपप्रमुख	सावित्री मल्ल
	चामुण्डा विन्द्रासैनी नगरपालिका	प्रमुख	सूर्यबहादुर शाही
		उपप्रमुख	ताराकुमारी खत्री
	आठवीस नगरपालिका	प्रमुख	खड्गराज उपाध्याय
		उपप्रमुख	दिपा बोहरा
	दुल्लु नगरपालिका	प्रमुख	घनश्याम भण्डारी
		उपप्रमुख	बिष्णु थापा
	गुराँस गाउँपालिका	अध्यक्ष	खेमराज बली
		उपाध्यक्ष	दिपाकुमारी बिशी
	ठाँटीकाँध गाउँपालिका	अध्यक्ष	धीरबहादुर शाही
		उपाध्यक्ष	सुस्मिता सिंह
	डुंगेश्वर गाउँपालिका	अध्यक्ष	नगेन्द्रबहादुर मल्ल
		उपाध्यक्ष	सीता ज्ञवाली
	नौमुले गाउँपालिका	अध्यक्ष	भदे बुढा मगर
		उपाध्यक्ष	अमृता सिंह
	भगवतीमाई गाउँपालिका	अध्यक्ष	दानबहादुर थापा
		उपाध्यक्ष	चन्द्रा रेग्मी
सुर्खेत (नगरपालिका ५ गाउँपालिका ४)	वीरेन्द्रनगर नगरपालिका	प्रमुख	देवकुमार सुवेदी
		उपप्रमुख	मोहनमाया भण्डारी
	गुर्भाकोट नगरपालिका	प्रमुख	हस्त पुन
		उपप्रमुख	मैना बहादुर वि.क.
	पञ्चपुरी नगरपालिका	प्रमुख	उपेन्द्रबहादुर थापा
		उपप्रमुख	मुक्ति देवी रेग्मी
	भेरीगंगा नगरपालिका	प्रमुख	भुपेन्द्रबहादुर चन्द
		उपप्रमुख	रेणु आचार्य
	लेकवेशी नगरपालिका	प्रमुख	गगनसिंह सुनार
		उपप्रमुख	शान्तिकुमारी छन्तेल
	चिङ्गाड गाउँपालिका	अध्यक्ष	देवबहादुर चन्द
		उपाध्यक्ष	मनमाया आचार्य
	चौकुने गाउँपालिका	अध्यक्ष	धिरबहादुर शाही
		उपाध्यक्ष	निर्मला मगर
	बराहताल गाउँपालिका	अध्यक्ष	तेजबहादुर बस्नेत
		उपाध्यक्ष	शोभाकुमारी शर्मा
	सिस्ता गाउँपालिका	अध्यक्ष	कविन्द्रकुमार के.सी.
		उपाध्यक्ष	चन्द्रकला शाही

प्रदेश नं. ७

जिल्ला (संख्या ट)	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
बाजुरा (नगरपालिका ४ गाउँपालिका ५)	बडीमालिका नगरपालिका	प्रमुख	पवम बडुवल
		उपप्रमुख	कविता विष्ट
	त्रिवेणी नगरपालिका	प्रमुख	रामसिंह रावल
		उपप्रमुख	राधिका सुनार
	बुढीगंगा नगरपालिका	प्रमुख	दिपकविक्रम शाह
		उपप्रमुख	तारा खाती थापा
	बुढीनन्दा नगरपालिका	प्रमुख	पदम गिरी
		उपप्रमुख	श्रृष्टि रेग्मी
	गौमुल गाउँपालिका	अध्यक्ष	हरिबहादुर रोकाया
		उपाध्यक्ष	सीता रोकाया थापा
	पाण्डगुफा गाउँपालिका	अध्यक्ष	कालीबहादुर शाही
		उपाध्यक्ष	ऐना गिरी
	स्वामीकार्तिक गाउँपालिका	अध्यक्ष	चिरन्जीवी शाही
		उपाध्यक्ष	मिमा बुढा
बझाङ (नगरपालिका २ गाउँपालिका १०)	जयपृथ्वी नगरपालिका	प्रमुख	वीरेन्द्र खड्का
		उपप्रमुख	जुना जाग्री
	बुङल नगरपालिका	प्रमुख	धनबहादुर विष्ट
		उपप्रमुख	विनाकुमारी जाग्री
	तलकोट गाउँपालिका	अध्यक्ष	लालबहादुर विष्ट
		उपाध्यक्ष	धनलक्ष्मी खत्री
	मष्टा गाउँपालिका	अध्यक्ष	कर्णबहादुर कठायत
		उपाध्यक्ष	भगवतीकुमारी बोहरा
	खप्तड छान्ना गाउँपालिका	अध्यक्ष	वर्कबहादुर रोकाया
		उपाध्यक्ष	पाउसरा देवी थापा
	थलारा गाउँपालिका	अध्यक्ष	भुवनेश्वर उपाध्याय
		उपाध्यक्ष	गंगुदेवी खडायत
	बित्थडचीर गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रेमबहादुर बोहरा
		उपाध्यक्ष	जानकी बोहरा
	सुर्मा गाउँपालिका	अध्यक्ष	नरबहादुर बोहरा
		उपाध्यक्ष	रमितकुमारी बोहरा पुजारा
	छबिस पाथेभरा गाउँपालिका	अध्यक्ष	अकल धामी
		उपाध्यक्ष	राधिका रतोला रेग्मी

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	दुर्गाथली गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रयागराज जोशी
		उपाध्यक्ष	पार्वतीदेवी जप्रेल
	केदारस्यु गाउँपालिका	अध्यक्ष	इन्द्रा भण्डारी
		उपाध्यक्ष	निश धामी
	काँडा गाउँपालिका	अध्यक्ष	राजेन्द्र धामी
		उपाध्यक्ष	कल्पना बोहरा
डोटी (नगरपालिका २ गाउँपालिका ७)	दिपायल सिलगढी नगरपालिका	प्रमुख	मञ्जु मलासी
		उपप्रमुख	शिवराज खड्का
	शिखर नगरपालिका	प्रमुख	सीताराम जोशी
		उपप्रमुख	धौलीदेवी रावल
	आदर्श गाउँपालिका	अध्यक्ष	टेकबहादुर रोकाय
		उपाध्यक्ष	कमलादेवी ओझा
	केआई सिंह गाउँपालिका	अध्यक्ष	लोकेन्द्र शाही
		उपाध्यक्ष	मिनादेवी विष्ट
	जोरायल गाउँपालिका	अध्यक्ष	दुर्गादत्त ओझा
		उपाध्यक्ष	जमुना बोहरा
	पुर्वीचौकी गाउँपालिका	अध्यक्ष	दोर्धे राज बोगटी
		उपाध्यक्ष	निर्मलादेवी साउद
	बडीकेदार गाउँपालिका	अध्यक्ष	कृष्णबहादुर चन्द
		उपाध्यक्ष	इन्द्राबोहरा भाट
अछाम (नगरपालिका ४ गाउँपालिका ६)	मंगलसेन नगरपालिका	प्रमुख	पदम बोहरा
		उपप्रमुख	सरिता उपाध्याय
	कमलबजार नगरपालिका	प्रमुख	ओमप्रकाश विष्ट
		उपप्रमुख	भुमीसरा ढकाल
	साँफेबगर नगरपालिका	प्रमुख	कुलबहादुर कुँवर
		उपप्रमुख	विमला बुढा थापा
	पञ्चदेवल विनायक नगरपालिका	प्रमुख	देवराज देवकोटा
		उपप्रमुख	अम्बिका चलाउने
	मेल्लेख गाउँपालिका	अध्यक्ष	लोकबहादुर बोहरा
		उपाध्यक्ष	धनबहादुर शाह
	चौरपाटी गाउँपालिका	अध्यक्ष	हर्कबहादुर साउद
		उपाध्यक्ष	माया वयक कुँवर
	बान्नीगढी जयगढ गाउँपालिका	अध्यक्ष	राजेन्द्रबहादुर खड्का
		उपाध्यक्ष	लोकबहादुर साउद
	रामारोसन गाउँपालिका	अध्यक्ष	भंकरबहादुर साउद
		उपाध्यक्ष	सरस्वती रावल

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	ढकारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	धनबहादुर बुढा
		उपाध्यक्ष	लक्ष्मी साउद
	तुर्माखाद गाउँपालिका	अध्यक्ष	पुष्पराज शर्मा
		उपाध्यक्ष	अमरितादेवी बुढा
दार्चुला (नगरपालिका २ गाउँपालिका ७)	महाकाली नगरपालिका	प्रमुख	हंसराज भट्ट
		उपप्रमुख	सुना बोहरा
	शैल्यशिखर नगरपालिका	प्रमुख	अमरसिंह धामी
		उपप्रमुख	राजमती बम
	मालिकार्जुन गाउँपालिका	अध्यक्ष	नरेन्द्रसिंह धामी
		उपाध्यक्ष	पुष्पा अवस्थी
	अपिहिमाल गाउँपालिका	अध्यक्ष	धर्मानन्द मन्थाल
		उपाध्यक्ष	उर्मिला बोहरा
	दुहु गाउँपालिका	अध्यक्ष	पुलेन्द्रबहादुर कार्की
		उपाध्यक्ष	ईश्वरी जोशी
	नौगाड गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रेमसिंह धामी
		उपाध्यक्ष	गौरीदेवी ठ गुन्ना
	मार्मा गाउँपालिका	अध्यक्ष	जमनसिंह धामी
		उपाध्यक्ष	बागमती ठगुन्ना
	लेकम गाउँपालिका	अध्यक्ष	परमानन्द जोशी
		उपाध्यक्ष	माधवी जोशी
	ब्याँस गाउँपालिका	अध्यक्ष	दिलिप सिंह बुढाथोकी
		उपाध्यक्ष	कुमारी हेमा जोशी
बैतडी (नगरपालिका ४ गाउँपालिका ६)	दशरथचन्द नगरपालिका	प्रमुख	नरेन्द्र थापा
		उपप्रमुख	मिना चन्द
	पाटन नगरपालिका	प्रमुख	केशवबहादुर चन्द
		उपप्रमुख	सरस्वती कोली
	मेलौली नगरपालिका	प्रमुख	कृष्णसिंह नायक
		उपप्रमुख	कुमारी राधा ओझा
	पुर्चौडी नगरपालिका	प्रमुख	रणबहादुर कुँवर
		उपप्रमुख	जानकी ऐर बम
	डिलासैनी गाउँपालिका	अध्यक्ष	उपेन्द्रबहादुर बोहरा
		उपाध्यक्ष	पार्वती भण्डारी राना
	पञ्चेश्वर गाउँपालिका	अध्यक्ष	गोरखबहादुर चन्द
		उपाध्यक्ष	विना भट्ट
	शिवनाथ गाउँपालिका	अध्यक्ष	कर्णसिंह साउद
		उपाध्यक्ष	कुशमा चन्द
	सिगास गाउँपालिका	अध्यक्ष	हरिसिंह धामी
		उपाध्यक्ष	द्रोपती चन्द
	सुर्नया गाउँपालिका	अध्यक्ष	वीरबहादुर विष्ट
		उपाध्यक्ष	लिलाकुमारी विष्ट
	दोगडाकेदार गाउँपालिका	अध्यक्ष	चक्रबहादुर कार्की
		उपाध्यक्ष	पार्वती ऐरी कार्की

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
डडेल्धुरा (नगरपालिका २ गाउँपालिका ५)	अमरगढी नगरपालिका	प्रमुख	विशेश्वरप्रसाद ओझा
		उपप्रमुख	संगिताकुमारी भण्डारी
	पर्शुराम नगरपालिका	प्रमुख	भीमबहादुर साउद
		उपप्रमुख	कलापती देवी बोहरा
	नवदुर्गा गाउँपालिका	अध्यक्ष	कविन्द्रबहादुर विष्ट
		उपाध्यक्ष	डम्बरीदेवी ओली
	गन्यापधुरा गाउँपालिका	अध्यक्ष	नवलबहादुर मल्ल
		उपाध्यक्ष	कमलादेवी ठगुन्ना
	आलिताल गाउँपालिका	अध्यक्ष	बल बहादुर गुरुङ
		उपाध्यक्ष	जलाकुमारी विष्ट (बोगटी)
	भोगेश्वर गाउँपालिका	अध्यक्ष	कौशिला कुमारी भट्ट
		उपाध्यक्ष	पदमबहादुर बोहरा
कञ्चनपुर (नगरपालिका ७ गाउँपालिका २)	भिमदत्त नगरपालिका	प्रमुख	सुरेन्द्र विष्ट
		उपप्रमुख	सुशिलचन्द्र सिंह
	पुनर्वास नगरपालिका	प्रमुख	जीवनराज थापा
		उपप्रमुख	शारदा शर्मा विष्ट
	महाकाली नगरपालिका	प्रमुख	बीरबहादुर सुनार
		उपप्रमुख	चिनी गिरी
	शुक्लाफाटा नगरपालिका	प्रमुख	दिलबहादुर ऐर
		उपप्रमुख	तुलसीदेवी हमाल
	वेदकोट नगरपालिका	प्रमुख	अशोककुमार चन्द
		उपप्रमुख	सुशिला सिंह
	कृष्णपुर नगरपालिका	प्रमुख	कर्णबहादुर हमाल
		उपप्रमुख	रमिता कु. राना बडायक
	बेलौरी नगरपालिका	प्रमुख	पोतीलाल चौधरी
		उपप्रमुख	चित्राकुमारी चौधरी
कैलाली (उ.म.नगरपालिका १, नगरपालिका ६ गाउँपालिका ६)	धनगढी उपमहानगरपालिका	प्रमुख	नृपबहादुर वड
		उपप्रमुख	सुशिला मिश्र भट्ट
	टीकापुर नगरपालिका	प्रमुख	तपेन्द्र रावल
		उपप्रमुख	केशरी विष्ट रावल
	लम्कीचुहा नगरपालिका	प्रमुख	महादेव बजगाई
		उपप्रमुख	टीक थापा
	भजनी नगरपालिका	प्रमुख	शेरबहादुर चौधरी
		उपप्रमुख	छाँयादेवी देवकोटा

जिल्ला	स्थानीय सरकार	पद	निर्वाचित प्रतिनिधि
	गौरीगंगा नगरपालिका	प्रमुख	भीमबहादुर देउवा
		उपप्रमुख	अञ्चल चौधरी
	घोडाघोडी नगरपालिका	प्रमुख	ममताप्रसाद चौधरी
		उपप्रमुख	प्रेमकुमारी थापा
	गोदावरी नगरपालिका	प्रमुख	हरिसिंह साउद
		उपप्रमुख	रत्ना कडायत
	जानकी गाउँपालिका	अध्यक्ष	प्रदिपकुमार चौधरी
		उपाध्यक्ष	उमा महता
	बर्दगोरिया गाउँपालिका	अध्यक्ष	बलिराम
		उपाध्यक्ष	भगवती देवी डगौरा थारू
	कैलारी गाउँपालिका	अध्यक्ष	लाजुराम चौधरी
		उपाध्यक्ष	लक्ष्मी सत्वावा थारू
	जोशीपुर गाउँपालिका	अध्यक्ष	रामकृष्ण चौधरी
		उपाध्यक्ष	गीता कठरिया
	चुरे गाउँपालिका	अध्यक्ष	धनबहादुर रोक्का मगर
		उपाध्यक्ष	दिपादेवी साउद
	मोहन्याल गाउँपालिका	अध्यक्ष	नवल सिंह रावल
		उपाध्यक्ष	उजा देवी बुढा मगर

स्रोत : स्थानीय तह निर्वाचन बुलेटिन, वर्ष १, अंक ६, २०७४ असार २८ / निर्वाचन विशेष बुलेटिन, वर्ष १, अंक ११, असोज १७

तीन दशक लामो अनुभव र दक्षताका आधारमा हामी देहायका क्षेत्रमा सेवा दिईरहेका छौं :

- ▶ सफ्टवेयरमा आधारित वस्तुगत विवरण सहितको आवधिक योजना तयारी गर्ने,
- ▶ सन्तुलित, समावेशी र वातावरणमैत्री योजना पहिचान र छनौटका लागि सहभागितात्मक प्रकृया अवलम्बन गर्ने,
- ▶ स्थानीय तहमा पदाधिकारी एवं कर्मचारीलाई तालिम दिने र सुशासन प्रवर्द्धन गर्ने,
- ▶ बैकल्पिक तथा नवीकरण उर्जा अन्तर्गत लघु जलविद्युत निर्माण, सुधारिएको पानीघट्टा, जैविक उर्जा (गोबरग्यास, सुधारिएको चुलो, रकेट चुलो, ग्यासीफायर (आदि), सौर्य उर्जा (सौर्य खानेपानी, सोलार बत्ति, सोलार कुकर, सोलार ड्रायर आदि) को निर्माण र प्रयोग,
- ▶ पचास लाख रुपैयाँको अक्षय कोष स्थापना गरी त्यसको व्याजबाट छात्राहरुलाई छात्रवृत्ति प्रदान गर्ने ।

नामसालिङ सामुदायिक विकास केन्द्र (NCDC) परिवार, इलाम

फोन : ०२७-५२०४११, ५२०७९२

Email: ncdcilam@ntc.net.np, Website: www.ncdcilam.org.np

गोपीकृष्ण ढुंगाना

समय, संस्कार र सन्दर्भ

अब सवारीसाधन नहुनेले पनि न सार्वजनिक सवारी साधनमा खाँदो पनेछ न त अपारदर्शी दयावसीमा महंगो खर्च गर्नुपर्नेछ । “टुटल” ले विनाहिकचिवाहट अरु कसैको मोटरसाइकलमार्फत् काठमाडौं उपत्यकाभित्र गन्तव्यमा पुर्‍याउनेछ । कतै तपाईं काठमाडौं उपत्यकाभित्र घर, डेरा, होस्टेल, अपार्टमेन्ट, फ्लाट आदि खोजिरहनु भएको त छैन ? अब त्यसको कठमठबाट पनि मुक्ति दिनेछ, “घरभेटी” ले ।

तपाईंको मोबाइल, रेडियो, टेलिभिजन आदि बिगियो, बनाउन कहाँ लिएर जाने ? अब यसको समाधान पनि घरैमा बसेर मोबाइलबाटै हुनेछ, “सजिलो” मार्फत् । मर्मतका लागि उपत्यकाभित्र को कहाँ उपलब्ध छ त्यसलाई भेटाइदिने र सहज सेवा प्रदान गराउनेछ यसले । अनि तपाईं धेरै जसो मानिस गाउँघरमै बसेर कृषि पेशामा संलग्न हुनुहुन्छ तर विभिन्न उल्कन व्यहोरिरहनुभएको छ भने पनि चिन्ता गर्नुपर्दैन ।

“सोचवेयर” ले कृषकको जीवनमा बहार ल्याउँदैछ ।

अहिले अमेरिका बस्नेले विश्वका कुनै पनि विकसित देशमा एउटै एक्सबाट खेती गर्नसक्छ । हो, यस्तै सुविधा नेपालमा पनि छ, थप क्षेत्रमा पनि हुनेछ । च्याउ, कुखुरा लगायतको व्यवसाय गर्नेलाई त्यसको तापक्रम, आर्द्रता र पानीको मात्राबारे मोबाइलमै सूचना दिएर सहयोग गर्ने सुविधा “सोचवेयर” को छ । “कृषि घर” ले कृषकलाई खेतीपातीका विविध सूचना र मौसमलगायत विज्ञको समेत सुविधा दिनेछ ।

“नेपाएक्सप्रेस” ले इ-कमर्स व्यापार गर्नेहरूलाई तिनका ग्राहक वा उपभोक्तालाई सहज बनाइदिन्छ भने “हनीगाइड” ले “माउन्टेन” चढ्ने “ट्रेकर” का लागि कम रकम तिरेर सहज यात्रा गर्ने, पर्याप्त सूचना प्रदान गर्ने र तत्तत् क्षेत्रका लागि बुकिङ गर्ने आदि सुविधा दिनेछ । “प्रोडक्ट विड स्टोरी” ले खासगरी सीमान्तकृतले गर्ने हस्तकलाका उत्पादनलाई राष्ट्रिय र अन्तर्राष्ट्रिय बजारसम्म लैजान सहयोग गर्छ । यी सबैका लागि एउटै शर्त हुनेछ, तपाईंसँग मोबाइलसँगै वाईफाई अनिवार्य । सुन्दा विदेशी सुविधा लागो पनि यी सबै नेपालमै उपलब्ध छन् ।

...

बारम्बार बहसको विषय हुने गर्छ, “कुनै नेपाली विदेश गयो भने सडकमा न थुक्छ न फोहोर फाल्छ तर उही व्यक्ति नेपालमा यस्ता विषयमा संवेदनशील हुँदैन ।” तर कहिल्यै बहस हुँदैन, “त्यो देशको सरकार कति स्थायित्व छ र उसले देश विकासका लागि के-के र कति लगानी गरेको छ ताकी जनता सरकार र “सिस्टम” प्रति यति उत्तरदायी र जिम्मेवार

छन् ।” जब सरकार फितलो हुन्छ, अस्थायी हुन्छ र भ्रष्टाचारी बनेर आफैँले बनाएका सबैजसो ऐनकानून तोड्छ तब सरकारबाटै अपेक्षा गर्न सकिन्न भने नागरिक/जनताबाट के अपेक्षा गर्ने ?

सरकारले यतिसम्म पनि सोचेको छैन, सवारीसाधन विहीन राजधानीका नागरिकलाई कति सास्ती छ भनेर । सरकारको मुख ताक्ने हो भने अबको १० वर्ष पनि यस्तै दुर्गति भोगिरहनु पर्नेमा सायदै मत बाँकिपला । लाखौं घर र भवन छन् तर राजधानीमा भनेको बेला भनेजस्तो एउटा डेरा वा फ्लाट पाउन महिनाौं भौतारिनु पर्छ । पर्यटकीय दृष्टिले विश्वमै उत्कृष्ट गन्तव्य बनेको नेपालमा कुनै हिमाल चढ्नु पर्‍यो भने एउटा पर्यटकले दर्जनौं दुःख भोग्नु पर्छ । छिमेकी चीनले कृषिमा “कायापलट” गरिरहँदा नेपालमा त्यसको १० प्रतिशत अंश पनि भेटिँदैन । लोकतान्त्रिक/ प्रजातान्त्रिक/ गणतान्त्रिक सरकारहरूले दिएका सुशासनका विरुद्ध भेटिने यस्ता उदाहरण दर्जनौं होइन, सयौंले पनि भ्याउँदैन हजारौं छन् ।

२० वर्षपछि स्थानीय निर्वाचन सम्पन्न भएको छ, जनप्रतिनिधिले दिएका दर्जनौं आश्वासनमध्ये ७५३ तहले मात्र आ-आफ्नो क्षेत्रमा “फ्रि

वाईफाई जोन” मात्रैको सुविधा दिने हो भने पनि “विकास” ले ‘सगरमाथाको आधार शिविर’ टेक्ने छ । युवाको सिर्जनात्मक आविष्कारका कारण सात दसक (राणा शासन छोडेर) मा हुन नसकेको काम हुनेछ । यदि सरकारले वातावरणमात्रै सिर्जना गरिदिने हो भने यस्ता आविष्कार लिएर सयौं युवा सेवामा हाजिर हुने निश्चित छ ।

...

विकासका लागि २१औं शताब्दीमा प्रविधिले विश्वकै प्लेटफर्म बनाइरहेको छ । अत्याधुनिक प्रविधिसँग अब नेपाल र नेपाली परिचित हुँदै नजाने हो भने विश्व परिवेशमा अझै थुप्रै दसक पछाडि धकेलिने निश्चित छ । सरकारले र अधिकांश नेपालीले बुझेको “विकास” पूर्वाधार निर्माण र अत्याधुनिक सहरमात्र होइन । “विकास” को परिभाषा असीमित छ, “क्रस-कटिङ” विषय र मुद्दा भएकाले विकास सहज पनि छैन तर सरोकारवाला सबैको एउटै “पहल र प्रयास” भयो भने असंभव पनि छैन । युवा पुस्ताले बनाएका माथि प्रस्तुत “एक्स” ले सरकारहरूलाई चुनौति दिइसकेको छ । नेपालको भविष्यले वर्तमानका “नेता” चिनेको छैन, “युवा” लाई हेरेको छ । समग्रमा, अब नेपालमा “लगानी” “एजेन्डा” बनाइनुपर्छ ।

Valley Ornaments Pvt. Ltd.
Sharemarket Complex 16
Putalisadak, Kathmandu.

We deal in precious, semi precious stones, gold and silver ornaments.

The Exclusive Ornaments of your own choice.

For Trade Inquiries call 4231438.

residence 5549162.

विकेन्द्रीकरण प्रवर्द्धन पुरस्कार २०७४

स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठान नेपाल सरकारबाट विकेन्द्रीकरण प्रवर्द्धन पुरस्कार २०७४ प्राप्त गर्न सफल भएको छ । तीन लाख रुपैयाँ राशी र सम्मान पत्र सहितको यो पुरस्कार नेपालमा पहिलोपटक वितरण भएको हो । राष्ट्रिय स्तरको यो पुरस्कार प्रदान गरेकोमा स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठान नेपाल सरकार, संघीय मामिला तथा स्थानीय विकास मन्त्रालयलाई हार्दिक धन्यवाद दिन चाहन्छ । साथै आफ्नो क्षमताबाट उल्लेख्य कार्य गरी प्रतिष्ठानलाई यस्तो गरिमामय पुरस्कार प्राप्त गर्ने सहयोग गर्नु हुने प्रतिष्ठानका संस्थापक अध्यक्ष श्री खेमराज नेपाल, कार्य समितिका पदाधिकारी, प्रतिष्ठानका सदस्यहरू, संस्थागत सदस्यहरू, प्रतिष्ठानका कर्मचारीलगायत सम्वद्ध सबै पक्षलाई हार्दिक-बधाई र धन्यवाद व्यक्त गर्दछौं ।

स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठान परिवार
Institute of Local Governance Studies (INLOGOS)

नयाँ बानेश्वर, काठमाडौं, टेलिफोन : ४४६५९४२, ईमेल: info@inlogos.org, inlogos.org@gmail.com, वेबसाइट: www.inlogos.org

स्वशासन अध्ययन प्रतिष्ठानका अंकहरू खोजी-खोजी पढ्नुहोस् ।

